

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024-2028

ENGELLİ HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

ANKARA 2023

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI**

**ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)**

**ENGELLİ HİZMETLERİNİN
GELİŞTİRİLMESİ**

ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-45-8

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
KATILIMCI LİSTESİ	vii
YÖNETİCİ ÖZETİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. MEVCUT DURUM ANALİZİ	4
2.1. Engellilik Olgusunun Dünyada Kavramsal Dönüşümü	4
2.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Mevzuat	6
2.2.1. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	6
2.2.2. 1982 Anayasası	10
2.2.3. Türk Ceza Kanunu	11
2.2.4. Engelliler Hakkında Kanun	11
2.3. Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu	12
2.4. 2030 Engelsiz Vizyon ve Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı	13
2.5. Türkiye’de Engellilere Yönelik Kurumsal Yapı	13
2.6. Türkiye’de Engelli Bireylerde Örgütlenme	15
2.6.1. Engelli Bireylerde Örgütlenmeye Genel Bakış	15
2.6.2. Türkiye’de Örgütlenmeyi Düzenleyen Çerçeve ve Türkiye’de Engellilere Yönelik Örgütler.....	16
2.7. Türkiye’de Engellilere Yönelik Temel İstatistikler	19
2.7.1. Nüfus ve Konut Araştırmasında Engelli Nüfus.....	19
2.7.2. Türkiye Sağlık Araştırması	22
2.7.3. Ülkelerin Engellilik Prevelansları	25
2.7.4. Ulusal Engelli Veri Sistemi.....	27
3. BAĞIMSIZ YAŞAM	28
3.1. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşam Hakkı	28
3.2. Türkiye’de Destek ve Bakım Hizmetlerine İlişkin Mevzuat	29
3.3. Türkiye’de Uygulanan Bakım Hizmet Modelleri	30
3.3.1. Kurumsal Bakım (Resmi ve Özel Kuruluşlarda Bakım).....	31
3.3.2. Evde Bakım Yardımı.....	33
3.3.3. Evde Bakıma Destek Hizmeti	34

3.4. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşama Katılımlarına İlişkin Diğer Ülkelerde Uygulanan Modeller	35
3.4.1. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşama Katılımlarının Bir Aracı Olarak Kişisel Asistanlık Modeli	35
3.4.2. Engelli Bireylerin Toplumsal Yaşama Bağımsız Katılımında Belçika Örneği: Bağımsız Yaşama Katılımındaki Destekler ve Kişisel Bütçe Uygulaması	37
3.5. Sorunlar ve Genel Değerlendirme	39
4. İSTİHDAM	42
4.1. Engelli Bireylerin İstihdamına Genel Bir Bakış	42
4.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik İstihdam Politikaları	43
4.2.1. Kota/Kota-Ceza Yöntemi	45
4.2.2. Korumalı İstihdam.....	50
4.2.3. Engelli Bireylerin İstihdamında Prim, Ücret ve Vergi Teşvikleri	51
4.2.4. Kendi İşini Kurma	52
4.2.5. Destekli İstihdam.....	54
4.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme	56
5. ERİŞİLEBİLİRLİK	58
5.1. Türkiye’de Erişilebilirliğe İlişkin Mevzuat.....	58
5.1.1. Engelli Haklarına İlişkin Mevzuatta Erişilebilirlik	58
5.1.2. İmar Mevzuatında Erişilebilirlik	61
5.1.3. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ve Genelgeler	62
5.1.4. Şehirler Arası Yolcu Taşıma Hizmeti ile Şehir İçi Servis ve Turizm Taşımacılığı Hizmetinin Erişilebilir Hâle Getirilmesine Dair Yönetmelik.....	63
5.1.5. Kat Mülkiyeti Kanunu ve Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik	64
5.1.6. Erişilebilir Hizmetlere İlişkin Mevzuat.....	64
5.1.7. Erişilebilirlik Standartları	64
5.2. Türkiye’de Erişilebilirlik Konusunda Yapılan Çalışmalar	66
5.2.1. Yapılı Çevre ve Ulaşım Hizmetlerinin Erişilebilirliğine İlişkin Çalışmalar	68
5.2.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Erişilebilirliğine İlişkin Çalışmalar	71
5.2.3. Ailem Engelsiz Erişim Merkezi	73
5.2.4. RTÜK Tarafından Yapılan Çalışmalar	74
5.2.5. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca Yapılan Ulaşımında Erişilebilirliğe İlişkin Çalışmalar.....	74
5.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme	78
6. EĞİTİM.....	81
6.1. Engelli Bireylerin Eğitim Hakkı.....	81

6.2. Türkiye’de Engelli Bireylerin Eğitimine İlişkin Mevzuat	82
6.3. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Uygulamaları.....	85
6.4. Türkiye’de Sunulan Özel Eğitim Hizmetleri	87
6.4.1. Özel Eğitim Okulları/Özel Eğitim Sınıfları	87
6.4.2. Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Özel Eğitim	88
6.4.3. 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu Kapsamında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri (Destek Eğitim Hizmetleri).....	89
6.5. Yükseköğrenime Yönelik Düzenlemeler	90
6.6. Sınav Düzenlemeleri.....	92
6.7. Engelli Bireylerin Eğitimine İlişkin Ülke Örnekleri	93
6.7.1. Finlandiya.....	93
6.7.2. Amerika Birleşik Devletleri	94
6.7.3. İsveç	95
6.8. Sorunlar ve Genel Değerlendirme	96
7. SAĞLIK HİZMETLERİ	100
7.1. Tanılama.....	100
7.2. Engelli Bireylere Sağlık Hizmeti Sunumundaki Düzenlemeler	102
7.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme	105
8. AFET DURUMLARINDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK MEVZUAT VE MEVCUT DURUM.....	110
8.1. Mevzuat ve Mevcut Durum	110
9. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ.....	115
9.1. Uzun Vadeli Hedef ve Politikalar.....	115
9.2. On ikinci Plan Hedefleri ve Hedeflere Dönük Temel Politikalar.....	115
9.2.1. Verilere İlişkin Hedef ve Politikalar	115
9.2.2. Bağımsız Yaşama İlişkin Hedef ve Politikalar	116
9.2.3. Engelli Bireylerin İstihdamına İlişkin Hedef ve Politikalar.....	118
9.2.4. Erişilebilirliğe İlişkin Hedef ve Politikalar	123
9.2.5. Engelli Bireylerin Eğitimine İlişkin Hedef ve Politikalar	127
9.2.6. Sağlık Hizmetlerine İlişkin Hedef ve Politikalar	132
9.2.7. Afet Durumlarında Engelli Bireylere Yönelik Hedef ve Politikalar.....	135
9.2.8. Çalışma Grubunda Gündeme Gelen Diğer Öneriler	137
9.3. Plan Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla İlişkisi	138
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	142
KAYNAKLAR.....	143

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus	21
Tablo 2: Genel Nüfus İçinde Engel Grubuna Göre Engelli Nüfus	22
Tablo 3: Engellilik ve Yaşlılıkla İlgili Göstergeler	24
Tablo 4: Çocuklarda Engellilikle İlgili Göstergeler	25
Tablo 5: Ülkelerin Engellilik Prevelansları/Uzun Süredir Devam Eden Bir Sağlık Problemi veya Temel Bir Aktivite Zorluğu Yaşadıklarını Beyan Eden Kişiler	26
Tablo 6: Resmi Engelli Bakım Merkezlerine İlişkin Veriler	32
Tablo 7: Özel Bakım Merkezleri ile Bakım Hizmeti Alan Engelli Birey Sayısı	33
Tablo 8:Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin İşgücü Göstergeleri.....	45
Tablo 9: EKPS ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Yerleşen Adayların Yıllara Göre Dağılımları	46
Tablo 10: Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İşe Yerleştirilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı.....	47
Tablo 11: Yıllar İtibarıyla Engelli Kendi İşini Kurma Projelerinin Cinsiyet Bazlı Dağılımı ..	53
Tablo 12: Yıllar İtibarıyla Engelli Kendi İşini Kurma Projelerinin Sektörler İtibarıyla Dağılımı	54

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt sistemi
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AVIQ	: Valon Engellilerin Entegrasyonu Ajansı (Wallion Agency for a Quality Life)
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu
CRPD	: Engelli Hakları Komitesi (Committee on the Rights of Persons with Disabilities)
Çalışma Grubu	: On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) Engelli Hizmetlerinin Geliştirilmesi Çalışma Grubu
ÇÖZGER	: Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu
EBYS	: Elektronik Belge Yönetim Sistemi
ENIL	: Avrupa Bağımsız Yaşam Ağı (The European Network on Independent Living)
ESİM	: Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi
EKPSS	: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ERDEM	: Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (European Statistical Office)
EYHGM	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
ICF	: İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (The International Classification of Functioning, Disability and Health)
ICF-CY	: Çocuklar İçin İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (The International Classification of Functioning, Disability and Health: Children and Youth Version)
IDEA	: Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası (Individuals with Disability Education Act)
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
İİMEK	: İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları
KAMİS	: Kamu İnternet Siteleri Rehberi
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu

MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖSYM	: Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi
RAM	: Rehberlik Araştırma Merkezi
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SHÇEK	: Mülga Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SUT	: Sağlık Uygulama Tebliği
TAMP	: Türkiye Afet Müdahale Planı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİD	: Türk İşaret Dili
TRSM	: Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
TSE	: Türk Standardları Enstitüsü
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UDEP/ERDEP	: Ulaşılabilirlik/Erişilebilirlik Destek Projeleri
UNDRR	: United Nations Office For Disaster Risk Reduction (Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi)
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
VAPH	: Flaman Engelli Bireyler Ajansı

KATILIMCI LİSTESİ

Başkan

Ömer Faruk BİLGİN

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Raportör

Fatma ERBİL ERDUGAN

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Koordinatörler

Melda MELLEŞ

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Meryem DİNÇ

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Üyeler (Alfabetik sıra ile)

Aynur DANKAZ

Zihinsel Özürlüler Federasyonu

Ayşe YILDIRIM

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Ayşe ZARARSIZ

Kamu Denetçiliği Kurumu

Çağatay GÖKYAY

Türkiye İş Kurumu

Doğan Tamer ALAGÖZ

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Elif AKÇADAĞ

Türkiye İşitme Engelliler Federasyonu

Elif EMİR ÖKSÜZ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Elif YILDIRIM

HAK-İŞ

Erhan ESER

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Evren ASLAN

Özel Engelli Bakım Merkezi Derneği

Gül GÖKCAN GÜL

Ankara Büyükşehir Belediyesi

Işıl TUNACAN

Türkiye İstatistik Kurumu

İbrahim Çetin ŞANVERDİ

Türkiye İş Kurumu

İkra DURMUŞ

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Mehmet Emin DEMİRCİ

Türkiye Körler Federasyonu

Mert BİLGİN

Milli Eğitim Bakanlığı

Mert Tunga EKENCİ

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Muammer AY

Türkiye İşitme Engelliler Federasyonu

Muhammet CEREN

Sağlık Bakanlığı

Musa UZUN

Diyanet İşleri Başkanlığı

Mustafa Samet BEŞLER

Diyanet İşleri Başkanlığı

Özlem GÜNGÖR

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Recep GÜR

Milli Eğitim Bakanlığı

Rıza Fikret YIKMAZ

Rüveyda ŞEN

Sait CEYLAN

Sema KATRAN

Serap ALP

Serdarhan DURU

Sinem BOZKURT

Süleyman ÖZYIKILMAZ

Şebnem AVŞAR KURNAZ

Tacettin KIZILBOĞA

Tuba ÖCAL

Ümit Zafer NEKİŞ

Yusuf ÇELEBİ

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

Ankara Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi

Sağlık Bakanlığı

Dünya Sağlık Örgütü

Sağlık Bakanlığı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Ankara Belediyesi

Türkiye Sakatlar Konfederasyonu

YÖNETİCİ ÖZETİ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün verilerine göre 1,3 milyar insan farklı engellilik durumlarından etkilenmektedir. Bu sayı, dünya nüfusunun yaklaşık %16'sına tekabül etmektedir. Dünyadaki engelli insan sayısı da nüfusun artmasıyla gitgide artmaktadır (World Health Organisation [WHO], 2023). Dolayısıyla engelli bireyler, dünya nüfusunun önemli bir toplumsal grubunu oluşturmaktadır.

Engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve bağımsız katılım ile refah düzeyleri aynı zamanda o ülkenin gelişmişlik seviyelerine ilişkin bileşenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu sağlamak ise; devletlerin engelli bireylerin haklarını gözetmeleri, tanınmaları ve hakların fiili düzeyde hayata geçmelerini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almalarıyla mümkün olmaktadır.

Son yıllarda engellilik alanı uluslararası düzeyde, “hak” nosyonunun engelliliğe getirdiği bakış açısı ve özellikle “Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”nin birçok ülkenin imza koyarak yürürlüğe girmesiyle çok daha görünür hale gelmiş ve engelli bireylerin haklarına ilişkin ilkesel düzeyde ortak bir dil geliştirilmiştir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de engellilik alanında son dönemlerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 2005 yılında engelli bireylerin haklarını bütüncül olarak ele alan ve tek bir hukuki metin altında toplamış olan 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun, engelliliğin önlenmesi, engelli bireylerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla yürürlüğe giren temel bir hukuki metindir.

Ardından 2000’li yıllarda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından engelli bireylerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek, insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek amacıyla kabul ettiği engelli bireylere yönelik en geniş kapsamlı insan hakları sözleşmesi olan Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme, tüm dünyada ön plana çıkmıştır. Sözleşme bir insan hakları belgesi olmasının yanı sıra bir kalkınma metni olması açısından da son derece önemlidir. Çünkü engellilikle ilgili her sektöre ilişkin kapsamlı hükümler içermektedir. Türkiye, 30/03/2007 tarihinde 80 ülkeyle birlikte Sözleşmeyi imzalamıştır. Buna ek olarak; Sözleşme kapsamında hak ihlaline uğranıldığı

iddiasıyla iç hukuk yollarını tüketmek şartı ile BM Engelli Hakları Komitesine başvuru şartlarını düzenleyen Ek İhtiyari Protokol, 2015 yılında onaylanmıştır.

Sözleşmenin iç hukuka uyumunu sağlamak ve temel ilkelerini açıkça yasal güvence altına almak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle Anayasanın 10. maddesine “Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” hükmü getirilmiştir. Ayrıca 2014 yılında, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda da önemli değişiklikler yapılmış, Sözleşmenin temel kavram ve ilkelerine uyum sağlanarak yasal güvence altına alınmıştır.

Kısaca özetlenen bu gelişmeler ışığında Türkiye’de engelli bireylere yönelik politikalarda yaşanan gelişmelerin ileriye taşınabilmesi açısından; ülkemizin On İkinci Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları kapsamında oluşturulan Engelli Hizmetlerinin Geliştirilmesi Çalışma Grubu Raporunun içeriği şu şekildedir:

Öncelikle engelliliğin tarihsel ve hukuki olarak dünyada ve Türkiye’de geldiği nokta ortaya konmaya çalışılarak kavramsal bir açıklamaya yer verilmiştir. Çünkü engellilik kavramına ve engelli haklarına yönelik bakış açısı, sosyal politikaların oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. Ardından Türkiye’de temel hukuki metinlerde engelliliğin nasıl işlendiği irdelenmiş, engelli bireylere yönelik hizmetlerde kurumsal yapı, engelli bireylerde örgütlenme ve Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin temel istatistikler ele alınmıştır. Sonrasında Türkiye’de engelli bireylere yönelik bakım, istihdam, erişilebilirlik, eğitim, sağlık ve afet durumlarında engelli bireylere yönelik düzenlemeler alanlarında sunulan hak ve hizmetlerdeki durum ortaya konarak dünya örnekleri ile de desteklenmiştir.

Ülkemizin On İkinci Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları kapsamında oluşturulan Engelli Hizmetlerinin Geliştirilmesi Çalışma Grubu toplantılarında söz konusu başlıklar ekseninde tartışılan, görüşülen sorun ve öneriler raporlaştırılarak Çalışma Grubunun On İkinci Kalkınma Planında yer almasını uygun bulduğu engelli bireylere yönelik öncelikli çözüm ve politika önerileri ile rapor tamamlanmıştır.

1. GİRİŞ

Engellilik; bireysel ve toplumsal boyutları olan karmaşık ve çok katmanlı bir olguyu nitelemektedir. Engelli bireyin kendi fonksiyon sınırlılığı ve işlev kaybını niteleyen bireysel sonuçlarının yanında esas itibarıyla engelli bireyin kendisinden kaynaklanmayan ve kendi sınırlılıklarının çok ötesinde toplumsal yaşama katılımını kısıtlayan ve üretilmiş bütün sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel engellerden kaynaklanan bir kısıtlanmışlık halini işaret etmektedir.

Engellilik durumu; engelli bireyi, ailesini ve yakın çevresini doğrudan ilgilendiren bir deneyimdir ancak engelli bireyler ve ailelerinin yaşadıkları zorluklar toplumsal, ekonomik ve çevresel koşullarla/ilişkilerle üretilmektedir. Engelli bireyin toplumsal yaşamın her alanından diğer bireylerle eşit koşullarda yararlanmasını kısıtlayan/engellenen her türlü toplumsal üretilmişlik engellilik olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Dünyada ve ülkemizde engelli bireyler sayısal olarak azımsanamayacak bir toplumsal grubu oluşturmaktadır.

Engellilik insanlık deneyiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Sağlık koşulları ile bir dizi çevresel ve kişisel faktör arasındaki etkileşimden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde 1,3 milyar insan – veya dünya nüfusunun %16’sı – engellilik yaşamaktadır. Bu sayı, bulaşıcı olmayan hastalıklardaki artış ve insan ömrünün uzaması nedeniyle artış göstermektedir. Engel grupları çok çeşitli olmakla birlikte cinsiyet, yaş, ekonomik durum vb. faktörler yaşam deneyimlerini ve ihtiyaçlarını etkilemektedir. Engelli bireyler engelli olmayan diğer bireylere göre daha kötü sağlık koşullarına sahip olmakta ve günlük yaşamlarında daha fazla kısıtlılık yaşamaktadır (WHO, 2023).

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) Konseyi’nin verilerine göre 87 milyon Avrupalı engellilik durumundan etkilenmektedir. Bu da, her dört Avrupalı yetişkinden biri anlamına gelmektedir. Engelli bireylerin iş bulma olasılığı çok daha düşük olup çalışma çağındaki engelli bireylerin %50’si, engelli olmayanların ise %75’i istihdam edilmektedir. Engelli bireyin yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olma olasılığı %50 daha fazladır. Her iki engelli bireyden biri ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir (The European Council, Council of The European Union, 2022).

Türkiye’de engelli bireylere yönelik olarak 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılmış olan Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engelli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dur. Erkeklerde %5,9 olan bu

oran kadınlarda %7,9'dur. Yaş grubu arttıkça en az bir engeli olan nüfus oranının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 35-39 yaş grubundan itibaren en az bir engeli olan kadınların oranı erkeklerden yüksektir. Engel gruplarına göre engelli nüfus oranları incelendiğinde; toplam engelli nüfus içerisinde görmede zorluk yaşayanların oranı %1,4, işitmede zorluk yaşayanların oranı %1,1, konuşmada zorluk yaşayanların oranı %0,7, yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanların oranı %3,3, bir şeyler taşımada/tutmada zorluk yaşayanların oranı %4,1, yaşlılarına göre öğrenmede/basit dört işlem yapmada/hatırlamada dikkatini toplamada zorluk yaşayanların oranı %2,0 olarak belirlenmiştir. Bir şeyler taşımada /tutmada zorluk yaşayanlar ile yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanların oranları diğer gruplara göre daha yüksektir (TÜİK, 2011).

Dünyanın genelinde engelli bireylerin farklı alanlarda sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Engelli bireylerin ve ailelerinin eğitim, sağlık, bakım, istihdam, erişilebilirlik vb. alanlara ilişkin yaşadıkları sorunların nedenleri ayrımcılığa maruz kalmaları, toplumsal dışlanma, hak ve hizmetlere erişimde fiili eşitliğin sağlanmasında yaşanan sorunlar, engelli bireylerin karar alma süreçlerine yeterince katılamaması, toplumsal farkındalığın yetersiz olması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda birbiriyle ilişkili tüm alanlarda bağımsız biçimde var olabilmeleri, oluşturulan kapsayıcı politikalar ve ilkelerle mümkün olabilmektedir.

Bugün dünyada; söz konusu engellerin ortadan kaldırılması, engelli bireylerin toplumsal yaşam içerisinde diğer bireylerle eşit şekilde var olması ve haklara erişimlerinin engellilik durumlarının göz önüne alınarak sağlanmasının koşullarının oluşturulması için hâkim olan anlayış, tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliğini temel almaktadır.

Raporun bölümlerinde detaylı şekilde ele alındığı ve açıklandığı üzere "hak temelli" anlayışın engellilik açısından vurgulanması ve dünyada yer bulabilmesi amacıyla BM tarafından kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS), engellilik konusunu/olgusunu insan hakları anlayışı üzerinden ortaya koymuştur. Sözleşme, kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, ayrımcılık yapılmaması, engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması, farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelli bireylerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, fırsat eşitliği,

erişilebilirlik, kadın-erkek eşitliği, engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Engelli bireylere ilişkin uluslararası sözleşmeler, hukuki belge ve metinler ile uygulama ve gelişmeler dikkate alınarak hazırlanmış olan Sözleşme, sadece ülkemiz için değil tüm dünyadaki engelli bireyler adına büyük kazanım ve gelişmedir.

Sözleşmenin ülkemizde BM tarafından imzaya açıldığı tarih olan 30/03/2007 tarihinde 80 ülke ile birlikte imzalaması, 3/12/2008'de 5825 sayılı Kanunla onaylanmasının uygun bulunması ve Bakanlar Kurulunun 27.5.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı kararıyla da onaylanarak yürürlüğe girmesinin ardından iç hukukun bir parçası haline gelerek mevzuat ve politika oluşturma süreçlerinde Sözleşmeye uyum süreci hız kazanmıştır. Raporun ilgili bölümlerinde ayrı ayrı Sözleşme açısından değerlendirme yapılmıştır.

Raporun ilk bölümlerinde engellilik olgusunun dünyada kavramsal dönüşümü irdelenmiş, temel hukuki metinlerde engelliliğin işlenme biçimi ile Türkiye'de engellilik politikasının ve hakların gerçekleştirilmesine yönelik kurumsal yapı ortaya konmuştur. Buna ek olarak engelli bireylerin haklarının gerçekleştirilmesinde büyük öneme sahip olan sivil toplum kuruluşlarının rolüne değinilerek Türkiye'de engelli bireylerde örgütlenmenin tarihsel perspektifi ile birlikte mevcut tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de engelli bireylere yönelik temel istatistiki veriler sunularak ülkemizde engelli bireylere yönelik makro bir çerçeve ortaya konulması hedeflenmiştir.

Raporda Türkiye'de engelli bireylere yönelik mevzuat, sunulan hak ve hizmetler ile bunlara ilişkin politika önerileri, Çalışma Grubunda belli başlıklar üzerinden tartışılmıştır. Bu başlıklar; bağımsız yaşam, engelli bireylerin istihdamı, erişilebilirlik, engelli bireylere yönelik eğitim hizmetleri, engelli bireylere yönelik sağlık hizmetleri, afet durumlarında engelli bireylere yönelik düzenlemeler ve görüşülen diğer konulardır. İlgili başlıklar özelinde ayrı ayrı tarihsel bağlamı da belirtilerek ülkemizde uygulanan politikalar, mevzuat, ilgili alanda yaşanan sorunlar ve genel değerlendirme ile plan dönemi perspektifi ortaya konmuş, ülkemizin On İkinci Kalkınma Planına (2024-2028) katkı sunması hedeflenen politika önerileri belirlenmiştir.

2. MEVCUT DURUM ANALİZİ

2.1. Engellilik Olgusunun Dünyada Kavramsal Dönüşümü

Engellilik kavramı; tarihsel süreç içerisinde dönemin tarihsel ve düşünsel yapısına göre tanımlanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır:

Kavramlaştırılmaya başlanılan ilk zamanlarda (1960'lı yıllar ve öncesi) medikal/bireyci model olarak isimlendirilen bir yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım; toplumsal farklılıkları normal olan/normal olmayan ayırımında ele alan ve bu bakış açısıyla engelli bireyin fonksiyon kısıtlılığına ve işlev yetersizliğine odaklanarak engelli bireylerin tedavi ve rehabilitasyon yoluyla “normal”e yaklaştırılmasını ön plana çıkaran bir düşünce tarzını önermekteydi. Bu şekliyle engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle eşit haklara sahip olarak toplumsal yaşamda var olmalarına ilişkin herhangi bir argüman geliştirilemediği gibi aksine dışlayıcı, ötekileştirici bir anlayış öngörmüştür.

1960'lı yıllarda engelli bireylerin hak arama taleplerinin yaygınlaşmasıyla birlikte engellilik “sosyal model” çerçevesinde tanımlanmaya başlanmıştır. Sosyal modele göre engellilik; bireyin kendi kısıtlılıklarından kaynaklanan bir durum değil toplumsal engellenmişliklerle ortaya çıkan bir olgudur. Engelli bireylerin bağımsız yaşamaları, toplumsal yaşama tam ve etkin katılımları, diğer bireylerle eşitlik temelinde bir yaşam sürmeleri ancak devletin ve toplumun engelli bireylere eşit imkânlar sunması ile mümkün olmaktadır. Yani engelli bireyler toplumsal bir özne olarak hakları olan bir gruptur ve söz konusu farklılıklarıyla toplumsal yaşam içinde yer almaktadır.

Sosyal model çerçevesinde “hak” nosyonu kazanmış engellilik hareketi 2000'li yıllardan günümüze uzanan süreçte “insan hakları yaklaşımı” ile harmanlanmıştır. Bu bakış açısında; toplumsal yaşamda “çoğunluktan farklı olma” hali, beraberinde birçok sorun yaratmaktadır. İnsan hakları yaklaşımına göre; çocuk, kadın, göçmen, engelli vb. toplumsal gruplar birtakım sorunlar yaşamakta ve diğer bireylerle eşit olmayan koşulları ve insan hakkı ihlallerini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü insan hakları, yalnızca insan olmaktan kaynaklı olarak sahip olunan haklardır. İnsan hakları yaklaşımına göre, engelli bireylerin fiziksel ve/veya ruhsal yetersizliklerinin toplumsal yaşamda yarattığı sorunlar ve toplumsal önyargıların üstesinden gelmek için “hak” perspektifi ile yaklaşım sağlanmalıdır. Yani bu hareket, engelli bireylerin eğitim, sağlık, çalışma, toplumsal yaşama katılım gibi haklara engelli olmayan kişilerle eşit biçimde sahip olmak düşüncesini ön planda tutmuştur. Bu

noktada, engelli bireylerin vatandaşlık temelinde tüm haklarının tanınması ve toplumdaki diğer kişilerle birlikte eşit olarak bireysel, sosyal ve ekonomik standartlarını iyileştirebilmeleri için devletten birtakım eylem ve düzenlemeleri yapması talebinin oluşturulabilmesi vurgusu geliştirilmiştir.

Gelinen noktada; engellilik kavramının anlaşılması ve tanımlanmasında eşitlik ve hak nosyonu etkili olmuştur. Engelli bireylerin hak arayışları ve talepleriyle birlikte, toplumsal algıda bağımlılıktan özerkliğe doğru bir dönüşüm/değişimi yaşandığı belirtilebilir.

Günümüzde kavramsal düzlemde engelliliğin “vücut fonksiyonlarında yetersizlik olan ve bundan dolayı çeşitli aktiviteleri yerine getirmede zorluk yaşayan”, “tedaviye/bakıma ihtiyacı olan” şeklinde tanımlanması uygun ve yeterli değildir.

Engelli bireyler, toplumda çeşitli engellerle etkileşerek kişinin diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir. Günümüzün engellilik kavrayışında engellilik kavramına ve engelli bireylere ilişkin ortak olarak kabul edilen unsurlar ve ilkeler şöyledir:

- Engelliliğin; topluma diğer bireyler ile eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklanan bir durum olduğu,
- Bir kişinin engelli olduğu için ayrımcılığa maruz kalmasının her bireyin doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ve değerinin de ihlal edilmesi anlamına geldiği,
- Engelli bireylerin engelleri temelinde farklı gereksinimleri olan bir çeşitliliğe sahip olduğu,
- Engelli bireylerin kendi seçimlerini yapma ve bağımsız yaşamaya ilişkin hakları olduğu,
- Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engelli bireylerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasının sağlanmasının toplumun ve devletin görevi olduğu kabul edilmektedir.

2.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Mevzuat

2.2.1. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

13/12/2006 tarihinde BM Genel Kurulu’nda kabul edilen Sözleşme, 30/03/2007 tarihinde ülke temsilcilerinin imzasına açılmıştır. İmzaya açıldığı tarihte en kısa süre içinde en fazla ülkenin desteğini yanında alan ilk uluslararası sözleşme olmuştur.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’yi Türkiye, Sözleşme’nin BM tarafından imzaya açıldığı tarih olan 30/03/2007 tarihinde 80 ülke ile birlikte imzalamıştır. Sözleşme’nin, 3/12/2008 Dünya Engelliler Günü’nde 5825 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş; Bakanlar Kurulunun 27/5/2009 tarih ve 2009/15137 sayılı kararıyla da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca BM Engelli Hakları Sözleşmesinin Ek İhtiyari Protokolü 2015 yılında onaylanmıştır. Ek Protokol Sözleşme kapsamında engelli bireyler ya da ailelerinin hak ihlali iddialarına yönelik olarak iç hukuk yollarını tüketmeleri şartı ile BM Engelli Hakları Komitesine bireysel başvuru şartlarını düzenlemektedir. Bütün bu süreçler sonunda BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Türkiye’deki hukuki sistemin bir parçası haline gelmiştir.

Sözleşme 25 başlangıç paragrafı ve 50 maddeden oluşmaktadır. En uzun insan hakları sözleşmesidir. Başlangıç bölümü Sözleşme’nin gerisindeki temellere, güç aldığı ve dayandığı, birlikte bir anlam kazanacağı diğer uluslararası sözleşmelere atıfta bulunulan bölümdür.

1’inci madde “amaç”, 2’inci madde “tanımlar”, 3’üncü madde Sözleşmeye hâkim “genel ilkeler”e ilişkindir. Sözleşme’nin 4’üncü maddesi “taraf devletlerin yükümlülüklerini” ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Sözleşme’nin 5’inci maddesi “ayrımcılık yasağı ve eşitliğe” ilişkindir. Devam eden maddeler olan 6’ncı madde “engelli kadınlar”, 7’nci madde “engelli çocuklar”, 8’inci madde “bilinç yükseltme”, 9’uncu madde “erişilebilirlik” başlıklıdır.

10 ve 30’uncu maddeler arasındaki maddeler haklara ilişkindir. Bu bölümde; yaşama hakkı, risk durumları ve insani bakımdan acil durumlar, yasa önünde eşit tanınma, adalet erişim, kişi özgürlüğü ve güvenliği, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama, sömürü, şiddet veya istismara maruz kalmama, kişisel bütünlüğün korunması, seyahat özgürlüğü ve uyrukluk, bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma, kişisel hareketlilik, düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilgiye erişim, özel hayata saygı, hane ve

aile hayatına saygı, eğitim, sağlık, rehabilitasyon ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma, siyasal ve toplumsal yaşama katılım, kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım hakları yer almaktadır.

31 ve 50'nci madde arasındaki maddeler Sözleşme'nin uygulanmasını ve denetimini sağlayacak, daha teknik ve usuli hükümleri içermektedir. Bunlardan 31-33'üncü maddeler engelli bireylerin haklarının hayata geçirilmesini sağlayacak ve taraf devletlerin yükümlü oldukları ulusal uygulamaları içermektedir. Ardından gelen maddeler ise Sözleşme'ye taraf olma sistemi, Sözleşme'nin uygulanmasına dönük BM örgüt yapısı, taraf devletlerin yapacakları işlemlerin bulunduğu 34-50'nci maddelerdir.

Sözleşme'nin 1'inci maddesinde Sözleşme'nin amacı “engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek” olarak belirlenmiştir.

Sözleşme'nin amacı ve diğer tüm hükümleri dikkate alındığında, engelli bireyler kendileri hakkında karar verilen değil kendileri hakkında karar veren ve bu kararları uygulayan kişiler olarak ortaya koymaktadır. Engelli bireyleri, kendi yaşamlarının özneleri olarak gören yaklaşımın doğal sonucu olarak engelli bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve karar alma mekanizmalarına katılımları kilit rol oynamaktadır.

Sözleşme'nin “Tanımlar” kısmında “engelli” tanımlanmamıştır. Bunun nedeni, tanım yapmak suretiyle engellilik kavramının sınırlandırılmasının önüne geçilmesi ve engellilik kavramının sürekli evrilmekte olan bir kavram olmasının etkisidir. “Amaç” başlıklı 1'inci maddede engelli kavramından ne anlaşılacağı hakkında bir ifade yer alır. Bu maddenin 2'nci fıkrasına göre “Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” Buna göre; kişinin fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluklarına eşlik eden çevresel, toplumsal belirleyicilerin tamamı engellilik durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Sözleşme'de tanımlanan kavramlar, hakların yaşam bulmasında son derece önemlidir. Bunlar “iletişim, dil, engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul uyumlulaştırma ve evrensel tasarım”dır:

“İletişim”, erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojisi dâhil dilleri, metin gösterimini, Braille alfabesi kullanarak ve dokunarak iletişimi, büyük harflerle baskıyı, yazılı, işitsel ve erişilebilir çoklu medyayı, sade dili, işitsel okumayı, beden dilini, diğer tür, biçem ve araçlarla gerçekleşen iletişimi içermektedir.

“Dil”, sözlü dili, işaret dilini ve sözlü olmayan diğer dilleri kapsamaktadır.

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık”, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar.

“Makul düzenleme”, engelli bireylerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

“Evrensel tasarım”, ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır. “Evrensel tasarım”, gerek duyulduğu takdirde bazı engel grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı zorunluluğunu da dışlamayacaktır.

Genel İlkeler

Sözleşme’de bir diğer özellik, hakların yanı sıra ilkelere de yer verilmesidir. Genel ilkeler, hakların kullanımında olmazsa olmaz nitelikteki düzenlemelerdir.

Genel ilkeler 3’üncü maddede düzenlenmiştir. Bunlar:

- (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi,
- (b) Ayrımcılık yapılmaması,
- (c) Engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması,
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelli bireylerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi,
- (e) Fırsat eşitliği,
- (f) Erişilebilirlik,

- (g) Kadın-erkek eşitliği,
- (h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Sözleşme’de engelli bireylerin hakları ve devletlerin sorumlulukları açısından genel ilkeler, bir kesişim noktasıdır ve hakların yerine getirilmesi/hakların ihlal edilmemesi açısından Sözleşmenin ruhunu oluşturmaktadır.

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik

“Ayrımcılık yapılmaması” genel ilkesini Türkiye’nin engelliler hukukuna da yön vermesi açısından açıklamakta yarar bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağı hem Sözleşme’ye hâkim olan genel bir ilkedir hem de ayrı bir maddede detaylı olarak düzenlenmiştir.

Sözleşme’nin 5’inci maddesi Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik başlıklıdır. Bu maddedeki hükümler şu biçimde anlaşılmalı ve açıklanmalıdır:

- Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
- Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engelli bireylerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
- Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engelli bireylere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar. Sözleşme’de “makul uyumlaştırma” açısından ayrı bir vurguya ihtiyaç duyulmuştur.
- Engelli bireylerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler ayrımcılık olarak nitelendirilemeyecektir.

Yükümlülükler

Taraf Devletler engelliliğe dayalı herhangi bir ayrımcılığa izin vermeksizin tüm engelli bireylerin insan hak ve temel özgürlüklerinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesini sağlamak ve engelli bireylerin hak ve özgürlüklerini güçlendirmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler; engelli bireylere yönelik hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı, engelli bireyler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasalar ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmayı, politika ve programlarda engelli

bireylerin haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini dikkate almayı içeren çok geniş bir çerçevede ele alınmıştır.

Taraf Devletler, Sözleşme'nin 35'inci maddesi gereği BM Engelli Hakları Komitesine raporlar sunmakla yükümlüdür. Söz konusu raporlar açık ve şeffaf bir yöntem izlenerek hazırlanmalı ve raporlarda Sözleşme'nin gereklerinin yerine getirilmesi için alınan önlemler ve kaydedilen gelişmeler hakkında kapsamlı bir değerlendirme bulunmalıdır.

Sözleşmenin 35'inci maddesi kapsamında Taraf Devletlerce Engelli Hakları Komitesine sunulması öngörülen ulusal rapora ilişkin hazırlık süreci Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM) tarafından sorumlu ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliğinde tamamlanarak ilk ulusal rapor 2015 yılında Engelli Hakları Komitesine iletilmiştir. 2019 yılında Komite tarafından iletilen soru listesine istinaden EK Rapor hazırlanarak Komiteye iletilmiştir. 13-14 Mart 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen Yapıcı Müzakere Toplantısını takiben Komite tarafından Ulusal Rapora ilişkin Sonuç Gözlemleri yayımlanmıştır. Sonuç Gözlemlerini kamu kurum ve kuruluşları ile paylaşmak üzere istişareler gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. 1982 Anayasası

Anayasa'nın Kanun Önünde Eşitlik başlıklı 10'uncu maddesine göre; "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." Bu maddede açıkça engellilik sayılmasa da benzeri sebeplerle ifadesi, engellilik olgusunu da kapsamakta ve ayrımcılık yasağı kapsamına alan bir ifade olduğu ortaya konmaktadır.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 10'uncu maddeye "*Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.*" hükmü eklenmiştir. Bu değişiklik ile Anayasa'nın 10'uncu maddesi ve bu maddeye dayanılarak Anayasa Mahkemesi'nin kanun önünde eşitlik ilkesini yorumladığı içtihatlarında pozitif ayrımcılığı sağlamak üzere alınan tedbirlerin eşitlik ilkesini zedelemeyeceği vurgulanmaktadır. Engelli bireylerin fiili eşitliğini sağlamak üzere alınan tedbirler de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Engelli bireylere bazı durumlarda diğer kişilerle eşit haklar sağlanması, engelli bireylerin fiili olarak o haktan yararlanması açısından kimi zaman yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin bazı haklardan diğer bireylerle eşit şekilde yararlanması açısından pozitif birtakım yasal ve

idari tedbirlerin alınması gerekmektedir. Dolayısıyla Anayasanın 10'uncu maddesi ve yapılan değişiklikler, şekli eşitliğin yanında fiili eşitliğin sağlanması önemlidir.

2.2.3. Türk Ceza Kanunu

Türk mevzuatında engellilik ve engelliliğe dayalı ayrımcılık hükümleri açısından önemli bir kanun Türk Ceza Kanunu (TCK)'dur. Kanunun "Nefret ve ayrımcılık" başlıklı 122'nci maddesi dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; Kanunda zikredilen fillerden birinin icrasını suç saymış ve hapis cezası ile cezalandırılacağına hükmetmiştir. TCK'nın ayrımcılığa ilişkin 122'nci maddesinde, 2005 yılında değişiklik yapılarak söz konusu maddeye engellilik ifadesi eklenmiş, madde kapsamında sayılan durumlarda engelliliğe dayalı ayrımcılık suç sayılmıştır.

2.2.4. Engelliler Hakkında Kanun

2005 yılı öncesinde Türkiye'de engelliliğe ilişkin yasal düzenlemeler olmakla birlikte engelliliğe özel bir kanun bulunmamaktaydı. 2005 yılında 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun adıyla çıkarılan 2014 yılında Sözleşme'ye uyum sağlaması amacıyla kapsamlı bir değişikliğe uğrayan ve adı Engelliler Hakkında Kanun olarak değiştirilen Kanun, Türkiye'nin ilk bütüncül ve kapsamlı engellilik kanunudur. Kanun'un çıkmasının ardından engellilik alanı Türk mevzuatına kapsamlı şekilde işlenmiş ve bir engellilik hukuku oluşturulmuştur.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun engelli bireylerin hakları (eğitim, destek ve bakım, istihdam, erişilebilirlik, rehabilitasyon gibi) ve hizmet veren kurum ve kuruluşlar açısından kapsamlı ve bütüncül hükümler içermektedir.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun engellilik alanına getirdiği bakış açısı yönünde çok önemlidir. Engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirmek ve toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması, Kanunun amacı olarak ortaya konarak "hak" temelli bakış açısı ortaya konmuştur.

Engellilik alanında çerçeve kanun niteliğinde olan Engelliler Hakkında Kanun, 2014 yılında yapılan değişikliklerle, Sözleşmenin bakış açısı ve öngördüğü yükümlülükler

çerçevesinde revize edilmiştir. Bu kapsamda Kanunun amacı, esasları hak temelli yaklaşım doğrultusunda belirlenmiş, engelliliğe dayalı ayrımcılık ve türleri, makul düzenleme, erişilebilirlik gibi bazı temel kavramların tanımlarına Kanunda yer verilmiştir. Ayrıca, engelli bireylerin yetersizliklerine vurgu yapan tıbbi odaklı tanım yerine engelliliği bireyin sosyal çevre ile olan etkileşimiyle birlikte ele alan tanım kabul edilmiştir. Ayrımcılık yasağı ayrı bir madde olarak düzenlenmiş ve eşitliği sağlamak üzere makul uyumlaştırmaların yapılması öngörülmüştür. Dahası engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullarda bağımsız olarak toplum içinde yaşamalarının esas olduğu ve özel bir yaşama düzenine zorlanamayacakları hüküm altına alınmıştır. Engelli bireylerin topluma dâhil olmaları ve toplum içinde yaşamaları amacıyla bireysel destek hizmetleri de dâhil toplum temelli destek hizmetlerine erişimlerinin sağlanması öngörülmüştür.

2.3. Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu

Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu, engellilik alanında ulusal düzeyde koordinasyonu gerçekleştirmek üzere asli bir işleve sahip olması ve güçlü bir koordinasyon işlevi görmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerini bir araya getiren bir yapı olarak 19/7/2013 tarihli ve 28712 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2013/8 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte anılan Kurul’un yapısının sisteme uyumlu hale getirilmesi amacıyla Genelgede revizyon yapılarak, 2021/23 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 3/12/2021 tarihli ve 31678 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

Yeni Genelge ile Kurul;

- Engelli haklarının korunması, kullandırılması ve geliştirilmesine ilişkin konularda idari ve yasal düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapmak, önerilerde bulunmak,
- Kaydedilen gelişmeler hakkında kamuoyunun aydınlatılması amacıyla yapılacak çalışmaları değerlendirmek,
- Engelli hakları konusunda alınabilecek önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak,
- Konuya ilişkin strateji belgesi ve eylem planları hazırlamak ve onaylamak,
- Engelli hakları konusunda kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonu sağlamak konularında görevlendirilmiştir.

Kurul'da kamu kurum ve kuruluşları ile ülke çapında engellilik alanında en yüksek temsil gücünü haiz iki konfederasyonun üst düzey temsilcilerinin yer alması öngörülmüştür. Kurul'un ilk toplantısı 15/11/2022'de, ikinci toplantısı 3/5/2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

2.4. 2030 Engelsiz Vizyon ve Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı

2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, Türkiye'nin özgün koşulları ve engelli hakları konusundaki uluslararası gelişmeler de dikkate alınarak; engelli bireylerin eşit vatandaşlar olarak potansiyellerini gerçekleştirebildikleri içermeci bir anlayış ortaya koymuştur. Vizyon Belgesi, kamu kurum ve kuruluşları, engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve bu alanda çalışmalar yürüten akademisyenlerin katılımıyla hazırlanmıştır.

Ana akım ve engellilik alanına özgü hizmetlere bütüncül ve yönlendirici bir çerçeve sağlamak, engelli bireylerin ana akım politika, program ve hizmetlerden tam ve etkin yararlanabilmelerini sağlamak, engellilik konusunu görünür kılmak ve engelli bireylerin kendileri ile ilgili politika oluşturma ve uygulama süreçlerine dâhil olmalarını sağlamak amacıyla ortaya konan 2030 Engelsiz Vizyon, engelli bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda yasal, kurumsal ve uygulamaya yönelik yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin Genel İlkeleri, 2030 Vizyon Belgesinin de temel ilkeleri olarak sayılmıştır.

2030 Engelsiz Vizyon; İçermeci ve Erişilebilir Toplum, Hakların Korunması ve Adalet, Sağlık ve İyilik Hali, Kapsayıcı Eğitim, Ekonomik Güvence, Bağımsız Yaşam, Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar ve Uygulama ve İzleme olarak 8 başlık altında, 31 hedef ve 107 eylem alanından oluşmaktadır.

2030 Engelsiz Vizyon'un eylem planları ile hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda; iş birliği ve katılımcı bir anlayışla ASHB koordinasyonunda; kamu, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler ile iş birliği içinde hazırlanan ilk Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025); 02/12/2022 tarihinde açıklanmış olup Eylem Planının yürütülmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

2.5. Türkiye'de Engellilere Yönelik Kurumsal Yapı

BM Genel Kurulu'nun 1981 yılını "Engelliler 10 Yılı" ilan etmesiyle belirlediği hedefler arasında yer alan, tüm ülkelerde engelli bireylere verilen hizmetin

koordinasyonundan sorumlu bir kurum oluşturulması kararı doğrultusunda aynı yıl ülkemizde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı'nın başkanlığında Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Kurul 1983 yılında "sürekli kurul" şekline dönüşmüş ve hizmetlerinde süreklilik sağlanmıştır. Kurul 1997 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve Özürlüler İdaresi Başkanlığının kurulmasıyla görevi sona ermiştir.

BM Genel Kurulu, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın engelli bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak amacıyla 1982 yılında 1983-1992 yıllarını BM Engelliler On Yılı olarak ilan etmiştir. Bu süreçte kabul edilen Engelliler Dünya Eylem Programı ve 1993 yılında kabul edilen Engelli Kişilerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar'da ülkelere ulusal mekanizmaları konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu tavsiyeler dikkate alınarak 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Özürlüler İdaresi Başkanlığı 30/05/1997 tarihinde kurulmuştur.

Özürlüler İdaresi Başkanlığının kuruluş amacı; engelli bireylere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak, engelli bireyler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engelli bireylerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak olarak belirlenmiştir. Özürlüler İdaresi Başkanlığının hizmet alanını oluşturan engelli bireylerle ilgili günümüze kadar sağlanan gelişmelerin temelini; engelli kişinin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını ve topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak oluşturmaktadır.

22/11/2002 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlanan Özürlüler İdaresi Başkanlığı 06/05/2003 tarihinde yeniden Başbakanlığa bağlanmış ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2011 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasına ilişkin 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 8/06/2011 tarihinde, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK)'ne bağlı Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığının birleştirilmesiyle Özürlüler İdaresi Başkanlığı mülga olmuş ve Bakanlık bünyesinde Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

03/05/2013 tarih ve 28636 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6462 sayılı Kanunla Genel Müdürlüğün adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYGM) olmuştur.

10/8/2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlanmış ardından 1 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 65'inci maddesinde yapılan değişiklikle Genel Müdürlük, ASHB bünyesinde görev ve sorumluluklarını sürdürmeye devam etmektedir.

ASHB, EYHGM engelli ve yaşlı bireylerin ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, engelli ve yaşlı bireylere yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak üzere çalışmalarını sürdürmektedir.

2.6. Türkiye’de Engelli Bireylerde Örgütlenme

2.6.1. Engelli Bireylerde Örgütlenmeye Genel Bakış

Örgütlenme, demokratik bir toplumsal yapının oluşturulmasında vazgeçilmez bir unsurdur. Çeşitli ilgi ve etkinlik alanlarını kapsayacak şekilde örgütlenmiş gruplar, kendi çıkarlarını koruyup geliştirmeye, bu doğrultuda kamuoyunu ve politika yapıcılarını etkilemeye çalışarak içinde buldukları toplumsal yapının etkin ve eşit bir parçası olmayı hedefler. Ülkemizde, dünyada da olduğu gibi pek çok alanda (kadın, çocuk, çevre vb.) yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla kişiler bir araya gelerek ortak hareket etme yolunu seçmiştir.

Engelli bireyler de toplumsal yaşama diğer bireylerle eşit ve etkin bir katılım sağlamak üzere toplumsal duyarlılık ve farkındalık yaratmak, politika yapıcılarla iş birliği içinde çalışarak sorunların ortadan kaldırılması ve çözüm önerileri üretilmesine katkıda bulunmak gibi hak temelli amaçlarını gerçekleştirmek için örgütlenmiştir.

Engelli bireylerin örgütlenme temelini oluşturan hak arama mücadelesi Batı toplumlarından başlayarak dünyanın geri kalanına yayılmıştır. Bu mücadelenin önemli sonuçlarından biri BM’de 1981 yılının “Özürsüzlük Yılı” olarak ilan edilmesi olmuş; sonrasında da “Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar (1993)” kabul edilmiştir.

Uluslararası açıdan engellilerin örgütlenmesi ve çeşitli ülke pratiklerinin ortaya çıkarılmasına ilkesel olarak yön göstermek üzere hazırlanmış olan Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar'ın 18'inci maddesi doğrudan engellilerin örgütlenmesi ile ilgilidir. Burada "Devletler; sakatlara, kendilerini ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde temsil edecek olan örgütleri kurma hakkını vermelidirler. Devletler ayrıca sakatları ilgilendiren konularda, örgütlerin yol gösterici rollerinin önemini kabul etmek zorundadır." denilmektedir. Ayrıca yine aynı maddede engelli örgütlerinin bu konudaki rolünün "ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi, sakatların yaşamları konusunda alınacak önlemlerin ve yapılacak hizmetlerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi sırasında ortaya çıktığı" belirtilmektedir.

13/12/2006 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen, 30/03/2007 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılan ve aynı tarihte ülkemiz tarafından da imzalanmış olan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin "Giriş" kısmının (o) bendinde taraf devletlerin engelli kişilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate almaları gerektiği vurgulanmış, Genel Yükümlülükler başlıklı 4'üncü maddesinin 3'üncü bendinde ise "Taraf Devletler işbu Sözleşme'nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dâhil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve etkin bir şekilde bu sürece dâhil edeceklerdir" denilmiştir.

Bu bağlamda; engelli bireylerin kendileriyle ilgili konularda kararlara katılabilmelerine olanak tanıyan bir düzenlemenin varlığı örgütlenmeyi de güçlendirecek bir anlam taşımaktadır.

2.6.2. Türkiye'de Örgütlenmeyi Düzenleyen Çerçeve ve Türkiye'de Engellilere Yönelik Örgütler

24/10/1983 tarihinde çıkarılan 2908 sayılı Dernekler Kanununun 34'üncü maddesi örgütlenme ile ilgili düzenlemeyi içermekteydi. Buna göre, en az üç kamu yararına dernek birleşerek federasyon, en az üç federasyon da birleşerek konfederasyon oluşturabilmekteydi. Bu düzenlemeye göre federasyonların ve konfederasyonun oluşturulması tamamen rızaya bağlıyken, engelli bireylerin örgütlenmesi ilgili olan 88. maddesi bu yapıların oluşturulmasını bir zorunluluk ilkesine dayandırmıştı: "Sakatlara hizmet amacı ile kurulan derneklerin Körler Federasyonu, Sağırklar Federasyonu, Ortopedik Özürlüler Federasyonu,

Zihinsel Özürlüler Federasyonu olmak üzere dört federasyon teşkil etmeleri ve bu federasyonların birleşerek Türkiye Sakatlar Konfederasyonunu oluşturmaları zorunludur”.

Çeşitli alanlarda görülen örgütlenme pratiklerinde bir araya gelme konusunda zorunluluk ilkesinin değil, isteğe bağlılığın geçerli olması engelli örgütleri arasında tartışmaya neden olmuştur.

4/11/2004 tarihinde çıkarılan 5253 sayılı Dernekler Kanunu ile 2908 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış; böylece, engelli örgütleri arasında tartışmaya yol açan söz konusu zorunluluk ilkesi de buna bağlı olarak ortadan kalkmıştır.

Ülkemizde engellilere yönelik örgütler; dernekler ve vakıflar olarak yapılanmış, bunların çatı örgütleri olarak da federasyonlar ve konfederasyonlar oluşturulmuştur. Türkiye’de engellilik alanında faaliyet gösteren çok sayıda dernek ve vakıf mevcuttur. Engellilik alanında çatı sivil toplum kuruluşu olarak 10 federasyon ve 2 konfederasyon faaliyet göstermektedir.

2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırmasının örgütlenmeye ilişkin verileri değerlendirildiğinde, ülkemizde bu ağ içinde bulunan engelli birey oranı son derece düşük bir örgütlenme düzeyine işaret etmektedir. Toplam engelli nüfusunun milyonla ifade edildiği ülkemizde gönüllü bir kuruluşa üye olan engelli bireylerin oranı yalnızca %3’tür.

2030 Engelsiz Vizyon’da da belirtildiği üzere öncelikle engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele ederek eşitliği tesis etmek için engellilerin kendileri ile ilgili politika oluşturma ve uygulama süreçlerine dâhil olmalarını sağlamak gerekmektedir. Geline noktada engelli bireyler, kendileri hakkında başkaları tarafından karar verilen, korunmaya ve yardıma ihtiyaç duyan bireyler olarak değil; kendi yaşamları üzerinde yetki ve karar sahibi bireyler olarak görülmektedir.

Söz konusu Vizyonun gerçekleştirilmesinde mevzuat çerçevesi, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile çizilmiştir. Buna göre; engelli bireylere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde engelli bireylerin, ailelerinin ve onları temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması genel bir esas olarak belirlenmiştir. Aynı Kanun ile kurum ve kuruluşların engellilere yönelik mevzuat düzenlemelerinde ASHB’nin görüşünü alması zorunlu kılınmıştır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile de mevzuat taslakları hakkında, konuyla ilgili mahalli idareler, üniversiteler, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sivil toplum

kuruluşlarının görüşlerinden faydalanılması hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede engellilere ilişkin hususlarda, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarından görüş ve katkı alınmaktadır. ASHB bu anlamda, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik planlama ve mevzuat hazırlama süreçlerinde engelliler ve alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini yansıtmada ara bir rol de üstlenmektedir (BM Engelli Hakları Komitesine Sunulan Türkiye Ulusal Raporu, 2015).

Kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayan Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlar ve Performans Programları ile Faaliyet Raporlarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle, stratejik planlama sürecinde idarelerin hizmetinden yararlananların, çalışanlarının, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, ilgili diğer tarafların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının katılımlarının sağlanması ve katkılarının alınması genel bir ilke olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda ASHB'nin ve engellilere yönelik hizmet veren diğer kamu idarelerinin stratejik planlarının hazırlanmasında engellilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının da görüş ve katkıları alınmaktadır (BM Engelli Hakları Komitesine Sunulan Türkiye Ulusal Raporu, 2015).

Mevzuat açısından durum böyle olmakla birlikte engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine katılımları konusunda çeşitli sorunlar bulunduğu da belirtilmelidir. Bu durumu yaratan temel nedenlerden biri, engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin üye sayılarındaki ve kapasitelerindeki sınırlılıktır. Öte yandan sivil toplum örgütlerinin yeterli finans kaynağına sahip olmaması da bağımsız biçimde çalışma ve proje geliştirme kapasitelerini kısıtlamakta; süreçlerde sınırlılık yaşamalarına neden olmaktadır. Her türlü yasal desteğin varlığına karşın somut olarak yaşanan örgütlenme sorununun giderilmesi tüm toplumsal tarafların belirli oranda çözüme katkı sunmasıyla mümkün olabilecektir. Zira engellilik toplumsal bir meseledir, toplumsal yapıyı oluşturan tüm katmanlar da hem sorunun hem de çözümün tarafı olmak durumundadır.

Bununla birlikte, Türkiye'de engelli bireylere yönelik politika oluşturma ve hak kazanım süreçlerinde engelli örgütlerinin etkin rolü bulunmaktadır. Engelli bireylerin ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarında, yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usul ve standartların belirlenmesinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarına katılım ve iş birliği sağlanmaktadır.

Özellikle, BM Engelli Hakları Sözleşmenin ortaya çıkışında ülkemizdeki sivil toplum örgütlerinin önemli bir rolü olmuştur. 1993 yılında BM Genel Kurulu Fırsatların Engelliler Açısından Eşitlenmesi Konulu Standart Kurallar adlı belgeyi kabul etmişti. Türkiye Körler Federasyonu tavsiye niteliğindeki bu belgeyi incelemiş ve bağlayıcı bir sözleşme ihtiyacını ortaya koymuştur. 1996 yılında kalabalık bir delegasyonla Dünya Körler Birliği'nin Kanada'nın Toronto kentinde yaptığı Genel Kurula katılmış ve orada bu yönde bir karar önergesi sunmuş, bu teklif oy birliğiyle kabul edilmiş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

Sözleşme'nin kabulü ve bir iç hukuk belgesi haline gelmesinin ardından Türkiye'de engellilik alanındaki gelişmeleri ve politikaları içeren ülkemizin Engelli Hakları Komitesi'ne sunduğu "Ulusal Rapor"a istinaden engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları tarafından gölge raporlar hazırlanmış ve Engelli Hakları Komitesi'ne sunulmuştur. Ayrıca Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Ulusal Raporunun Müzakere sürecinde de sivil toplum kuruluşları aktif olarak yer almıştır.

2.7. Türkiye'de Engellilere Yönelik Temel İstatistikler

2.7.1. Nüfus ve Konut Araştırmasında Engelli Nüfus

BM, nüfus konusunda ülkelerarası karşılaştırılabilir istatistikler elde edilmesi amacıyla sonu sıfır ile biten yıllara yakın yıllarda ülkelerin "nüfus ve konut sayımı" yapmalarını önermektedir. Bu kapsamda TÜİK tarafından, AB üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde planlanan Nüfus ve Konut Araştırması 2011 yılında gerçekleştirilmiştir.

Türkiye genelinde engelli bireylerin il bazında dağılımını tahmin eden son araştırma "2011 Nüfus ve Konut Araştırması"dır. Araştırma; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nden elde edilemeyen verileri il düzeyinde sağlamak amacıyla 3 Ekim-31 Aralık 2011 tarihleri arasında, örnekleme yöntemiyle seçilmiş sayım bölgelerindeki yaklaşık 2,2 milyon haneyle ve tam sayım yöntemiyle kurumsal yerlerde bulunan tüm kişilerle yapılmıştır. 2011 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırmasıyla Türkiye genelinde hane halklarının yaklaşık %13'ünden bilgi derlenmiştir. Yaklaşık 9 milyon birey ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 2013 yılı Temmuz ayında yayımlanmıştır.

Dünyada değişen engellilik tanımı ve sınıflandırma sistemlerine bağlı olarak Türkiye’de de engelli bireylerin profiline ilişkin veri toplama kriterleri dönüşüm göstermektedir. Engelliliğe ilişkin sorular, bu alanla ilgili BM bünyesinde çalışan ve sayımlar ile araştırmalar için engellilik soru seti geliştiren “Washington Engelli İstatistikleri Grubu” önerileri temel alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu soru seti aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen İşlevsellik, Engellilik ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF) ile de uyumlu bir şekilde geliştirilmiştir.

Engellilik tanımı ve sınıflandırmasındaki yeni yaklaşımla beraber Nüfus ve Konut Araştırması’nda engellilik; tıbbi yaklaşımdan (organ kaybı, işlev bozuklukları) ziyade fonksiyonlardaki sınırlılıklara odaklanmaktadır. Araştırmada engellilik; görme, duyma, konuşma, yaşıtlarına göre öğrenme/basit dört işlem yapma, hatırlama/dikkatini toplama alanlarıyla hareket güçlüğü (yürüme, taşıma, tutma ve merdiven inip çıkma) alanlarında tanımlanmıştır. Araştırma kapsamında bu alanlardan en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişiler en az bir engeli olan nüfus kapsamına alınmıştır.

Nüfus ve Konut Araştırmasında bireylere altı farklı engellilik durumuna ilişkin aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Görmede zorluk çekiyor musunuz? (Gözlük veya lens kullanıyor olsanız dahi)
2. Duymada zorluk çekiyor musunuz? (İşitme cihazı/implant kullanıyor olsanız dahi)
3. Konuşmada (konuşma bozukluğu, tutukluk, kekemelik gibi nedenlerden dolayı) zorluk çekiyor musunuz?
4. Yürümede, merdiven çıkmada veya inmede zorluk çekiyor musunuz?
5. Bir şeyler taşımada veya tutmada zorluk çekiyor musunuz?
6. Yaşıtlarınıza göre öğrenmede, basit dört işlem yapmada, hatırlama veya dikkatinizi toplamada zorluk çekiyor musunuz?

Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dur. Erkeklerde %5,9 olan bu oran kadınlarda %7,9’dur. Yaş grubu arttıkça en az bir engeli olan nüfus oranının artma eğiliminde olduğu görölmektedir. 35-39 yaş grubundan itibaren en az bir engeli olan kadınların oranı erkeklerden yüksektir.

Tablo 1: Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus⁽¹⁾

Engelli Birey	Nüfus Oranı (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Tüm yaş grupları	6,9	5,9	7,9
3-9	2,3	2,5	2,1
10-14	2,1	2,4	1,8
15-19	2,3	2,6	2,0
20-24	2,7	3,4	2,0
25-29	2,6	3,0	2,3
30-34	3,2	3,4	3,0
35-39	4,0	4,0	4,1
40-44	5,1	4,7	5,6
45-49	6,9	5,9	7,8
50-54	8,8	7,1	10,7
55-59	12,1	9,2	15,0
60-64	16,5	12,3	20,4
65-69	23,0	18,3	27,2
70-74	31,9	26,3	36,3
75+	46,5	40,9	50,3

(1) “En az bir engeli olan nüfus” engellilikle ilgili en az bir işlevi (fonksiyonu) yerine getirmekte çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten 3 ve daha yukarı yaştaki nüfustur.

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

Engel gruplarına göre engelli nüfus oranları incelendiğinde; toplam engelli nüfus içerisinde görmede zorluk yaşayanların oranı %1,4, işitmede zorluk yaşayanların oranı %1,1, konuşmada zorluk yaşayanların oranı %0,7, yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanların oranı %3,3, bir şeyler taşımada/tutmada zorluk yaşayanların oranı %4,1, yaşlılarına göre öğrenmede/basit dört işlem yapmada/hatırlamada dikkatini toplamada zorluk yaşayanların oranı %2,0 olarak belirlenmiştir. Bir şeyler taşımada/tutmada zorluk yaşayanlar ile yürümede, merdiven çıkmada/inmede zorluk yaşayanların oranları diğer gruplara göre daha yüksektir.

Tablo 2: Genel Nüfus İçinde Engel Grubuna Göre Engelli Nüfus⁽¹⁾

Engel Grubu	Toplam Nüfus Oranı (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (Kişi sayısı)	Erkek (Kişi sayısı)	Kadın (Kişi sayısı)
Görmede zorluk yaşayanlar ⁽²⁾	1,4	1,3	1,5	1.039.000	478.000	561.000
İşitmede zorluk yaşayanlar ⁽³⁾	1,1	1,1	1,2	836.000	406.000	429.000
Konuşmada zorluk yaşayanlar ⁽⁴⁾	0,7	0,8	0,6	507.000	278.000	229.000
Yürümede, merdiven çıkmada / inmede zorluk yaşayanlar ⁽⁴⁾	3,3	2,4	4,1	2.313.000	861.000	1.452.000
Bir şeyler taşımada / tutmada zorluk yaşayanlar ⁽⁴⁾	4,1	3,2	5,1	2.923.000	1.136.000	1.787.000
Yaşlılarına göre öğrenmede / basit dört işlem yapmada / hatırlamada dikkatini toplamada zorluk yaşayanlar ⁽⁴⁾	2,0	1,6	2,4	1.412.000	565.000	847.000

(1) Engelli nüfus oranı hesaplanırken; ilgili faaliyeti yaparken çok zorlandığını veya bu faaliyeti hiç yapmadığını beyan edenlerin toplam nüfus içindeki payı esas alınmıştır.

(2) Görmeye yardımcı araç kullananlardan bu araçları kullanmalarına rağmen görmede çok zorlandığını belirtilenler ile hiç görmediğini belirtenler dâhildir.

(3) İşitmeye yardımcı araç kullanmalarına rağmen işitmede çok zorlandığını belirtenler ile hiç duymadığını belirtenler dâhildir.

(4) 3 ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

2.7.2. Türkiye Sağlık Araştırması

Ülkemizde engellilikle ilgili göstergelerin elde edildiği bir diğer araştırma da Türkiye Sağlık Araştırması'dır. TÜİK tarafından düzenli aralıklarla ülke genelinde uygulanan araştırmada, bireylerin genel sağlık durumunun ortaya çıkarılması ve kalkınma göstergeleri içerisinde önemli bir paya sahip olan temel sağlık göstergelerine yönelik bilgilerin derlenmesi amaçlanmaktadır. İlk defa 2008 yılında gerçekleştirilen bu araştırma, 2016 yılına kadar iki yılda bir, 2019 yılı itibarıyla üç yılda bir hanhalklarına yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmaktadır.

Araştırmadan görme/işitme sorunu olanlar, herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenler/merdiven inip çıkamayanlar, yaşıtlarına göre öğrenmede/hatırlamada zorluk çekenler, giyinme, tuvalet kullanımı, banyo yapma gibi kişisel bakım faaliyetlerini gerçekleştirirken zorluk çekenler gibi engellilik ve yaşlılıkla ilgili göstergeler elde edilmektedir.

Türkiye Sağlık Araştırması; Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından üye ve aday ülkelere önerilen modüllerin yanı sıra, ulusal ihtiyaçları da karşılamak amacıyla hem 15 ve üzeri yaş grubundaki bireylere, hem de veri eksikliği bulunan 0-14 yaş grubundaki çocuklara yönelik sorular içermektedir. 2019 yılında uygulanan araştırmada, 15 yaş ve üzeri yetişkinleri kapsayan engelli istatistiklerinin yanı sıra, Eurostat tarafından geliştirilen modüler soru formu aracılığıyla 2-14 yaş grubundaki çocuklarda engellilik durumunu özetleyen temel istatistiklerde derlenmiştir. Çocuklar için engellilik modülü, 2022 yılında yapılan araştırmada ikinci kez uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları, Haziran 2023'te açıklanmış olup aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 3: Engellilik ve Yaşlılıkla İlgili Göstergeler

[15+ yaş]												
Yaş grubu	2014			2016			2019			2022		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Görme sorunu olan bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı												
Toplam	6,9	5,1	8,6	6,9	5,3	8,6	5,8	4,4	7,2	5,1	3,7	6,5
15-44	2,3	1,6	3	2,1	1,7	2,5	2,1	1,5	2,6	1,8	1,4	2,2
45-54	10,3	7,7	13	9,4	7,8	11,1	7,4	6,2	8,6	5,7	4,4	7,1
55-64	13,2	10,6	15,6	13,3	9,4	17	9,6	7,5	11,7	8,4	6,3	10,5
65-74	17,6	15,1	19,8	18,5	16,4	20,2	14,6	11,3	17,4	10,8	8,3	13
75+	28,8	23,1	32,5	31,9	23,8	37,2	24,1	20,8	26,3	25,1	20,1	28,4
İşitme sorunu olan bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı												
Toplam	5,3	4,8	5,8	4,5	3,9	5	4,4	3,8	5	3,4	3,1	3,7
15-44	1,8	1,8	1,9	1,1	1,1	1,1	1,4	1	1,7	0,7	0,7	0,7
45-54	5,4	4,4	6,4	4,1	3,4	4,9	3,9	3,6	4,2	2,6	2,9	2,3
55-64	7,7	7	8,3	5,4	4,6	6,2	5,2	4,8	5,5	3,3	3,5	3,1
65-74	14,7	15,4	14,1	15	15,5	14,5	11,9	12,4	11,5	10	8,5	11,4
75+	35,8	37,7	34,6	34,7	33	35,8	31,5	30,8	32	27,8	27,8	27,7
Herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenler ve merdiven inip çıkamayanların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı												
Yürüyemeyenler	7,3	4,1	10,4	6,5	4	8,9	5,5	3,1	7,9	4,9	2,9	6,8
15-44	1,7	1,3	2,1	1,3	1,4	1,1	0,8	0,5	1,1	0,9	0,6	1,1
45-54	6,8	3,4	10,4	5,1	2,7	7,6	4,4	2,9	6	3	2,2	3,7
55-64	12,9	5,2	20,5	10,8	4,3	17,1	8,2	4,3	12	6,8	3,7	9,8
65-74	24,3	15,3	31,9	23,4	15,4	30,2	17,1	9,3	23,9	15,4	9,6	20,5
75+	51,2	38,3	59,7	48	36	55,8	44,7	32	53,1	37,3	25,8	45
Merdiven inip çıkamayanlar	9	5,1	12,8	8,7	5	12,4	7,9	4,6	11,1	6,6	3,7	9,4
15-44	2,4	1,7	3,2	1,9	1,7	2,2	1,5	1	2	1,4	1	1,9
45-54	9	3,9	14,2	8,8	4,2	13,4	7,5	4,5	10,6	5,1	2,8	7,3
55-64	16,3	7,1	25,2	15,4	6,5	24,1	12,9	6,7	18,9	10,3	4,9	15,5
65-74	30,7	19,6	40,1	29,3	18,6	38,5	24,7	13,6	34,3	18,9	11,3	25,6
75+	53,6	42,1	61,3	55,4	39,8	65,7	50,8	39	58,7	43,4	30,9	51,6
Yaşıtlarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çeken bireylerin cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı												
Toplam	6,7	3,6	9,7	6,7	3,3	10	5,4	3,3	7,4	4,5	2,9	6,1
15-44	2,5	1,6	3,4	2,7	1,5	3,9	2	1,1	2,9	1,8	1,3	2,3
45-54	7,5	3,8	11,2	6,4	2,7	10,3	4,5	2,7	6,2	3,2	2,1	4,2
55-64	10,4	4,6	16,1	9,3	3,2	15,3	6,4	3,2	9,5	5,3	3,1	7,4
65-74	19,6	11,3	26,6	19,3	11,2	26,2	14,9	9	19,9	10,5	6,7	13,9
75+	37,5	24,8	46	37,7	24,5	46,3	34,9	31	37,4	29,8	22,2	34,9

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması (2014-2022)

Tablo 4: Çocuklarda Engellilikle İlgili Göstergeler

[2-14 yaş -]				(%)			
		2019			2022		
Yaş grubu		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Görmede zorluk çeken çocukların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı							
Toplam		2,2	2,1	2,4	0,8	0,7	0,9
2-6		1,7	1,7	1,6	0,3	0,4	0,1
7-14		2,6	2,3	2,9	1,1	0,9	1,3
Duymada zorluk çeken çocukların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı							
Toplam		2,0	1,8	2,1	0,4	0,3	0,5
2-6		1,4	1,5	1,3	0,3	0,2	0,4
7-14		2,3	2,0	2,7	0,5	0,4	0,6
Yürümede zorluk çeken çocukların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı							
Toplam		1,4	1,5	1,4	1,5	1,8	1,2
2-6		1,3	1,3	1,3	1,5	1,9	1,1
7-14		1,5	1,6	1,5	1,5	1,7	1,3
Öğrenmede zorluk çeken çocukların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı							
Toplam		1,5	1,7	1,2	1,5	2,0	1,0
2-6		1,0	1,1	0,9	1,5	1,7	1,3
7-14		1,7	2,0	1,4	1,5	2,2	0,8
Konuşmada zorluk çeken çocukların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı							
Toplam		1,1	1,2	1,0	1,0	1,2	0,9
2-6		1,3	1,5	1,0	1,4	1,3	1,4
7-14		1,0	1,0	1,0	0,8	1,1	0,5

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması (2019-2022)

2.7.3. Ülkelerin Engellilik Prevelansları

Avrupa Birliği İşgücü Araştırması 2011 yılında engelli bireylerin istihdamı konusunda özel bir modül içermiş olup bu modülde sağlık sorunları ve temel aktivitelerdeki zorluklar, sağlık sorunları/temel aktivitelerdeki zorluklardan kaynaklanan işteki kısıtlılıklar, sağlık sorunları/temel aktivitelerde zorlukları olan insanlar tarafından ihtiyaç duyulan veya kullanılan özel yardımlar/destekler, diğer nedenlerden dolayı işteki kısıtlılıklar ile ilgili değişkenler yer almaktadır. Sonuçlar, 15-64 yaş arasındaki kişileri kapsamaktadır.

Sonuçların değerlendirilmesinde engellilik için iki temel tanım dikkate alınmıştır:

- Temel bir aktivite zorluğu yaşayanlar (görme, işitme, yürüme, iletişim kurma gibi),
- Uzun süredir devam eden sağlık durumundan ve/veya temel aktivite zorluğundan kaynaklanan iş kısıtlılığı olan kişiler.

Uzun süreli sağlık sorunu ve temel aktivitelerdeki zorluk için en az altı aydır süren ya da sürmesi muhtemel olan durumlar kapsamaktadır.

Tablo 5: Ülkelerin Engellilik Prevelansları/Uzun Süredir Devam Eden Bir Sağlık Problemi veya Temel Bir Aktivite Zorluğu Yaşadıklarını Beyan Eden Kişiler

Ülkeler	Sadece uzun süredir devam eden bir sağlık durumu olanlar	Sadece temel bir aktivite zorluğu yaşayanlar	Uzun süredir devam eden sağlık durumu ile temel aktivite zorluğunun her ikisini de yaşayanlar	Uzun süredir devam eden sağlık durumu ya da temel aktivite zorluğu olmayanlar	Cevap vermeyenler	Toplam
Belçika	10,9	1,2	12,6	75,2	*	100,0
Bulgaristan	9,1	0,8	9,4	80,7	*	100,0
Çekya	10,8	0,9	7,5	80,7	0,1	100,0
Danimarka	9,5	2,2	12,9	75,0	0,3	100,0
Almanya	9,5	4,7	10,2	72,6	3,1	100,0
Estonya	25,1	1,7	16,8	56,2	*	100,0
İrlanda	8,9	1,4	3,8	85,6	0,3	100,0
Yunanistan	7,0	1,4	5,7	86,0	*	100,0
İspanya	19,3	1,2	6,9	72,7	*	100,0
Fransa	31,1	1,6	19,5	47,8	*	100,0
Hırvatistan	10,1	1,0	14,3	74,6	*	100,0
İtalya	9,2	1,0	7,6	81,0	1,2	100,0
Kıbrıs	15,0	0,6	8,9	75,6	*	100,0
Letonya	19,5	1,3	16,6	62,5	*	100,0
Litvanya	12,1	1,8	11,3	74,8	*	100,0
Lüksemburg	19,9	4,0	17,1	58,6	0,3	100,0
Macaristan	8,4	0,6	12,6	78,0	0,4	100,0
Malta	16,5	2,0	5,2	76,3	*	100,0
Hollanda	4,0	1,4	12,3	82,2	0,2	100,0
Avusturya	23,4	5,2	18,3	53,1	*	100,0
Polonya	7,4	0,3	13,9	78,4	*	100,0
Portekiz	24,8	1,6	15,6	57,9	*	100,0
Romanya	7,6	1,3	9,7	81,5	*	100,0
Slovenya	13,4	3,8	14,8	67,9	*	100,0
Slovakya	8,1	0,8	9,5	81,4	0,2	100,0
Finlandiya	33,7	1,6	20,7	44,0	*	100,0
İsveç	26,4	1,5	14,6	57,2	0,2	100,0
Birleşik Krallık	15,4	3,2	13,5	67,7	0,1	100,0
İzlanda	29,3	2,5	16,7	50,0	1,5	100,0
İsviçre	23,9	2,6	14,8	58,2	0,5	100,0
Türkiye	15,6	1,4	16,2	66,8	*	100,0

Kaynak: EYHGM Mart 2023 İstatistik Bülteni

2.7.4. Ulusal Engelli Veri Sistemi

İdari kayıtlar birtakım hizmetlerin veya programların normal işleyişinin bir parçası olarak toplanan verilerden oluşmaktadır. Bunun bir örneği hizmetlere ilişkin başvuru formlarında bulunan bilgilerdir. Bu kayıtlar sağlanan hizmetlerin detaylarıyla birlikte engellilik hizmetlerine erişim sağlayan bireylerin özellikleri hakkında da bilgi sağlamaktadır.

Engelli bireylerin sayısının idari kayıtlar üzerinden tespiti ülkemiz ve özellikle engellilere yönelik politika geliştiren kurumlar açısından büyük önem arz etmektedir. Engelli nüfusa ilişkin veri ihtiyacını gidermek için engelli sağlık kurulu raporlarını esas alan “Ulusal Engelli Veri Sistemi” oluşturulmuştur. Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere 2.511.950’dir. Ağır engeli olan kişi sayısı 775.012’dir. Bu kayıtlar, Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır (EYHGM, 2023).

3. BAĞIMSIZ YAŞAM

3.1. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşam Hakkı

Engelli bireylerin bağımsız yaşamına ilişkin temel bakış açısını yansıtan ve günümüz engellilik politikalarına şekil veren uluslararası belge, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir. Sözleşmenin "Bağımsız Yaşam ve Topluma Dâhil Olma" başlıklı 19'uncu maddesi tüm engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullar altında toplum içinde yaşama hakkına sahip olduğunu vurgulayarak engelli bireylerin bu haktan eksiksiz yararlanabilmeleri ve topluma tam katılımlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirlerin etkin şekilde alınmasını hüküm altına alır. Engelli bireyler diğer bireylerle eşit koşullar altında ikametgâhlarını ve nerede ve kiminle yaşayacaklarını seçme hakkına sahiptir ve özel bir yaşama düzenine zorlanamaz. Bunun sağlanabilmesi için de ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalı ve engelli bireylerin toplumdan tecridi ve ayrı tutulması önlenmelidir.

Bağımsız yaşam; engelli bireylere hayatları konusunda seçim yapma, kontrol etme ve yaşamlarıyla ilgili tüm kararları alabilmeleri için gerekli tüm araçların sağlanması anlamına gelmektedir. Kişisel özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı; ulaşım, bilgi, iletişim ve kişisel yardım, ikamet yeri seçme, günlük rutin, alışkanlıklar, kişisel ilişkiler, beslenme, dini ve kültürel faaliyetlere erişim gibi hakların tümünü içeren bağımsız yaşamın temelini oluşturur. Topluma dâhil olma ise toplumsal yaşama ve sunulan hizmetlerin tamamına erişimi içerir (Committee on the Rights of Persons with Disabilities [CRPD] 2017).

İçermeci ve erişilebilir bir toplum olmanın en temel göstergelerinden birisi engelli bireylerin de herkes gibi ve herkesle birlikte toplum içinde bağımsız ve insan onuruna yaraşır biçimde yaşamlarını sürdürebilmeleridir. Bu yaklaşım; topluma bağımsız bir şekilde katılımı en güç olan ve bakıma ihtiyaç duyan engelli bireyleri de kapsamalı, geliştirilen hizmet modelleri, bağımsız yaşama geçişi destekleyen ve kurum temelli hizmetlerden toplum temelli hizmetlere geçişi hedefleyen bir niteliğe sahip olmalıdır. Engelli bireylerin insan onuruna yaraşır ve bağımsız bir şekilde toplumsal yaşamda yer alabilmesi, engelli bireylerle birlikte yaşayanları da gözeten ve engelli bireye bakım veren kişilerin güçlendirilmesini hedefleyen tedbirler alınmasını da gerektirmektedir.

Sosyal model ve ardından insan hakları yaklaşımının engellilik politikalarını belirlemeye başlamasıyla birlikte bakım ve destek hizmetlerine ilişkin bakış açısı da buna

göre şekillenmiştir. Engelli bireyler, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine de kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olma, özerkliklerini koruma bilinciyle yaklaşmış, üretilen politikalara da bu düşünce yansımıştır. Engelli bireyler, toplumsal yaşamdan dışlanmadan ve aynı zamanda gerekli bakım desteğini ve diğer desteklerin kendilerine sunulduğu bir yaşam tarzını ve sistemi talep etmişlerdir.

Bugün insan hakları yaklaşımında engelli bireylerin bakımına ilişkin olarak “bağımsız yaşam” temel alınmaktadır. Bağımsız yaşama kavramı, engelli bireylerin topluma tam anlamıyla katılmaları ve haklarından tam olarak yararlanmalarını kolaylaştıracak uygun ve destekleyici önlemlerin alınmasını gerektiren kapsamdadır.

3.2. Türkiye’de Destek ve Bakım Hizmetlerine İlişkin Mevzuat

Özellikle ağır engellilik durumu olan ve yaşamını başka bireylerin destek ve yardımı olmadan idame ettiremeyen bireyler ve aileleri ya da bakımını üstlenen diğer bireyler açısından bağımsız yaşam ve topluma dâhil olma hakkı, önemli destek ve hizmete ihtiyaç duyulan bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde günlük yaşamın gereklerini önemli ölçüde başka bireylerin desteği olmadan yerine getiremeyen engelli bireylere yönelik bakım ve destek hizmetleri sunulmaktadır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile eşit katılım için, engelli bireylerin sahip oldukları hak ve yükümlülükler konusunda birey, aile ve toplumun bilinçlendirilmesi, tıbbî bakım ve rehabilitasyonlarının sağlanması, günlük yaşamlarında kendi başlarına yaşayabilme kapasitelerinin artırılması ile engelli bireylerin hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, muhtaç engelli bireylerin toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tertip ve tedbirin alınması genel ilke olarak sayılmıştır. Bunun yanında Kanunda, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişilere hizmet sunumunun insan haysiyet ve onuruna yararlı şekilde yapılması hüküm altına alınmıştır.

Sosyal Hizmetler Kanununda özel olarak engelli bireylere yönelik sunulacak hizmetler, genel esaslar olarak düzenlenmiştir. Engelli bireylerin topluma eşit bireyler olarak katılımı için sahip oldukları hak ve yükümlülükler konusunda birey, aile ve toplumun bilinçlendirilmesi, tıbbî bakım ve rehabilitasyonlarının sağlanması, günlük yaşamlarında

kendi başlarına yaşayabilme kapasitelerinin artırılması, bilgi, hizmet ve fiziksel çevre koşulları ile teknolojiye uygun alet ve cihazların erişilebilir hale getirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve engelli bireylere ilişkin plan ve programlar ile ekonomik ve sosyal statülerini etkileyen tüm kararların alınması sırasında engelli bireylerin katılımlarının sağlanması ilkeleri, Kanun çerçevesinde kabul edilmiştir.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda 2014 yılı değişikliği ile hem engelli bireylerin destek ve bakımına ilişkin 6'ncı maddesi düzenlenmiş hem de topluma dâhil olmalarına ilişkin 4'üncü maddesi eklenmiştir. Buna göre; engelli bireylerin toplumdan tecrit edilmeleri ve ayrı tutulmaları önlenir. Engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullarda bağımsız olarak toplum içinde yaşamaları esas olup, özel bir yaşama düzenine zorlanamazlar. Engelli bireylerin topluma dâhil olmaları ve toplum içinde yaşamaları amacıyla bireysel destek hizmetleri de dâhil olmak üzere ihtiyaç duydukları toplum temelli destek hizmetlerine erişimleri sağlanır.

Engelliler Hakkında Kanunun engelli bireylerin, öncelikle, buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psiko-sosyal destek ve bakım hizmetleri sunulması gerekliliği ortaya konmuştur. Buna göre, destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçları ailesi de gözetilerek dikkate alınmalıdır. Söz konusu destek ve bakım hizmetlerinin standardizasyonu, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli olan çalışmalar ise ASHB tarafından yürütülmektedir.

Söz konusu yasal düzenlemeler ve engelli bireylerin toplumsal yaşamın dışına itilmemesine yönelik anlayış ile engelli bireylerin bakımına ilişkin kurumsal bakıma alternatif bakım ve destek modelleri gündeme gelmiştir. Bu açıdan kurumsal bakımın yanı sıra kurumsal bakıma olan ihtiyacı ve uzun dönemli kurum bakımının engelli bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak üzere evde bakım modelleri ya da kurumsal bakımın farklı yöntemleri uygulanmaktadır. (Evde bakım yardımı, gündüz bakım hizmetleri, umut evleri vb.)

3.3. Türkiye’de Uygulanan Bakım Hizmet Modelleri

Türkiye’de bakıma ihtiyacı olan engelli bireyler, evde (ailesi yanında) bakım ya da ASHB’ye bağlı olarak faaliyet gösteren resmi/özel kurumsal bakım hizmetlerinden yararlandırılmaktadır. Engelli bireylerin ailesi yanında evde bakımına öncelik verilmekle

birlikte ailesi yanında bakımı mümkün bulunmayan engelli bireyler için kurumsal bakım ve kurumsal bakım bünyesinde uygulanan alternatif modeller gündeme gelmektedir.

3.3.1. Kurumsal Bakım (Resmi ve Özel Kuruluşlarda Bakım)

Resmi Kuruluşlarda Bakım

Ailesi yanında bakımı mümkün olmayan engelli bireylerin Engellilerin Bakımı Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik hükümlerince resmi bakım kurumlarında yatılı ve gündüzlü olarak (Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri gibi) veya ev tipi sosyal hizmet kuruluşlarında (Umut evleri gibi) bakımları sağlanmaktadır. Bu merkezlerde engelli bireylerin insan onuruna ve engelli haklarına uygun olarak bakımına, beslenmesine, korunmasına, becerilerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna ilişkin bakım ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır.

Engelsiz Yaşam Merkezlerinde müstakil, tek katlı ve bahçeli, üçer kişilik yatak odaları, oturma odası, mutfak, yemekhane, banyo, tuvalet ve personel odası bölümlerinden oluşan evler, bireysel ve grup çalışması odası, iş-uğraşı odası, fizik tedavi salonu, hidroterapi havuzu gibi birimler bulunmaktadır. Merkezlerde bu birimler aracılığı ile engelli bireylerin var olan yeteneklerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Engelli bireylerin sosyal hayata katılımlarını sağlamak ve bağımsız yaşama geçişi kolaylaştırmak amacıyla 20/10/2016 tarih ve 109245 sayılı Engelli Bireylere Yönelik Umut Evleri Yönergesi hükümlerince yürütülen ve resmi bakım rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerine bağlı olup ev tipi sosyal hizmet kuruluşu olarak adlandırılan, engelli bireylerin müstakil veya apartman dairelerinde en fazla altı kapasiteli olarak hizmet verdiği umut evlerinde bakım hizmeti modeli yaygınlaştırılmıştır.

Bunun yanı sıra ailesi yanında bakımı sağlanan engelli bireylerin ailesi yanında, çevresinden koparılmadan bakımının gerçekleştirildiği tam veya yarı zamanlı olarak gündüz hizmet veren merkezler bulunmaktadır. Gündüz hizmetlerinde engelli bireyin ihtiyacı çerçevesinde bireysel gelişim ve gereksinimleri ile günlük yaşam aktivitelerine yönelik beceriler kazandırılarak, toplumsal hayata katılımlarını sağlamak üzere eğitsel, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler yürütülmektedir. Bu etkinlikler ve eğitimlerle, herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmek ve engelli bireyin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlamak üzere fiziksel, sosyal,

zihinsel beceriler geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu merkezlerin diğer önemli işlevi, engelli birey bulunan ailelerin kendilerine zaman ayırabilmelerine, engelli birey dışındaki gündelik yaşamda diğer meşguliyetlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlamaktır.

Böylece durumları uygun engelli bireylerin, umut evine yerleştirilmeleri ile sosyal hayata katılımları sağlanmaya; gündüzlü merkezlerde ise farklı atölyelerde yeteneklerini geliştirerek bağımsız yaşam becerisi desteklenmesine çalışılmaktadır.

ASHB'ye bağlı yatılı bakım hizmeti sunan resmi engelli bakım merkezlerinin sayısı 107'dir. Bu 107 merkezde, Mart 2023 tarihi itibarıyla 7.081 engelli birey yatılı bakım hizmeti almaktadır. Bakanlığa bağlı gündüz bakım hizmeti sunan resmi engelli bakım merkezlerinin 27'si ise müstakil olarak hizmet vermekte olup 1.602 engelli birey, gündüz bakım hizmetinden yararlanmaktadır.

Tablo 6: Resmi Engelli Bakım Merkezlerine İlişkin Veriler

2023 Yılı (Mart Ayı)	Yatılı Merkez		Gündüz ve Gündüz Hizmetin ve Verildiği Yatılı Merkez	Toplam
	Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	Umut Evi		
Kuruluş Sayısı	107	149	134	390

Kaynak: EYHGM, Mart 2023 İstatistik Bülteni

Özel Kuruluşlarda Bakım

Bakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren özel bakım merkezleri, engelli bireylerin bakımı için yatılı veya gündüzlü hizmet veren, gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından açılan sosyal hizmet kuruluşu statsundeki özel bakım kuruluşlarıdır. Söz konusu merkezlerin açılış izinlerinin verilmesi, alışma Şartları, personel standardı, denetlenmeleri, müeyyideleri, bakım hizmetlerinin kapsamı, başvuru, inceleme, kabul ile ücret tespiti ve demelerine ilişkin usul ve esaslar 04/11/2016 tarihli ve 29878 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Engelli Bireylere Yönelik zel Bakım Merkezleri Yönetmeliği hükümlerine tabidir. Söz konusu Yönetmeliğin revize çalışmalarına devam edilmekte olup, dış paydaşlardan görüş alınması aşamasındadır.

Tablo 7: Özel Bakım Merkezleri ile Bakım Hizmeti Alan Engelli Birey Sayısı

Yıllar	Merkez Sayısı	Kapasite	Bakılan Engelli Sayısı
2023 (Mart)	306	31.077	27.776

Kaynak: EYHGM, Mart 2023 İstatistik Bülteni

Özel bakım merkezleri ve hizmet alanlara ilişkin 2023 Mart ayı istatistikleri şu şekildedir:

- 306 özel bakım merkezinde 31.077 kapasite ile 27.776 engelli bireye bakım hizmeti sunulmaktadır.
- 2022 yılı itibarıyla özel bakım merkezlerinde bakılmakta olan engelli bireyler için ayrılan kaynak 2688 milyon TL'dir.

3.3.2. Evde Bakım Yardımı

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun doğrultusunda engelli bireylerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri ve bunun için gerekli desteklerin sağlanması esası doğrultusunda, ASHB tarafından sosyal ve ekonomik yoksunluk içerisindeki bakıma ihtiyacı olan engelli bireylerin bakım ve korumalarının öncelikle buldukları çevrede, alıştıkları ortamdaki koparılmadan sunmak amacıyla 2006 yılında "Evde Bakım Yardımı" uygulaması başlatılmıştır.

Evde bakım yardımı 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun Ek 7'nci maddesine dayalı olarak çıkarılmış olan ve 30/07/2006 tarih ve 26244 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik Hükümleri çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır. 2828 sayılı Kanunun Ek 7'nci maddesine göre her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma ihtiyacı olan engelli bireylere, resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti ya da sosyal yardım yapılmak suretiyle evde bakımına destek verilmesi sağlanmaktadır. Hanede birden fazla bakıma ihtiyacı olan engelli birey bulunması hâlinde, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarının hesaplanmasında birinci bakıma ihtiyacı olan engelli bireyden sonraki her bakıma ihtiyacı olan engelli iki kişi sayılmaktadır. Hane halkı gelir ölçütünü aşan gelir değişikliğinin tespiti hâlinde bu madde kapsamında yapılan ödemeler durdurulur ve

değişikliğin meydana geldiği tarihten itibaren yasal faizi ile birlikte genel hükümlere göre takip ve tahsil edilmektedir.

Mevzuat gereği evde bakım ücreti olarak (10.000) gösterge rakamı ile memur aylık katsayısının çarpımı sonucu bulunacak tutar kadar aylık yardım ödemesi yapılmaktadır. Bu tutar 2023 yılının Mart ayı itibarıyla 4.336,84 TL'dir. 2023 yılı Mart ayı itibarıyla 568.083 engelli birey yardımdan faydalanmakta, 7.258,6 milyon TL ödeme yapılmaktadır. Evde bakım yardımı alanların çoğunluğunu 60 yaş üstü engelli kadınların oluşturduğu görülmektedir. Evde bakım yardımından faydalananların en az olduğu yaş grubu 0-3 yaş olarak görülmektedir. Evde bakım yardımı alanların %44,18'i kadın, %55,82'si ise erkektir (EYHGM, 2023).

3.3.3. Evde Bakıma Destek Hizmeti

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun Bakım ve Destek başlıklı 6'ncı maddesinde engelli bireylere bakım hizmeti sunarken politika önceliği, engelli bireye bulunduğu sosyal çevresinden koparmadan bakımına öncelik vermek olarak belirlenmiştir.

03/09/2010 tarih ve 27691 sayılı Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmeliğin tanımlar başlıklı 4'üncü maddesinin (e) bendinde evde bakıma destek hizmeti tanımlanmıştır. Aynı Yönetmeliğin 37'nci maddesinde evde bakıma destek hizmetinin kapsamı, 38'inci maddesinde evde bakıma destek hizmetinin esasları, 39'uncu maddesinde evde bakıma destek hizmetinin işleyişi ele alınmıştır.

Evde bakıma destek hizmeti, engelli bireye bakıcı personel tarafından ikametgâhında bakım hizmeti verilmesi ile ve/veya engelli bireye ve ailesine ilgili meslek personeli tarafından psiko-sosyal destek hizmetlerinin sunulması olarak belirtilebilir. Ülkemizde evde bakıma destek hizmeti sunulmakla birlikte bu hizmetin ülke genelinde yaygınlaştırılması ve hizmetin her ilde başlatılması önem arz etmektedir.

3.4. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşama Katılımlarına İlişkin Diğer Ülkelerde Uygulanan Modeller

3.4.1. Engelli Bireylerin Bağımsız Yaşama Katılımlarının Bir Aracı Olarak Kişisel Asistanlık Modeli

Kişisel asistanlık modeli, engelli bireylerin kendilerinin seçtiği kişisel yardımcıları tarafından ihtiyaç duydukları hizmeti ve desteği almalarını sağlayan bir bağımsız yaşama aracıdır (Askheim, 1999). Bu model, engelli bireylerin kişisel yardımcılarının ne yapması gerektiğine ve hangi sıklıkla yardım istediklerine kendilerinin karar vermesini sağlayarak engelli bireylerin bağımsızlığını artırmayı ve güçlenmelerini amaçlamaktadır (Christensen, Guldvik ve Larsson, 2013). Kişisel asistanlık modeli kapsamında engelli birey ihtiyaç duyduğu giyinme, yemek yapma, okuma, araba kullanma, banyo yapma, çocuk bakımı gibi günlük faaliyetleri ve/veya bir iş gezisi, bahçe düzenleme, eğitim sınıfına katılma, arkadaş ziyareti veya konsere gitme gibi istediği spontan aktiviteleri talep edebilir (The European Network on Independent Living [ENIL], 2022).

Kişisel asistanlık modeli BM Engelli Hakları Komitesi tarafından da tanımlanmış olup söz konusu modelin çerçevesi 5 No'lu Genel Yorum kapsamında şu şekilde açıklanmıştır:

Kişisel asistanlık, engelli birey odaklı ve engelli birey tarafından yönlendirilen uygun insan desteğini ifade eder ve bir bağımsız yaşama aracıdır. Kişisel asistanlık şekilleri farklılık gösterse de onu diğer kişisel asistanlık türlerinden ayıran bazı unsurlar mevcuttur:

- Kişisel asistan için finansman, kişiselleştirilmiş kriterler temelinde sağlanmalı ve insana yakışır istihdam için insan hakları standartlarını dikkate almalıdır. Finansman, herhangi bir yardım gerektiğinde ödeme yapmak için engelli birey tarafından kontrol edilmeli, engelli bireye tahsis edilmeli ve bireysel ihtiyaç değerlendirmesi ile bireysel yaşam koşullarına dayanmalıdır. Bireyselleştirilmiş hizmetler, daha az bütçe ve/veya daha yüksek bireysel ödeme sonucunu doğurmamalıdır.
- Kişisel asistanlık hizmeti, engelli kişi tarafından kontrol edilmelidir; yani kişi alacağı hizmet için çeşitli hizmet sağlayıcılarla sözleşme yapabilmeli veya bir işveren olarak hareket edebilmelidir. Engelli bireyler kendi hizmetlerini özel olarak tasarlama, hizmetin kim tarafından, nasıl, ne zaman, nerede ve ne şekilde

sunulacağına karar verme ve hizmet sağlayıcılara talimat verme ve yönlendirme seçeneğine sahiptir.

- Kişisel asistanlık bire bir ilişkidir. Kişisel asistanlar, kişisel destek verilen engelli birey tarafından işe alınmalı, eğitilmeli ve denetlenmelidir. Kişisel asistanlar, kişisel destek verilen kişinin tam ve özgür rızası olmadan “paylaşılmalıdır”. Kişisel asistanların engellilerin rızası olmadan paylaşılması, topluma kendiliğinden ve doğal katılımı sınırlayacak ve engelleyecektir;
- Kişisel asistana ihtiyaç duyan engelli bireyler, yaşam koşullarına ve tercihlerine göre hizmet sunumu konusunda kişisel kontrol derecelerini özgürce seçebilirler. “İşverenin” sorumlulukları devredilmiş olsa bile, asistanlığa ilişkin kararların merkezinde her zaman engelli birey yer almakta olup engelli birey herhangi bir sorunun kendisine yöneltilmesi ve bireysel tercihlerine saygı duyulması gereken kişidir. Kişisel asistanlığın kontrolü, desteklenen karar verme yoluyla gerçekleştirilebilir.” (CRPD, 2017).

Engelli haklarına ilişkin politikalar ve hizmetler üzerine öncü çalışmalar yürüten BM gibi uluslararası kuruluşlar özellikle son yıllarda toplum temelli bir bakış açısı sunan kişisel asistanlık modeli uygulamalarını önermektedir. Bu bağlamda başta İsveç ve Danimarka olmak üzere Belçika, Bulgaristan, İrlanda, Sırbistan, Slovenya, İspanya ve Birleşik Krallık, Slovakya ve Estonya gibi ülkeler engelli bireylerin bağımsız yaşamalarını destekleyen kişisel bakım modeli uygulamalarında öncü olmuş ve köklü politikalar üretmişlerdir. Ülkelere göre uygulama şekilleri farklılık gösterse de birçok ülkede engelli bireye istediği kişiden ihtiyacı olan hizmeti satın alabilmesi için nakit transferi imkânı sunulmakta olup doğrudan bir hizmet tercih etmesi durumunda da belediyelere bağlı bakım personelinden kişisel asistanlık desteği alabilmektedir. Ayrıca İsveç ve Danimarka gibi bazı ülkelerde hizmetten yararlanmak için herhangi bir gelir şartı aranmamakta, ihtiyaç durumuna göre hizmetten faydalanılmaktadır (Dolu, 2019; Mladenov, Pokern ve Cojocariu, 2019).

Özetle; kişisel asistanlık modeli engelli bireylerin toplumdan izole olmadan toplumla iç içe bir şekilde ihtiyaç duydukları konularda doğrudan, birebir destek almalarını sağlayan ve kendi seçimlerini yapma fırsatı sunan bir bağımsız yaşama aracıdır.

3.4.2. Engelli Bireylerin Toplumsal Yaşama Bağımsız Katılımında Belçika Örneği: Bağımsız Yaşama Katılımdaki Destekler ve Kişisel Bütçe Uygulaması

Mevcut Belçika engelliler politikasının temelleri, 1960’larda atılmıştır. O dönemlerde, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlamak amaçlanmıştır. Toplumda istihdam, barınma, eğitim vb. konularda engelli bireyler için önlemler alınmıştır. Özgürleşme ve katılım engellilik politikasında günümüzde anahtar kelimeler haline gelmiştir. Engelli bireylerin tüm hizmetlere ve sektörlerle erişimlerinin olması gerekliliği ortaya konmuştur. Bu da yalnızca binalara, toplu taşımaya, istihdama, eğitime erişimle sınırlı değildir. Erişilebilirlik geniş bir kavramdır, bilgiye, kültüre vb. katılımı içeren geniş bir kavramdır (Federal Public Service, 2013).

Belçika, topluluklardan ve bölgelerden oluşan federal yapıya sahip bir Avrupa ülkesidir. Mevcut engelli bireylere yönelik politikalar birkaç yeterlilik düzeyine bölünmüştür:

- federal otorite,
- topluluklar,
- bölgeler,
- belediyeler (Federal Public Service, 2013).

Belçika’daki engelli bireylere yönelik hizmet veren kurumlar farklı bölgelerde farklı kurumlar tarafından yerine getirilmektedir. Engelli bireylere yönelik bölgesel hizmet kurumları; Flaman Bölgesinde Flaman Engelli Bireyler Ajansı (Flemish Service for Persons with a Disability-VAPH), Brüksel Bölgesinde Otonomi Arayan Engelli Birey-Brüksel Engelli Hizmetleri (Person with a Disability in Search of Autonomy-Phare), Valon Bölgesinde Valon Engellilerin Entegrasyonu Ajansı (Walloon Agency for the Integration of Persons with Disability-AVIQ), Almanca Konuşan Toplulukta Almanca Konuşan Engelli Bireylere Yönelik Hizmetler (German-speaking Service for Persons with a Disability-DPB)’dir. Adı geçen kurumlar engelli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda kendi hizmet politikalarını yürütmektedir.

Flaman Bölgesinde, Flaman Engelli Bireyler Ajansı, engelli bireylerin asistanları desteğiyle gündelik yaşamlarına bağımsız olarak devam edebilmelerini sağlamak amacıyla yardım bütçeleri sağlamaktadır. 2011 itibarıyla 1.808 kişi bu tür yardımlardan faydalanmaktadır. Ajans ayrıca engelli bireylerin ev içi düzenlemeleri yapmak, bağımsız yaşam ekipmanlarını uygun hale getirmek gibi gündelik yaşam düzenlemelerini

sağlayabilmeleri için ödenekler sunmaktadır. Bu ödenekler engelli bireylerin engelinin niteliğine ve derecesine göre değişmektedir. Ajans engelli bireylerin bağımsızlığını artırmak ve uzun vadede farklı bakım yöntemleri geliştirmek için de çalışmalar yapmaktadır. “Horizon 2020 Planı” bu amaç doğrultusunda tasarlanarak kabul edilen bir plandır. Planın özel bir amacı da bakım verenlerin haklarına ve engelli bireylerin karar verme hakları ve yeterliliklerine daha fazla önem verilmesinin sağlanmasıdır (Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention, Belgium, 2013).

Valon Bölgesinde, her yaştaki engelli birey için profesyoneller tarafından sunulan eğitim desteği, psikolojik destek veya sosyal destek hizmetleri finanse edilmektedir. Ayrıca engelli bireylerin kendi ev ortamlarında bağımsız yaşamaları, günlük yaşamlarını organize edebilmeleri, aile/iş ve sosyal yaşamlarına dâhil olabilmeleri açısından kişisel yardım bütçesi uygulanmaktadır. 14/05/2009 tarihli Valon Hükümeti Kararnamesi ile engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını kolaylaştırmak, mali destek sağlamak, ev içi uyarlamaların, yardımcı ürünlerin ve engelli bireylerin mümkün olduğunca bağımsız yaşamalarına yardımcı olan hizmetlerin maliyetlerine yönelik sunulan katkılar düzenlenmiştir. 2009 yılı içinde 7.400’den fazla kişi bu türden mali katkılar almıştır. Valon Bölgesi ayrıca engelli bireylere, ailelerine ve bakım verenlerin olası ihtiyaçlarına yönelik en uygun hizmetler hakkında bilgi ve rehberlik hizmetlerini de finanse etmektedir (Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention, Belgium, 2013).

Almanca-Konuşan Toplulukta engelli bireylerin özerkliklerini artırmak, kendi kaderini tayin eden bir yaşam sürmek, topluma dâhil olmalarına ve katılmalarına yardımcı olmak için konut, aile ve diğer sosyal destekler sağlanmaktadır. Özerkliklerine destek olmak için aynı yardımlar, özel ihtiyaçlar için hibeler ve diğer destekler olmak üzere engelli bireylerin bir dizi kişiselleştirilmiş desteğe erişim hakları bulunmaktadır. Aile ve yaşlı yardımları, bakım hizmetleri, sosyal yardım hizmetleri, evde yemek hizmetleri, konut hizmeti sosyal refah yoluyla sağlanan standart hizmetlerden bazılarıdır (Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention, Belgium, 2013).

Brüksel’de, Ortak Topluluk Komisyonu tarafından finanse edilen bir pilot proje kapsamında engelli bireyler için uygulanacak kişisel bütçeler belirlenmektedir. Projenin amacı, engelli bireylere gündelik yaşamlarında sosyal, eğitsel, pedagojik destek ve yardım sağlamaktır. Brüksel’in Fransız Topluluğu Komisyonunda, engelli bireylerin yaşamlarını, günlük yaşam aktivitelerini sürdürmelerine yardımcı olmak için hizmet sağlayıcılardan

kişiselleştirilmiş destek hizmetleri alınmaktadır. Hizmet sağlayıcılar engelli bireyleri yardıma yönlendirebilmekte, bürokratik süreçlerde yardımcı olabilmektedir. Bazı destek hizmeti sağlayıcıları, engelli bireylerin koruyucu aile yanına yerleştirilmesini de sağlayabilmektedir. Bir kısmı ise kişiselleştirilmiş konaklama sağlayabilmekte ya da engelli bireyleri günlük yaşamın farklı alanlarında desteklemektedir (Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention, Belgium, 2013).

3.5. Sorunlar ve Genel Değerlendirme

Ülkemizde sosyal hizmetler alanında günlük rutinlerini ve aktivitelerini yerine getirmekte zorlanan engelli bireylerin gereksinimlerini karşılayarak bu bireylere, ailelerine ve bakımlarından sorumlu olan kişilere destek hizmeti sunmak ASHB tarafından gerçekleştirilmektedir.

2005 yılında yürürlüğe giren ve 2014 yılında “BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi”ne uyumu amacıyla revize edilen “Engelliler Hakkında Kanun” ile engelli bireylere sunulan hizmetler çeşitlendirilerek engelli bireylerin, ailesinden ve bulunduğu çevreden ayrılmadan ihtiyaç duyduğu bakım ve rehabilitasyon hizmetine kavuşması vurgusu ön plana çıkmıştır.

Ülkemizin taraf olduğu BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile de engelli bireylerin kişisel destek dâhil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dâhil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimlerinin sağlanması ve engelli bireylerin toplumdan tecridi ve ayrı tutulmasının önlenmesi vurgulanmıştır.

Bu bağlamda; dünyada engelli bireylerin bakım ve rehabilitasyonu kavramlarının yerini Sözleşmenin getirdiği bakış açısı ile de güçlendirildiği üzere “bağımsız yaşam” kavramı almış ve engelli bireylerin gereksinim duydukları destek ve bakım ihtiyacının her engelli bireyin gereksinimine özel şekilde planlanması ve gündelik yaşamın her alanında gözetilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Ülkemizde son yıllarda Sözleşme’nin bağımsız yaşam ve topluma dâhil olma hakkını yansıtan yasal düzenlemeler ve uygulamalar yapılmış olup toplum temelli bakım hizmetlerine geçiş yönünde eğilim gösterilmektedir. Dünyadaki gelişmelerle paralel olarak, kurum bakımının yanı sıra kurum bakımının psikolojik ve sosyolojik açıdan olumsuz etkilerinden engelli bireyleri uzaklaştırmak amacıyla kendi yaşam alanlarında çeşitli

hizmetlerle desteklenerek yaşamlarını sürdürmeleri yönünde bakım hizmeti uygulamaları hayata geçirilmiştir. Gündüz bakım ve rehabilitasyon uygulamaları, umut evleri modeli, geçici bakım hizmeti uygulaması, evde bakım yardımı uygulaması gibi uygulamalar, engelli bireylerin uzun dönemli yatılı bakım gereksinimlerinin azaltması için önemlidir.

Ülkemizdeki yasal düzenlemelere bakıldığında “bakıma muhtaçlık” kriteri bağlamında bakım ihtiyacının belirlendiği, bakım hizmet modeli ve ekonomik desteklerin, bakıma muhtaçlık ve gelir kriteri üzerinden sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, engelli sağlık kurulu raporu ve çocuklar için özel gereksinim raporu sonucuna göre koşullara bağlanarak belirlenen bir uygulama yapılmaktadır. Bunun sonucunda sunulan desteklerin kapsamı içinde olan ve kapsam dışında kalan engelli bireyler belirlenmektedir. Bağımsız yaşam kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında; engelli bireylerin kendi yaşamlarına ilişkin verdikleri kararları uygularken kişisel olarak tüm gerekli desteklerin sağlanmasını içeren çok geniş bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin bağımlılık düzeyinin her engelli birey özelinde bilimsel kriterlerle belirlenmesi, gereksinim duydukları bakım, rehabilitasyon, ekonomik ve sosyal desteklerin buna göre şekillendirilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada; engelli birey özelinde bakım ve diğer desteklere olan gereksinimlerin multidisipliner bir yöntemle değerlendirildiği ve bakıma ihtiyaç düzeyinin ve bununla bağlantılı olarak ev içi ve gündelik yaşamın diğer alanlarında hangi desteklere ihtiyaç duyduğunun belirlendiği yöntemlerin araştırılması ve ülkemizde uygulanması konusunda çalışmaların yapılması önem kazanmaktadır. Birey merkezli planlamaların etkin olduğu yaklaşımların ön plana çıktığı günümüzde bu uygulamaların bilinirliğinin artırılarak uygulamaya dönük politika haline getirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkemizde bakım alanında olması gereken en önemli uygulamalardan birisi bir bakım finansman modelinin geliştirilmesidir. Sosyal Güvenlik Kurumunca henüz bir bakım finansman modeli geliştirilerek sosyal güvenlik sistemi içerisinde yerini alamamıştır. Bakım sigortası iki boyutu itibarıyla ön plana çıkmaktadır: İlki, bireylere yaşlılık ya da engellilik durumları dolayısıyla bir bakım güvence sisteminin kurgulanması, diğeri ise engelli bireye evde bakım sağladığı için herhangi bir sosyal güvenliğe ve istihdam olanağına sahip olamayan bakım üstlenenlerin sosyal güvenliklerinin sağlanmasıdır. Bu açıdan verilere dayanan, gerekli altyapı çalışmalarının yapıldığı bir bakım güvence modelinin sosyal güvenlik sistemi içerisinde kurgulanarak hayata geçirilmesi ve evde engelli bireyin bakımını

üstlenen bireylerin sosyal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde ASHB tarafından günlük hayatını sürdürme sürecinde bakıma ihtiyacı olan engelli bireylerin kişisel bakım ve psiko-sosyal destek hizmetlerini ifade eden bakım hizmetleri sunulmaktadır. Bedensel, zihinsel veya ruhsal engeli nedeni ile günlük hayatın tekrar eden gereklerini yerine getiremeyecek durumda olan engelli bireylere yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım hizmeti yanında rehabilitasyon hizmetleri de sunulmaktadır. Bunun yanı sıra; yatılı kurumsal bakım modeline alternatif olarak geliştirilen toplum temelli bakım hizmetleri de son dönemde ülkemizdeki bakım politikalarına yön vermeye başlamıştır. Kurum bakımının finansman yükünün etkisi ve bakım gereksinimi olan bireylerin alışkın olduğu çevresinden koparılmadan, toplumsal yaşama katılımının sağlanabilmesine yönelik önceliklerin hedeflenmesi nedeniyle umut evi modeli, gündüz bakım ve rehabilitasyon hizmetleri modeli, geçici bakım hizmeti uygulaması gibi yöntemler uygulanmaktadır. Özellikle gündüz bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, engelli bireyin ihtiyacı çerçevesinde bireysel gelişim ve gereksinimleri ile günlük yaşam aktivitelerine yönelik beceriler kazandırılarak toplumsal yaşama katılımlarında ve ailelerin engelli birey dışındaki gündelik yaşamda diğer meşguliyetlerini yerine getirebilmelerinde önemli rol oynamaktadır. Ailelerin, -ülkemizde özellikle annelerin- gündelik yaşam pratikleri, çalışma yaşamları, sosyal hayatları, fiziksel ve psikolojik sağlık durumları büyük oranda engelli bireyden etkilenmektedir. Bu sorumluluk ve etkilenme sonucu ailelerin diğer toplumsal rollerinden vazgeçmek durumunda kalmalarına, kendilerine ayırdıkları zamanın neredeyse kalmamasına yol açabilmektedir. Gündüz hizmet merkezleri bu açılardan ailelerin tüm gün, yarım gün ya da seanslı olarak hizmet almalarını sağlamaktadır. Ülkemizdeki uygulanmakta olan bu modelin engelli bireyler ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde Bakanlığın yanı sıra belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarınca da ülke çapında yaygınlaştırılarak nitelikli biçimde yürütülebilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

4. İSTİHDAM

4.1. Engelli Bireylerin İstihdamına Genel Bir Bakış

Engelli bireylerin istihdamında dünya genelinde ortaya çıkan bakış açısı, büyük oranda BM'nin kabul ettiği ve ülkelerin imza koyarak benimsediği uluslararası belgeler ile şekillenmiştir. Taraf devletler, bu belgeler yoluyla kendi mevzuatlarını ve politikalarını, engelli bireylerin istihdam süreçlerindeki yol haritalarını ve programlarını ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede, BM Genel Kurulu 20/12/1993 tarihinde 48/96 sayılı Kararıyla Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kuralları kabul etmiştir. Bu belge, engelli bireylerin istihdamına yönelik hükümler içeren ilk uluslararası belge olma niteliğini taşımaktadır.

1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün kurulması, engelli bireylerin korunması ve istihdamına ilişkin sonraki süreçte önemli düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Bunlar;

- 1955 yılında onaylanan Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 sayılı Tavsiye Kararı,
- 1975 yılında yürürlüğe giren İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 sayılı Sözleşme,
- 1983 Tarihli Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Hakkında 168 sayılı Tavsiye Kararı,
- 1985 yılında Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Hakkında 159 sayılı Sözleşme'dir.

BM, dünyada engellilik alanında en kapsamlı uluslararası belge niteliği taşıyan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi kabul ederek diğer birçok hak alanında kapsamlı düzenlemelere yer verdiği gibi engelli bireylerin istihdamında da Taraf Devletlerin yükümlülüklerini net şekilde ortaya koymuştur. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin 27'nci maddesi "İstihdam"ı düzenlemektedir. Buna göre; Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler çalışırken engelli olanlar dâhil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır.

4.2. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik İstihdam Politikaları

Geçmişten günümüze tüm dünyada engelli bireylerin istihdamında en yaygın şekilde kullanılan yöntem, zorunlu çalıştırma yükümlülüğünü ifade eden ve belli sayıda ya da oranda engelli bireylerin istihdamını mecburi kılan “kota yöntemi” olmuştur. Kota yöntemi engelli bireylerin iş yaşamına girmelerini kolaylaştıran pozitif ayrımcılık uygulamasıdır. Ülkemizde de 1970’lere uzanan tarihçesi ile engelli bireylerin istihdamında kota/kota-ceza yöntemi bu alanda varlığını korumaktadır. Bununla birlikte, engelli bireylerin istihdamında 2000’li yılların başından başlayarak kota yöntemi ile birlikte diğer bazı istihdam yöntemleri de uygulamada yerini almaya başlamıştır. Bu süreçte, bir yandan yeni tedbirlerle kamuda ve özel sektörde ücretli istihdam nitel ve nicel olarak güçlendirilmeye çalışılırken, bir yandan da kendi işini kurma, sübvansede edilen istihdam, korumalı istihdam ve destekli istihdam gibi diğer bazı yöntemler de bazen mevzuat düzenlemeleri bazen de projeler yoluyla alanda varlığını göstermeye başlamıştır (Karaaslan, 2020).

Engellilik konusu günümüzde bir insan hakları meselesi olarak kabul edilmektedir. Artık engelli bireyler kendileri hakkında başkaları tarafından karar verilen, koruma ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, kendi yaşamları üzerinde yetki ve karar sahibi hak öznesi özerk bireyler olarak kabul edilmektedir. BM’nin 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinden başlayarak üzerinde anlaşmaya vardığı tüm uluslararası hak kapsamlı belgelerinde tüm insanların bu haklardan yararlanacağını özellikle ve önemle vurgulamıştır. Ancak uygulamada engelli bireylerin diğer bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerden mahrum edildikleri küresel düzeyde kabul görmektedir. Bu kabulden hareketle BM 2006 yılında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’yi kabul etmiştir (Karaaslan, 2020).

Ülkemizin de yükümlü olduğu Sözleşmenin 27’nci maddesine göre; engelli bireyler diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahiptir. Bu hak, engelli bireylerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içermelidir. Taraf Devletler çalışırken engelli olanlar dâhil olmak üzere tüm engelli bireylerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence almakla yükümlüdür. Ayrıca işe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılık yasaktır. Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve

mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dâhil olmak üzere diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engelli bireylerin haklarını korunmalıdır. Engelli bireylerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimi sağlanmalıdır. Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatlar geliştirilmelidir. Olumlu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle engelli bireylerin kamuda ve özel sektörde istihdam edilmeleri desteklenmelidir. Engelli bireyler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütülmeli ve engelli bireylerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlanmalıdır.

Türkiye’de engelli bireylere yönelik istihdam politikaları başta Anayasa olmak üzere çeşitli yasal düzenlemelerle belirlenmiş durumdadır. Anayasa’nın getirmiş olduğu eşitlik ilkesinin yanı sıra düzenlemelerin öngördüğü pozitif ayrımcılık esasları engelli bireylere yönelik istihdam politikalarının temelini oluşturmaktadır. Anayasa’da yer alan hükümlerle birlikte Temmuz 2005’te yürürlüğe giren, 2014 yılında EHİS ile uyumlu bir şekilde revize edilen Engelliler Hakkında Kanun ayrımcılık karşıtı ve engelli bireylere yönelik önemli bir hak belgesi olmuştur. Engelliler Hakkında Kanun, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık dâhil olmak üzere engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklamakta, eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engelli bireylere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tedbirler alınmasını talep etmekte ve engelli bireylerin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmasını sağlamaya yönelik alınacak özel tedbirlerin ayrımcılık olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Kanun ayrıca, istihdamın tüm aşamalarında engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklamakta, işyerlerinde engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik makul düzenlemeyi zorunlu kılmakta ve açık işgücü piyasasında istihdamı güç zihinsel ve ruhsal engelli bireyler için korumalı işyerlerini düzenlemektedir (Karaaslan, 2020).

Tarihçesi 1970’li yıllara dayanan kota-ceza sistemi temel bir istihdam modeli olarak ülkemizde uygulanmaktadır. Son yıllarda ise engelli bireylerin kendi işini kurmalarına yönelik çalışmaların, destekli istihdam yöntemlerinin vb. çeşitli projeler ve destekler yoluyla uygulandığı görülmektedir.

Tablo 8: Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin İşgücü Göstergeleri

İşgücüne Katılım Oranı	Toplam	%22,1
	Kadın	%12,4
	Erkek	%35,4
İstihdam Oranı	Toplam	%20,1
	Kadın	%11,6
	Erkek	%32,0
İşsizlik Oranı	Toplam	%8,8
	Kadın	%7,3
	Erkek	%9,5
İstihdama Dâhil Olmayan Nüfus	Toplam	%77,9

Kaynak: TÜİK, Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması, 2011.

2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre ülkemizde engelli bireylerin işgücüne katılım oranı %22,1, istihdam oranı %20,1, istihdama dâhil olmayan nüfus %77,9 olarak görülmektedir.

4.2.1. Kota/Kota-Ceza Yöntemi

Ülkemizde kota/kota-ceza yöntemi ile engelli bireylerin istihdamı 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve 4857 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu Kanunlara bağlı yönetmeliklerle de uygulamaya ilişkin esaslar belirlenmiştir.

Engelli Memur İstihdamı

657 sayılı Devlet Memurları Kanununda bu Kanuna tabi kurum ve kuruluşlarda istihdam edilmesi gereken engelli kotası belirlenmiştir. Buna göre kurum ve kuruluşlar çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında engelli personel çalıştırmak zorundadır. %3’ün hesaplanmasında ilgili kurum veya kuruluşun taşra teşkilatı dâhil (yurt dışı kadroları hariç) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınmaktadır. Ülkemizde, 1997 yılında yapılan bir düzenleme ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun “Engelli personel çalıştırma yükümlülüğü” başlıklı 53’üncü maddesi uyarınca kamu kurum ve kuruluşlarının %3 oranında engelli birey istihdam etme yükümlülüğü bulunmaktadır. 2011 yılında anılan maddede yapılan değişiklikle, engelli bireylerin merkezi sınavla (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı-EKPSS) ve kura ile devlet memuru olmalarına imkân tanınmıştır. Merkezi

sınavın düzenlenmesi ile engelli bireylerin kamuya memur olarak atanmalarına ilişkin iş ve işlemler 2014 yılında yürürlüğe giren Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik uyarınca yapılmaktadır. Merkezi sınava; ortaöğretim (lise), ön lisans ve lisans mezunu olan, kuraya ise ilkokul, ilköğretim ve ortaokul mezunu engelli adaylar başvurmaktadır.

2023 yılı Mart ayı EYHGM İstatistik Bültenine göre; 2022 yılı Mart ayı itibarıyla 65.662 engelli memurun istihdam edildiği görülmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmakta olan engelli memurların %27'si kadın, %73'ü erkektir. Engelli memurların; %35'i lisans mezunu, %31'i ortaöğretim mezunu, %20'si ön lisans mezunu, %12'si ilköğretim mezunu, %2,5'i yüksek lisans ve doktora mezunudur (EYHGM, 2023).

Kamuda memur olarak çalışan 65.662 engelli birey içerisinde 42.576 yerleştirmenin 2012 yılından günümüze gerçekleştirilen beş merkezi sınav ile olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilişkin ayrıntılı veri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 9: EKPS ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Yerleşen Adayların Yıllara Göre Dağılımları

Yıllar	Dönem	Yerleşen Aday Sayısı
2012	2	11.180
2014	4	11.838
2016	1	8.175
2018	2	4.451
2020	2	4.714
2022	1	2.218
TOPLAM	11	42.576

Kaynak: EYHGM, Mart 2023 İstatistik Bülteni

Engelli İşçi İstihdamı

Türkiye'de engelli bireylere yönelik kota uygulaması, ilk olarak 1967 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanunu ile düzenlenmiştir. 1971 yılında kabul edilen 1475 sayılı İş Kanununun 25'inci maddesi ile çalıştırma zorunluluğu kamu ve özel sektör için %2 olarak belirlenmiş, 1997 yılında yapılan bir düzenleme ile bu oran %3'e çıkarılmış, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı yeni İş Kanununun 30'uncu maddesi ile bu oran kamu için %4, özel sektör için %3 olarak belirlenmiştir. Buna göre "İşverenler, elli veya daha fazla işçi

çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.

Ülkemizde İŞKUR verileri uyarınca 2023 yılı Şubat sonu itibarıyla kamuda 22.109, özel sektörde ise 111.472 engelli işçi çalışmaktadır (50 kişiden fazla ve az çalışanı olan işyerlerinde çalışan engelli sayısı toplamı). Aynı dönemde olmak üzere kota açığı; kamuda 3.481, özel sektörde ise 23.797'dir. Çalıştırmakla yükümlü olduğu kotanın üzerinde engelli işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan engelli birey sayısı ise kamuda 3.090, özel sektörde 8.035'dir (EYHGM, 2023).

Kamu kurum ve kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından işe yerleştirilen işçilere ilişkin veri tabloda verilmiştir:

Tablo 10: Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İşe Yerleştirilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İşe Yerleştirme		
	Kamu	Özel	Toplam
2023 (Ocak-Mart)	110	7.790	7.900
2021	355	10.200	10.555
2020	1.197	7.656	8.853
2019	917	13.798	14.715
2018	722	14.208	14.930

Kaynak: İŞKUR, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/>- EYHGM, Mart 2023 İstatistik Bülteni

İŞKUR Tarafından Yürütülen İdari Para Cezalarının Kullanımı

4857 Sayılı Kanununun 101. maddesi uyarınca, engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline çalıştırmadığı her engelli ve eski hükümlü ve çalıştırmadığı her ay için idari para cezası 2023 yılında 13.190.00 TL verilmektedir.

İŞKUR'un idari para cezaları kaynaklı faaliyetleri 4857 sayılı İş Kanununun 30. maddesine istinaden oluşturulan Komisyon marifetiyle yürütülmektedir.

Komisyonun kuruluşu ile çalışmasına ilişkin usul ve esaslar, 26/9/2003 tarihli ve 25241 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Özürlü ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Komisyonun Kuruluşu ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiş olup bu Yönetmelik 09/01/2014 tarihli ve 28877 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili

Komisyona Dair Yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır. Hâlihazırda bu Yönetmelik yürürlüktedir.

4857 sayılı İş Kanununun 101'inci maddesi uyarınca tahsil edilen idari para cezaları;

- Engelli bireylerin kendi işini kurmalarına yönelik projelerin,
- Eski hükümlülerin kendi işini kurmalarına yönelik projelerin,
- Engelli bireylerin istihdamını sağlayacak destek teknolojilerine yönelik projelerin,
- Engelli bireylerin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanmasına yönelik projelerin,
- Engelli bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırıcı mesleki eğitime yönelik projelerin,
- Ruhsal ve zihinsel engelli bireylerin istihdam edileceği Korumalı İşyeri Desteğine yönelik projelerin desteklenmesinde kullanılmaktadır.

İŞKUR tarafından engelli birey çalıştırmayan işverenlerden tahsil edilen idari para cezaları kullanılarak yürütülen projeler arasında yer alan ve 2014 yılında uygulamaya geçirilen engelli ve eski hükümlü kendi işini kurma projeleri vasıtasıyla kendi işinin sahibi olmak isteyen engellilere tarım ve hayvancılık sektörüne ait projelerde vergiler dâhil en fazla 115.000 TL, diğer sektörlerde ise vergiler dâhil en fazla 150.000 TL, eski hükümlülere ise tarım ve hayvancılık sektörüne ait projelerde vergiler dâhil en fazla 90.000TL, diğer sektörlerde ise vergiler dâhil en fazla 110.000 TL hibe desteği sağlanmaktadır. 2014 yılından itibaren 36.000 TL olarak kendi işini kurmak isteyen engelli bireylere verilen hibe destek tutarı 2017 yılında değişen piyasa koşullarına bağlı olarak engelli bireylerin istihdamını artırmak amacıyla 50.000 TL'ye, 2020 yılında 65.000 TL'ye, 2022 yılında 90.000 TL'ye, 2023 yılında ise 150.000 TL'ye yükseltilmiştir.

Engelli ve eski hükümlülerin kendi işlerini kurmasına, engellilerin mesleki eğitim ve rehabilitasyonları, işe ve işyerine uyum projeleri, destek teknolojileri ve korumalı işyerleri ile diğer projeler aracılığı ile istihdam edilebilirliklerini artırarak işgücü piyasalarında yer edinebilmelerine yardımcı olmak amacıyla destek verilmektedir.

Engelli Bireylerin Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Projeleri

Kurslar, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve belediyeler ile ortaklaşa düzenlenmekte olup, 15 yaşını tamamlamış ve en az %40 engelli

olan kursiyerlerin katıldıkları kurslarda, kursiyerlere istihdam taahhütsüz kurslarda günlük 98,15 TL, istihdam taahhütlü kurslarda 130,87 TL cep harçlığı verilmekte olup ayrıca iş kazası ve meslek hastalığı ile genel sağlık sigortası primleri ödenmektedir.

Engelli Bireylerin İstihdamını Sağlayacak Destek Teknolojilerine İlişkin Projeler

Engelli bireylerin bir işyerinde istihdam edilmesi, işe uyumunu, etkin ve güvenli bir şekilde çalışmasını sağlayacak destek teknolojileri ile ilgili projeler İŞKUR'a kayıtlı olan tüzel kişiler tarafından uygulanmaktadır. Destek teknolojilerine;

- Engelli bireylerin işini yapmasını sağlayacak veya kolaylaştıracak araç ve gereçler, diğer alet ve teçhizatlar vb.
- İşverenin engelli bireyi işe alması halinde bilgisayar kullanmasını kolaylaştıracak yazılım ve donanım,
- Engelli bireyin işini yapmasını sağlayacak kabartma harfler kullanılmış teknolojiler,
- Engelli bireyin işini yapmasını sağlayacak veya kolaylaştıracak diğer alet ve teçhizatlar ile bunları kullanmaya yarayan aparatlar örnek olarak verilebilmektedir.

Destek teknolojileri projelerinde, ilgili kararda aksi belirtilmedikçe proje sahibine yapılacak ödemelerin sözleşme tarihinden itibaren en geç bir yıl içerisinde yapılması gerekmektedir.

Engelli Bireyin İşe Yerleştirilmesi, İşe ve İşyerine Uyumunun Sağlanmasına Yönelik Projeler

Engelli bireylerin kendi yaşamının sorumluluğunu alabilen bağımsız bireyler olmasına katkıda bulunup, işe kabulü için hazırlanmasını, işe yerleşmesini, işe ve işyerine uyumunun sağlanmasını temin edecek projeleri tüzel kişilikler sunabilmektedir. Bu tür projelerde esas olarak, engellinin işe uyumu ve istihdamı amaçlarının nasıl gerçekleştirileceğine dair ayrıntılı bir iş planı ve görev tanımları ile proje sürecine yer verilmektedir.

Proje kapsamında engelli bireylere; en az 10 gün süre ile, işe ve işyerine uyumu için motivasyon, iş oryantasyonu, kişisel gelişim, mülakat-iş görüşmesi, temel yaşam becerileri gibi konuları içeren danışmanlık hizmeti verilmektedir.

Proje kapsamında, Komisyon tarafından proje sahibi kuruma, yapacağı giderleri karşılaması için engelli başına 100 TL idari gider, aylık cari yıl için uygulanan brüt asgari ücret tutarında ulaşım gideri (yakıt ve şoför dâhil) ödemesi ile projede görev yapacak görevlilerden uygun bulunan yardımcı personel için aylık asgari ücretin işverene maliyet tutarı, engelli danışmanı, insan kaynakları uzmanı vb. için aylık asgari ücretin işverene maliyet tutarının %15 fazlası tutarında ödeme yapılmaktadır.

4.2.2. Korumalı İstihdam

Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmeliğe göre; işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel ve ruhsal engelli bireylere istihdam oluşturmak amacıyla uygulanan, gerçek ve tüzel kişilerce açılan işyerlerini kapsayan bir istihdam modelidir. Bu modelde söz konusu işyerleri Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenmekte ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenmektedir. Engelli en az beş bireyin çalıştığı veya çalışacağı işyerinin işvereni, korumalı işyeri statüsünün kazanılması için Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne başvuruda bulunmaktadır. Korumalı işyerlerinde çalışacak engelli bireylerin sayısı korumalı işyerindeki toplam işçi sayısına oranı yüzde elliden az olamamaktadır. Korumalı işyerine yönelik, gelir ve kurumlar vergisi indirimi ve çevre ve temizlik vergisinden muafiyeti bulunmaktadır. Korumalı işyerlerinde çalışan zihinsel veya ruhsal engellilerin maaşlarının belirli bir oranı, işsizlik sigortası ve işveren payı primleri karşılanmaktadır.

Sayıları 14 olan korumalı işyerleri sanayi ve hizmetler sektöründe faaliyette bulunmakta olup; Manisa, Gaziantep, Sakarya, Malatya ve Tekirdağ illerinde kurulmuşlardır. Kasım 2022 ayı itibarıyla bu işyerlerinde çalışan engelli birey sayısı 132'dir.

Mali destek kapsamında her ay ve her engelli birey için işverene ödeme yapılmakta olup bu sayı 2023 yılı ilk altı ay için 2.392,05 TL'dir.

Korumalı İşyeri Projeleri

Korumalı işyeri projeleri, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilen projeler olup Korumalı İşyeri Statü Belgesi alan işletmeler başvurabilmektedir.

İŞKUR mevzuatına uygun olarak yapılmış ve proje teklifinde tahmini olarak bütçelendirilmiş harcamalar desteklenmekte olup, kaynak tahsis edilmesine karar verilen projelere aşağıda belirtilen destekler verilmektedir:

Sözleşme imza tarihinden itibaren bir yıl boyunca;

- a) Kuruluş sermayesi desteği: Vergiler dâhil toplam en fazla 150.000 TL destek sağlanmaktadır.
- b) Engelli ücret desteği: İşyerinde çalışacak engelli bireylerin brüt asgari ücret üzerinden ücret ödemeleri yapılmaktadır.
- c) İşletme giderleri desteği: Su, elektrik, ısınma, iletişim, tanınırlık giderlerinde fatura bedellerinin %60'ı desteklenecektir. İşletme gider desteği proje başvuru rehberinde belirlenen kuruluş sermaye desteğinin %12'si kadar ödenir. Ancak tanınırlık giderinin payı, işletme gideri desteği bütçesinin %25'ini aşamaz.

4.2.3. Engelli Bireylerin İstihdamında Prim, Ücret ve Vergi Teşvikleri

Engelli bireylerin istihdamında prim, ücret ve vergi teşviki destekleri de uygulanmaktadır.

4857 sayılı İş Kanununun 30'uncu maddesine göre özel sektör işverenlerince bu madde kapsamında çalıştırılan 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa tabi engelli sigortalılar ile 1/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Kanunun 14'üncü maddesinde belirtilen korumalı işyerlerinde çalıştırılan engelli sigortalıların, aynı Kanunun 72'nci ve 73'üncü maddelerinde sayılan ve 78'inci maddesiyle belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, kontenjan fazlası engelli çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir engelli için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı Hazinece karşılanır. İşveren hissesine ait primlerin Hazinece karşılanabilmesi için işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak 506 sayılı Kanun uyarınca aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutarı ile Hazinece karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın ödenmiş olması şarttır.

Buna ek olarak çalışan engelli bireylere yönelik çeşitli vergi indirim uygulamaları da getirilmiştir. 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununun 31'inci maddesine göre çalışma gücünün asgarî %80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece engelli, asgarî %60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece engelli, asgarî %40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece engelli sayılmaktadır ve kanunda belirlenen engelli dereceleri itibarıyla belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilmektedir.

Engelli hizmet erbabı/serbest meslek erbabı ile bakmakla yükümlü olduğu engelli birey bulunan hizmet erbabı/serbest meslek erbabı; engelliliğe bağlı gelir vergisi indiriminden yararlanabilir.

4.2.4. Kendi İşini Kurma

İş Kanununda yapılan düzenleme ile engelli çalıştırma yükümlülüğüne uymayan işverenlerden tahsil edilen cezalardan elde edilen idari para cezalarının kendi işini kurma projelerine hibe olarak kullanılabilmesi de sağlanmıştır.

Bu destekten yararlanabilmek için KOSGEB tarafından düzenlenen girişimcilik eğitimi almış olmak ve bir proje ile başvuruda bulunmak gerekmektedir. Bu kapsamda İŞKUR internet sitesinin duyurular bölümünde yayımlanan başvuru rehberinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde hazırlanacak projelerle e-devlet üzerinden “Engelli Kendi İşini Kurma Hibe Desteği” kapsamında başvuruda bulunulabilmektedir.

Kendi işinin sahibi olmak isteyen engellilere 150.000 TL’ye kadar hibe desteği sağlanmaktadır. Emekli olmayan, 18 yaşını tamamlamış, üzerine kayıtlı aktif işletmesi olmayan; bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerle kaybetmesi nedeniyle işgücü kaybının en az %40’ından yoksun olduğu “Engellilere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları” ile belgelendiren engelliler tarafından hazırlanan projelerde aranan amaç, engellinin bizzat işin başında olması ve çalışmasıdır. Yeni bir iş kuracak engellinin iş kuracağı alanda mesleki eğitim diploma veya sertifikası ile girişimcilik eğitimi sertifikası sahibi olması gerekmektedir. Bir yıl destek verilen projenin ilave iki yıl kendi ayakları üzerinde durması beklenmektedir.

Bu kapsamda sağlanan destekler:

Tarım ve hayvancılık sektörüne ait projelerde:

a) Kuruluş işlemleri desteği; işyeri kuruluşu için yapılan işlemler, onaylar, izinler, ruhsatlar ve sigorta gibi masraflar için belge karşılığı olmak üzere en fazla 10.000 TL,

b) İşletme gideri desteği; sözleşme imza tarihinden sonra 12 ay süre ile belge karşılığı olarak işletme giderinin (su, elektrik, iletişim, ısınma, tanıtım) %60’ını geçmeyecek şekilde yıllık toplamda en fazla 15.000 TL,

c) Kuruluş desteği; sözleşme imza tarihinden itibaren 12 ay boyunca belge karşılığı olmak üzere işletmenin temel faaliyet alanı ile ilgili makine, teçhizat, yazılım, donanım, ofis

malzemesi gibi maliyetler için vergiler dâhil en fazla 90.000TL olmak üzere KDV ve tüm gider kalemleri dâhil en fazla 115.000 TL.

Diğer sektörlere ait projelerde:

a) Kuruluş işlemleri desteği; işyeri kuruluşu için yapılan işlemler, onaylar, izinler, ruhsatlar ve sigorta gibi masraflar için belge karşılığı olmak üzere en fazla 10.000 TL,

b) İşletme gideri desteği; sözleşme imza tarihinden sonra 12 ay süre ile belge karşılığı olarak işletme giderinin (su, elektrik, iletişim, ısınma, tanıtım ve kira) %60'ını geçmeyecek şekilde yıllık toplamda en fazla 30.000 TL, (ilgili mevzuat hükümlerinin yerine getirilmesi şartıyla 30.000TL'lik işletme gideri desteği içerisinde en fazla 15.000 TL'ye kadar kira desteği verilebilir).

c) Kuruluş desteği; sözleşme imza tarihinden itibaren 12 ay boyunca belge karşılığı olmak üzere işletmenin temel faaliyet alanı ile ilgili makine, teçhizat, yazılım, donanım, ofis malzemesi gibi maliyetler için vergiler dâhil en fazla 110.000 TL olmak üzere KDV ve tüm gider kalemleri dâhil en fazla 150.000 TL olarak belirlenmiştir.

Tablo 11: Yıllar İtibarıyla Engelli Kendi İşini Kurma Projelerinin Cinsiyet Bazlı Dağılımı

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2014	17	116	133
2015	53	233	286
2016	31	142	173
2017	34	153	187
2018	109	438	547
2019	164	425	589
2020	300	617	917
2021	96	270	366
2022	62	126	188
2023	18	53	71
TOPLAM	884	2.573	3.457

Kaynak: İŞKUR tarafından sunulan rapor.

Kaynak tahsis edilen 3.457 proje cinsiyet temelli incelendiğinde; projelerin 884'ünün (%25,57) kadın engellilerden oluştuğu görülmektedir.

Kaynak tahsis edilen tüm projelerde proje uygulanan illerin dağılımına bakıldığında ise, Erzurum (491), Aydın (198 proje) ve İstanbul'un (166 proje) en çok proje uygulanan

iller olduğu görülmektedir. Bu illeri ise Yozgat (132 proje), Kayseri (122 proje) takip etmektedir.

Tablo 12: Yıllar İtibarıyla Engelli Kendi İşini Kurma Projelerinin Sektörler İtibarıyla Dağılımı

Yıllar	Sektörler		
	Tarım	Hizmet	Sanayi
2014	17	83	33
2015	68	138	80
2016	74	71	28
2017	132	46	9
2018	375	135	37
2019	433	141	15
2020	701	198	18
2021	99	238	29
2022	63	110	15
2023	13	42	16
TOPLAM	1.975	1.202	280

Kaynak: İŞKUR tarafından sunulan rapor.

3.457 engelli kendi işini kurma projesinin 2014 yılından itibaren sektörler itibarıyla dağılımı verilmiştir. Engelli kendi işini kurma projelerinin en fazla tarım sektöründe (%57,13) yoğunlaştığı görülmekte olup, tarım sektörünü sırasıyla hizmet (%34,77) ve sanayi sektörü (%8,10) izlemektedir.

4.2.5. Destekli İstihdam

İstihdam politikalarında kadınlar, engelliler, yaşlılar ve göçmenler gibi gruplar açısından son yıllarda destekli istihdam kavramı gündeme gelmiştir ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Destekli istihdam felsefe olarak engelli bireyler için “insan hakları” ve “tam katılım” ilkelerine dayanmaktadır. Engelli bireyi toplumun diğer bireyleri ile eşit haklara sahip olarak kabul eden “sosyal model” ile uyumlu ve hak temelli bir istihdam yöntemidir. Engeline bağlı olarak birey haklarını kullanamayabilir, burada önemli olan bireysel destekler sağlayarak engelli bireyin haklarını kullanmasına yardımcı olmaktır. Destekli istihdam, en yalın haliyle engelli bireylerin açık işgücü piyasasında gelir getirici bir iş bulma ve o işte kalıcı olma konusunda onları destekleyen bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Burada kilit kelime “destek” olup bu destekler engelli bireyin iş öncesi, iş sırası ve iş sonrasında desteklenmesini

içerdiği gibi işverenin de desteklenmesini içermektedir. Bu destek çoğu zaman bir iş koçu, istihdam uzmanı veya ülkemizdeki yaygın kullanımı ile iş ve meslek danışmanı tarafından sağlanmaktadır. Destekli istihdamın perspektifi, bireyin yapamadıklarına değil yeteneklerine ve yapabildiklerine odaklanmaktır (Karaaslan, 2020).

Ülkemizde henüz destekli istihdamı tanımlayan ve usul/esaslarını belirleyen bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. Destekli istihdamın dünyada yaygınlık kazanmaya başlaması ile birlikte ülkemizde de bilinirliği artmış ve sınırlı da olsa projeler yoluyla çeşitli destekli istihdam uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

İŞKUR Tarafından Yürütülen Engelli İş Koçluğu Hizmeti

2018 yılından itibaren İŞKUR, engelli bireylere yönelik “iş koçluğu” modelinin hayata geçirilmesi amacıyla birtakım çalışmalar yürütmüştür. Engelli iş koçluğu, engelli bireylerin istihdama geçişinde ve istihdamda iken işe uyumlarının sağlanmasında ve dolayısıyla engellilerin istihdamının sürdürülebilir olmasında etkin kullanılan bir destekli istihdam modelidir. Bu kapsamda, 2018 yılında sekiz pilot ilde başlatılan engelli iş koçluğu hizmeti, 2023 yılı Haziran ayı itibarıyla 72 ilde 111 birimde sunulmaktadır. “Her engellinin bir iş koçu olacak” anlayışıyla iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin geliştirilmesi ve engelli bireylere yönelik “İş Koçluğu” modeli uygulamasının hayata geçirilmesi için başlatılan çalışmalarla birlikte 2023 yılı sonu itibarıyla 81 ile yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Destekli istihdam modeli kapsamında engellilik, engel türleri, beceri öğretimi, davranış yönetimi, iletişim gibi konularda iş ve meslek danışmanlarına eğitimler verilerek engelli iş koçu olarak yetiştirilmeleri sağlanmaktadır. Hâlihazırda, 346 engelli iş koçu bulunmakta olup 2023 yılı Mayıs ayı itibarıyla toplam 277 iş ve meslek danışmanına engelli iş koçluğu eğitimi verilmiştir.

Engelli iş koçu olarak görev yapan iş ve meslek danışmanlarına, işitme engelli vatandaşlarla yapacakları görüşmelerin daha etkin sürdürülmesi amacıyla işaret dili eğitimleri verilmektedir. Mevcut durumda, 302 engelli iş koçuna işaret dili eğitimi verilmiştir.

Bu çalışmalar neticesinde, engelli bireylerin iş gücü piyasasının bir parçası olmaları, istihdam edilmeleri ve işe adaptasyonlarının sağlanması gibi temel önceliklerle ve engelliler için sürdürülebilir bir istihdam anlayışıyla destekli istihdam modeli uygulamasını temel

olarak İŞKUR'un engellilere sunmuş olduğu danışmanlık hizmetlerinin iş koçluğu özelinde geliştirilmesi ve kapsayıcılığının artırılarak yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

ASHB Tarafından Yürütülen İşe Katıl Hayata Atıl Projesi (2014-2018)

Türkiye'de belirli bir mesleki eğitim almamış engelli bireyler için kişinin bireysel özelliklerine uygun, yerel düzeyde iş dünyasının ihtiyacını karşılayan, iş gücüne katılımını sağlayacak mesleki becerilerinin ve çalışma pratiğinin gerçek iş ortamlarında kazandırılmasına yönelik destekli istihdam modelinin uygulanmasına katkıda bulunmayı hedefleyen İşe Katıl Hayata Atıl Projesi, özel sektör ile ASHB arasında imzalanan protokol ile Haziran 2014'te hayata geçirilmiştir. İki aşamada gerçekleştirilen projenin ilk aşaması Temmuz 2016'da, ikinci aşaması Temmuz 2018'de tamamlanmıştır.

İşe Katıl Hayata Atıl Projesinin birinci döneminde, Türkiye'de destekli istihdam modelinin geliştirilmesine yönelik Ankara, İstanbul, Sakarya, Samsun ve Gaziantep illerinde modelleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Engelli bireylerin yeteneklerine ve becerilerine uygun alanlarda istihdam edilebilmesi amacıyla engellinin kendisine, ailesine, iş arkadaşlarına ve işverenlere rehberlik edecek iş koçlarının yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, yetiştirilen 60 iş koçu desteğiyle anılan illerde 300 engelli bireyin açık iş piyasasında istihdamı hedeflenmiş, bu hedefin üzerine çıkılarak 447 engelli birey işe yerleştirilmiştir.

4.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de engelli bireylerin istihdamında kamu ve özel sektörde 1970'li yıllardan bu yana en yaygın kullanılan sistem engelli bireylerin istihdama katılımının sağlanmasını amaçlayan kota-ceza uygulamasıdır. Kota-ceza uygulaması Türkiye'de engelli bireylerin istihdamında temel yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, 2000'li yılların başından itibaren kota yönteminin yanı sıra engelli bireylerin iş piyasasına katılımlarını artırmak ve desteklemek amacıyla diğer destek yöntemleri birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Engelli bireylerin kendi işini kurmalarına destek verilmesi, engelli bireylerin istihdamını sağlayacak ve istihdamına katkı sağlayacak projelerin desteklenmesi, ruhsal ve zihinsel engelli bireylerin istihdam edileceği korumalı işyeri desteğine yönelik projelerin desteklenmesi sağlanmaktadır. Son yıllarda ise diğer ülkelerde uygulanagelen destekli istihdam gündeme gelmiştir. İŞKUR'un destekli istihdam modelini baz alarak oluşturduğu iş koçluğu uygulamasını kurumsal altyapıya entegre etme çalışmaları

devam etmektedir. ASHB tarafından yürütülen “İşe Katıl Hayata Atıl Projesi” de bu alanda olumlu bir örnek olarak uygulanmıştır. Türkiye’de destekli istihdamın mevzuat altyapısıyla birlikte bir politika olarak yer bulmasına ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmelidir.

Mevcut durum analizinde ortaya konduğu üzere, Türkiye’de engelli bireylerin işgücüne ve istihdama katılım oranlarının düşük olduğu, dolayısıyla Türkiye’de uzun yıllardır uygulanan kota/ceza yönteminin istenen düzeyde istihdam sağlayamadığı görülmektedir. Bu nedenle, kota/ceza yönteminin etkili şekilde uygulanması amacıyla gerekli önlemlerin alınması ve bu yönteme ek olarak uygulanan istihdam destek ve teşviklerinin artırılarak etkili şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Bunun yanı sıra; ilk uygulamaları 1970’lerde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de başlayan, 1980 ve sonrasında Avrupa’daki denemelerle sürdürülen ve halen Hollanda, İrlanda, İspanya, İsviçre ve Norveç olmak üzere Avrupa genelinde uygulamada yerini almış durumda olan destekli istihdam modelinin (Cimera, 2012, Wehman vd., 2014) ülkemizde başta mevzuat düzenlemesi yapılmak üzere tüm unsurlarıyla uygulanması önem taşımaktadır. Engelli bireylere yönelik hak temelli bir uygulama olan, bireysel desteklerle haklarını kullanmasına destek olunmasını öngören ve yapabilirliklerine odaklanan bir yöntem olan destekli istihdamın Türkiye’de uygulanmasının yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi, engelli bireylerin istihdam ve işgücüne katılım oranlarının artırılmasını sağlamak ve uygulanan diğer yöntemlere anlamlı bir destek sunması açısından değerlidir.

5. ERİŞİLEBİLİRLİK

5.1. Türkiye’de Erişilebilirliğe İlişkin Mevzuat

5.1.1. Engelli Haklarına İlişkin Mevzuatta Erişilebilirlik

Erişilebilirlik; hem hakkın kendisi hem de engelli bireylerin hak ve hizmetlere erişimi açısından en temel araçlarından biridir. Yani hem hak hem de ilke düzeyinde engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve bağımsız olarak katılımlarının sağlanması açısından erişilebilirlik; kamusal ya da konut içi yaşamda farklı gereksinimlere uygun düzenlemelerin tamamını içerir.

Ülkemizde özellikle Engelliler Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği 2005 yılından bu yana erişilebilirlik konusunda önemli sayıda mevzuat çalışması ve diğer çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan ülkemizde yürürlüğe giren ve hukukun bir parçası haline gelen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, erişilebilirliğe ilişkin çok önemli yol gösterici bir hukuki belgedir. Engelli bireylerin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit yararlanabilmesini sağlamak amacıyla ilkelerin belirlendiği Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de “erişilebilirlik” diğer haklardan yararlanmak için bir önkoşuldur. Sözleşme’nin “Erişilebilirlik” başlıklı 9’uncu maddesinde engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirlerin alınması ve erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Engelliler Hakkında Kanunun 07/07/2005 tarihinde yayımlanmasının ve Kanunda 2012 ve 2014 yıllarında yapılan düzenlemelerin ardından erişilebilirlik ile ilgili önemli hükümler yürürlüğe girmiştir.

Kanunun “Tanımlar” başlıklı 3’üncü maddesinde erişilebilirlik, erişilebilirlik standartları ve makul düzenleme kavramları tanımlanmıştır. Buna göre erişilebilirlik; binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını, erişilebilirlik standartları; Türk Standardları Enstitüsü (TSE)’nün erişilebilirlikle ilgili yayınladığı standartları, makul düzenleme ise engelli bireylerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan

yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri ifade etmektedir.

Kanunun “Erişilebilirlik” başlıklı 7’nci maddesinde ise yapılı çevrede engellilerin erişebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanacağı, özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişebilirliğine uygun olmasının zorunlu olduğu ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olmasının sağlanacağı hüküm altına alınmıştır.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun geçici 2’nci maddesi ile kamu kurum ve kuruluşlarına önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Söz konusu maddede;

“Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir.” hükmü yer almaktadır.

Kanunun geçici 3’üncü maddesinde ilk bölümünde ulaşım konusu ele alınmıştır. Bu bölümde;

“Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan araçlarla sağlanan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde, sürücü koltuğu hariç dokuz ila on altı oturma yeri olan araçlarla verilen toplu taşıma hizmetleri, turizm taşımacılığı yapılan araçlarla sağlanan taşıma hizmetleri ve özel ve kamu şehirlerarası toplu taşıma hizmetleri ile yolcu gemileri 7/7/2018 tarihine kadar engelliler için erişilebilir duruma getirilir.

7/7/2018 tarihine kadar, karayolu ile turizm taşımacılığı yapan veya şehirlerarası toplu taşıma hizmeti veren gerçek ve tüzel kişiler, engelli bireyin erişilebilir toplu taşıma hizmeti sağlanmasına ilişkin talebini azami yetmiş iki saat içinde karşılamakla yükümlüdür.

7/7/2018 tarihine kadar, servis taşımacılığı yapan gerçek ve tüzel kişiler, engelli personel veya öğrenciye talep hâlinde erişilebilir taşıma hizmetini sağlamakla yükümlüdür.

Bu fıkranın yürürlüğe girdiği tarihten sonra üretilen şehirlerarası ve uluslararası yolcu taşımacılığı ile servis ve turizm taşımacılığı yapan araçlar dışında şehir içi yolcu taşıma hizmeti yapan araçlardan erişilebilir olmayanlara yolcu taşıma hizmeti için yetki belgesi, izin ve çalışma ruhsatı verilmez.

Şehirlerarası yolcu taşıma hizmeti ile şehir içi servis ve turizm taşımacılığı hizmetinin erişilebilir hâle getirilmesi için usul ve esaslar Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının görüşleri alınmak suretiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca bu fıkranın yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.” ibareleri yer almaktadır.

Geçici 3’üncü maddenin ikinci bölümünde ise erişilebilirliğin izlenmesi ve denetlenmesi düzenlenmiştir. 12/07/2012 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Geçici 3’üncü maddeye aşağıdaki fıkralar eklenerek, erişilebilirliğin izlenmesi, denetlenmesi ve uygulamaların yapılmaması halinde idari para cezası uygulanması hususları düzenlenmiştir:

“Bu Kanunun geçici 2’nci maddesi ile bu maddede belirtilen erişilebilirlik standartlarının ve yükümlülüklerinin uygulanmasının izlenmesi ve denetimi her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, Bilim, Sanayi ve Teknoloji, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından yapılır. İhtiyaç halinde birden fazla komisyon kurulabilir. Denetim sonucunda ilgili belediye ve kamu kurum ve kuruluşları ile umuma açık hizmet veren her türlü yapıların ve açık alanların malikleri ile toplu taşıma araçlarının sahiplerine eksikleri tamamlaması için birinci fıkrada belirtilen sürenin bitiminden itibaren iki yılı geçmemek üzere ek süre verilebilir.

Sürenin bitiminden itibaren öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmediği denetim komisyonlarınca tespit edilen umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarının sahibi olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri ve ikinci, üçüncü fıkralar ile beşinci fıkra kapsamında yürürlüğe konulan yönetmelikle öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmediği denetim komisyonlarınca tespit edilen gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından her bir tespit için bin Türk lirasından beş bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır. Bu şekilde bir yıl içinde uygulanacak idari para cezasının tutarı ellibin lirayı geçemez. İkinci ve üçüncü fıkrada

öngörülen yükümlülüklerini veya geçici 2 ve 3'üncü maddelerde belirtilen sürelerin bitiminden itibaren öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmediği denetim komisyonlarınca tespit edilen büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından her bir tespit için beşbin Türk lirasından yirmibeşbin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır. Bu şekilde bir yıl içinde uygulanacak idari para cezasının tutarı beşyüz bin lirayı geçemez. Bu maddeye göre verilen idari para cezaları tebliğinden itibaren bir ay içerisinde ödenir. Genel bütçeye gelir kaydedilen idari para cezası tutarları dikkate alınarak erişilebilirlik konusundaki projelerde kullanılmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinde ödenek öngörülür.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar; Bilim, Sanayi ve Teknoloji, İçişleri, Maliye, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıklarının ve engelliler ile ilgili konfederasyonların görüşleri alınmak sureti ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca bir yıl içerisinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.”

5.1.2. İmar Mevzuatında Erişilebilirlik

Ülkemizde erişilebilirliğe yönelik ilk yasal düzenleme, 1997 yılında 3194 sayılı İmar Kanununun Ek 1'inci maddesinde yer alan fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, TSE'nin ilgili standardına uyulmasını zorunlu kılan hükmüdür. Bu madde ile fiziksel çevrenin engelli bireyler için erişilebilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, TSE'nin ilgili standartlarına uyulması zorunluluğu getirilmiştir.

Bu düzenlemenin ardından, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) tarafından 02/09/1999 tarihinde ilgili yönetmelikler olan Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik, Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği ve Sığınaklarla İlgili Ek Yönetmelikte erişilebilirliğin uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere istinaden büyükşehir belediyeleri kendi imar yönetmeliklerinde gerekli uyumlaştırma düzenlemelerini yaparak, engelli bireyler için erişilebilirliğin sağlanmasını öngörmüşlerdir.

Bu mevzuat düzenlemelerine göre, yeni inşa edilen ve tadilatı yapılan açık alanlar ve binalarda TSE'nin ilgili standartlarına göre engelli bireyler için erişilebilirlik önlemlerinin alınması, yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumları için bir yükümlülüktür.

2017 ve 2019 yıllarında, 1997 ve 1999 yıllarında ilk düzenlemeleri yapılan imar mevzuatında erişilebilirlik ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. ASHB'nin teknik altyapısını hazırladığı bu düzenlemeler, kentlerdeki yapılaşmaya yön veren en önemli iki mevzuat Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ve Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliğinde yer almıştır. Tasarımcılar, ruhsat veren belediyeler ve yapı denetimini yürüten kuruluşlarca erişilebilirlik standartlarının uygulanması için uyulması gereken teknik gereklilikler yayımlanmıştır.

5.1.3. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ve Genelgeler

Erişilebilirlik konusunda temel düzenlemelerden biri olan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, Engelliler Hakkında Kanunun geçici 2'nci ve geçici 3'üncü maddelerine istinaden 20/07/2013 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Yönetmelik, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapacak olan komisyonların teşkili, çalışma usul ve esaslarını, genel bütçeye gelir kaydedilen idari para cezası tutarlarının kullanımına ilişkin hususları belirlemek amacıyla çıkarılmıştır.

Engelliler Hakkında Kanunun geçici 2'nci ve geçici 3'üncü maddelerinde yer alan umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarını kapsayan bu Yönetmelik, illerde valilikler bünyesinde vali veya vali yardımcısı başkanlığında "Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları" kurulmasını öngörmektedir. Anılan Kanunda belirtilen bakanlıkların temsilcileri ile engellilerle ilgili konfederasyon temsilcilerinden oluşturularak kurulan bu komisyon üyelerinin meslekleri, söz konusu Yönetmeliğin 5'inci maddesinde belirlenmiştir.

Komisyonlar, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapılar, yol, kaldırım, yaya geçici, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ile büyükşehir belediyeleri ve belediyelerin, şehir içinde sundukları ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerini, TSE tarafından yayımlanan erişilebilirlik standartlarına göre hazırlanan denetleme formlarındaki kontrol listesi sorularını yanıtlayarak denetlemektedir.

Bu formlar Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları Hakkında Genelge eki olarak yayımlanmıştır.

Söz konusu formlarda, mevzuat değişiklikleri, yapılan çalıştay ve toplantılarda elde edilen veriler ve denetim sonuçlarına göre oluşan talepler doğrultusunda revizyon gerçekleştirilmiş ve 01/09/2020 tarih ve 2020/3 sayılı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları Genelgesi yayımlanmıştır.

Engelliler Hakkında Kanunun geçici 3'üncü maddesinde erişilebilirlik ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmediği denetim komisyonlarınca tespit edilen gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine uygulanacak idari para cezasına ilişkin hüküm de yer almaktadır. Söz konusu Kanun hükmüne istinaden illerde valilikler bünyesinde kurulan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının yürütmesi gereken iş ve işlemler ile idari para cezalarının uygulanmasında uyulması gereken hususlar 2017/4 sayılı 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunun Geçici 3'üncü Maddesi Kapsamında Verilecek İdari Para Cezalarının Uygulanması ve Diğer Hususlar Genelgesi ile belirlenmiştir.

Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliğinin 13'üncü maddesinin birinci fıkrasında "Erişilebilirlik politikası ve stratejisi çerçevesinde izleme ve denetleme konusundaki öncelikler ile genel amaç ve hedefleri belirlemek üzere Bakanlık tarafından ulusal düzeyde yıllık plan hazırlanır ve gerekli hallerde değiştirilebilir" ve ikinci fıkrasında "İzleme ve denetleme planında yer alan öncelikler çerçevesinde gerçekleştirilecek faaliyetleri belirlemek üzere komisyon tarafından il düzeyinde yıllık izleme ve denetleme programı hazırlanır" hükümleri yer almaktadır. Söz konusu hükümlere istinaden ASHB tarafından her yıl Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Planı yayımlanmaktadır.

5.1.4. Şehirler Arası Yolcu Taşıma Hizmeti ile Şehir İçi Servis ve Turizm Taşımacılığı Hizmetinin Erişilebilir Hâle Getirilmesine Dair Yönetmelik

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun geçici 3'üncü maddesinin beşinci fıkrasına istinaden Şehirler Arası Yolcu Taşıma Hizmeti ile Şehir İçi Servis ve Turizm Taşımacılığı Hizmetinin Erişilebilir Hâle Getirilmesine Dair Yönetmelik, 13/01/2017 tarihinde yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmelik; karayolunda şehirlerarası taşıma hizmeti sağlayıcılarına, seyahat acentelerine, karayolları mola noktası ve terminal işletmecilerine, servis hizmeti sağlayıcılarına, denizyolunda şehirlerarası taşıma ve kıyı tesisi işletmecilerine, demiryolu tren işletmecilerine ve hava yolu taşıyıcıları ile terminal

işletmecilerine düşen yükümlülükleri belirlemektedir. Yönetmelik kapsamında ayrıca, karayolunda şehirlerarası yolcu, servis ve turizm taşımacılığı yapılan araçlar, denizyolu ve iç su yolu ile demiryolunda hizmet veren araçlarda erişilebilirliğin sağlanmasıyla ilgili hususlar yer almaktadır.

5.1.5. Kat Mülkiyeti Kanunu ve Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile 2005 yılında Kat Mülkiyeti Kanununda bir değişiklik yapılarak, evinde zorunlu olarak tadilat yapmak isteyen engelli bireyin, bu talebinin kat maliklerinin çoğunluğunun kararıyla veya kurulacak bir komisyon tarafından yapılmasına imkân sağlanmıştır. Buna ilişkin Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 22/04/2006 tarihinde yayımlanmıştır.

5.1.6. Erişilebilir Hizmetlere İlişkin Mevzuat

Bankacılık hizmetlerinin engelli müşterilerin erişim ve kullanımına uygun hale getirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla 18/06/2016 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından Bankacılık Hizmetlerinin Erişilebilirliğine Dair Yönetmelik yayımlanmıştır. Ayrıca Yönetmelik ile ATM cihazları, şubeler, banka ve kredi kartları, POS cihazları, internet bankacılığı ve çağrı merkezlerinde yapılması gereken erişilebilirlik düzenlemeleri de belirlenmiştir.

İşitme ve görme engellilerin yayın hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla 11/10/2019 tarihinde Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından Sağırın, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

5.1.7. Erişilebilirlik Standartları

Ülkemizdeki mevzuatta yapılı çevrenin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik teknik detaylar için TSE tarafından hazırlanmış standartlara atıf yapılmaktadır. Bina ve açık alanların erişilebilirliğine ilişkin aşağıdaki standartlar geliştirilmiştir;

- TS 9111 Özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri (Revizyon tarihi 22/11/2011)

- TS 12576 Şehir içi yollar - Kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları (Revizyon tarihi 14/06/2012)
- TS ISO 23599 Görme özürlü veya az görenler için yardımcı mamuller - Hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri (14/06/2012)
- TS 13536 TS ISO 23599'un uygulamasına yönelik tamamlayıcı standard (27/12/2012)
- TS EN 81-41 Asansörler - Yapım ve montaj için güvenlik kuralları - İnsan ve yük taşınması için özel asansörler - Bölüm 41: Hareket engelli insanların kullanımı için düşey kaldırma platformları (21/02/2013)
- TS EN 81-82 Asansör-Yapım ve montaj için güvenlik kuralları - Mevcut asansörler - Bölüm 82 - Engelliler dâhil mevcut asansörlere erişebilirliğin geliştirilmesi (13/02/2014)
- TS EN 81-70/A1 Asansörler- Yapım ve montaj için güvenlik kuralları- Yolcu ve yük asansörleri için özel uygulamalar bölüm 70: Engelliler dâhil insanların asansörlere erişebilirliği (27/09/2005)
- TS EN 81-70 Asansörler - Yapım ve montaj için güvenlik kuralları - Yolcu ve yük asansörleri için özel uygulamalar - bölüm 70: Engelliler dâhil yolcu asansörleri için erişilebilirlik (21/06/2007)
- TSE CEN/TS 81-76 Asansörler - Yapım ve montaj için güvenlik kuralları- Yolcu ve yük asansörleri için özel uygulamalar - Bölüm 76: Asansör kullanan engelli yolcuların tahliyesi (31/01/2012)
- TS EN 81-40 Asansörler - Yapım ve montaj için güvenlik kuralları - Yolcu ve yük asansörleri için özel uygulamalar - Bölüm 40:Hareket engelli yolcular için yürüyen merdivenler ve eğimli kaldırma platformları (19/01/2010)
- TS EN 81-41 Asansörler-Yapım ve montaj için güvenlik kuralları-İnsan ve yük taşınması için özel asansörler-Bölüm 41:Hareket engelli insanların kullanımı için dikey kaldırma platformları (12/04/2011)
- TS ISO 9386-2 Hareket engelliler için güç tahrikli kaldırma platformları - Emniyet, boyutlar ve işlevsel çalışma ile ilgili kurallar - Bölüm 2: Oturan kullanıcılar, ayakta duran kullanıcılar ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için eğik bir düzlemde hareket eden güç tahrikli merdiven tipi asansörler (13/01/2011)

- TS ISO 9386-1 Hareket engelliler için güç tahrikli kaldırma platformları - Emniyet, boyutlar ve işlevsel çalışma ile ilgili kurallar - Bölüm 1: Düşey kaldırma platformları (13/01/2011)
- TS 13882 Yaya yürüme yüzeylerinin sınıflandırma kuralları – Temel gereklilikler ve değerlendirme yöntemleri (30/09/2019)

TSE tarafından ulaştırma hizmetlerinin hareket kısıtlılığı olan kişiler tarafından da kullanılabilmesine yönelik ise aşağıdaki standartlar geliştirilmiştir.

- TS 13622 Engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik gerekleri (25/06/2014)
- TS ISO 23600 Görme engelliler ile görme ve işitme engelliler için yardımcı mamuller - Yaya trafik ışıkları için sesli ve hissedilebilir sinyaller (27/12/2012)
- TS 12460 Şehir içi yollar-Raylı taşıma sistemleri bölüm 5: Özürlü ve yaşlılar için tesislerde tasarım kuralları (20/04/1998)
- TS 12694 Demiryolu taşıtları - Yolcu vagonları - Özürlü yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagon düzenlemeleri (14/07/2011)
- TS ISO 23600 Görme ve işitme özürlüler için yardımcı mamuller - Yaya trafik ışıkları - Sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler (12/04/2012)

5.2. Türkiye’de Erişilebilirlik Konusunda Yapılan Çalışmalar

ASHB, EYHGM’nin erişilebilirliğe yönelik çalışmaları “herkesin, istediği her yere ve her hizmete, bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi” amacı ile yürütülmektedir. Genel Müdürlük tarafından erişilebilirlikle ilgili mevzuat düzenlemeleri ve standartların geliştirilmesinin yanı sıra, bilgi ve bilinç düzeyinin artırılmasına yönelik eğitim ve yayın faaliyetleri ile uygulamayı destekleyici proje ve çalışmalar da yürütülmektedir. Erişilebilirlik mevzuatının uygulanması için toplumsal farkındalığın sağlanması ve özellikle mimar ve mühendislerin bilgi ve bilinç düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmalar yoğun şekilde devam etmektedir. Ayrıca, Genel Müdürlükten talepte bulunulması halinde kamu kurum ve kuruluşlarına, üniversitelere teknik bilgi desteği sürekli olarak sağlanmaktadır.

3/12/2019 tarihinde Dünya Engelliler Günü dolayısıyla “Herkes İçin Erişilebilirlik” temasıyla düzenlenen programda erişilebilirlik konusundaki farkındalığın artırılması için sağlık, eğitim, konut, ulaşım, kültür ve sanat, kamu hizmet binaları ve sosyal hayata katılım olmak üzere toplam 7 dalda 10 ödül verilmiştir.

Erişilebilirlik alanında uygulamalara hız verilmesi, bu alanda fiziksel, dijital ve zihinsel dönüşümün sağlanması ve erişilebilirlik kültürünün oluşturulması için “2020 Erişilebilirlik Yılı” ilan edilmiştir. 2020 Erişilebilirlik Yılı kapsamında; erişilebilirlik alanında çalışmalar yapan kamu veya özel kurum ve kuruluşlar ile gerçek kişilerin; engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımına ve kamu hizmetlerinden yararlanmalarına katkı sağlayan proje, uygulama ve hizmetlerini kamuoyuna duyurmak; erişilebilirlik alanında çalışmaların artırılmasını teşvik etmek amacıyla geleneksel hale getirilmesi öngörülen “Erişilebilirlik Ödülleri” verilmiştir.

2022 yılında erişilebilirliğin temel hak olduğu bilincinin yaygınlaştırılması, gündelik yaşamın doğal bir parçası haline getirilmesi, gelecek nesillerde sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ülkemizde erişilebilirlik kültürünün oluşturulması hedefiyle, ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki çocuklar ve gençlere yönelik konuyla ilgili farkındalık kazanmaları amacıyla “Erişilebilirlik Temalı Yarışmalar” düzenlenmiştir. Tüm Türkiye’de resmi ve özel okul öğrencilerinin başvuru yapabileceği yarışmada, kategoriler ilkokul öğrencileri için şiir, ortaokul öğrencileri için resim, lise öğrencileri için ise kısa film olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin Yarışmaya katılarak “Erişilebilir Türkiye, Engelsiz Yaşam!”a destek olmaları beklenmiştir. Bu kapsamda, Erişilebilirlik Temalı Yarışmalar Ödül Töreni 30/06/2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

ASHB, bir logo belirleyerek erişilebilirliğin teşvik edilmesi ve görünürlüğünün sağlanması, bu vesileyle erişilebilir uygulamaların yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır. BM tarafından tasarlanmış olan erişilebilirlik logosunun bu amaç için uygun olduğuna karar verilerek kullanım izni alınmıştır ve 22/02/2022’de kamuoyuna tanıtımı yapılarak kullanılmaya başlanmıştır. Erişilebilirlik Logosu, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları tarafından yapılan denetim sonucu ‘Erişilebilirlik Belgesi’ almaya hak kazananlar tarafından bayrak, tabela, etiket gibi görünür alanlarda, broşür, kartvizit gibi basılı materyaller ile tanıtım ve reklam malzemelerinde kullanılabilir.

ASHB tarafından tüm bakanlıklara ve ilgili kurumlara her yıl bütçe hazırlık döneminde “Erişilebilirlik Ödenğine Yer Verilmesi”yle ilgili hatırlatma yazısı gönderilmektedir. Ayrıca Genel Müdürlüğümüzün talebi üzerine Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından erişilebilirlik ile ilgili harcamalarının izlenebilmesi için fonksiyonel sınıflandırmanın dördüncü düzeyinde “10.1.2.05 Engellilerin Erişilebilirliğinin Sağlanması Amacıyla Yapılacak Giderler” kodu açılarak 2018 bütçe hazırlıkları kapsamında kamu

kurum ve kuruluşları tarafından ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. 2020 yılında program bazlı performans esaslı bütçe sistemine geçilmesi sonrasında erişilebilirlik harcamalarının takibi “Engellilerin Ekonomik ve Sosyal Hayata Katılımı” alt programının “Engellilerin Erişilebilirliğinin Sağlanması” faaliyeti üzerinden yapılabilmektedir.

Erişilebilirlik konusunda toplumsal farkındalığın sağlanması ile erişilebilirlik ölçütlerini yürüttükleri iş ve işlemlerde uygulaması gereken teknik meslek mensupları ile yöneticilerin bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması için belediyeler, üniversiteler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan teknik personele yönelik “yapılı çevre” ve “web içeriği” ile ilgili erişilebilirlik standartları ve uygulama ilkeleri konularında eğitimler verilmektedir. 2011 yılından bu yana çeşitli seminer, çalıştay, atölye ve eğitim organizasyonlarında ASHB tarafından erişilebilirlik eğitimi verilmiş, sunum gerçekleştirilmiş ve kurumlarca düzenlenen eğitim programlarında katkı sağlanmıştır. Bu kapsamda Aralık 2011 ve Ekim 2022 tarihleri arasında yaklaşık 22.000 kişiye ulaşılmıştır.

5.2.1. Yapılı Çevre ve Ulaşım Hizmetlerinin Erişilebilirliğine İlişkin Çalışmalar

Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme komisyonlarının mevzuata uygun şekilde oluşturulması ve denetleme faaliyetlerinin gerektiği gibi yürütülmesi için koordinasyon, eğitim, teknik bilgi desteği çalışmaları yapılmaktadır. Komisyon üyeleri için bilgilendirme yapılması amacıyla her yıl toplantılar gerçekleştirilmektedir. Denetim faaliyetleri sonucunda bakanlıklar ve taşra teşkilatları, üniversiteler ve belediyeler ile AVM’ler, özel sağlık yapıları, bakım merkezleri gibi özel sektöre ait hizmet binaları için de harekete geçerek erişilebilir düzenlemelerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Komisyonların faaliyetlerine ilişkin verilerin takibinin sağlanması için “Erişilebilirlik Denetleme Modülü” hazırlanmış olup Komisyon tarafından gerçekleştirilen her bir denetime ve alınan her bir karara ilişkin bilgiler sekreteryaya görevlileri tarafından söz konusu modüle girilmektedir.

Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarınca yürütülen denetimlerde, Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme formlarına uygun olduğu tespit edilen bina, açık alan ve toplu taşıma aracı için “erişilebilirlik belgesi” düzenlenmektedir. Bu kapsamda Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları tarafından 2013 yılından bu yana 50.000’i aşkın denetim gerçekleştirilmiştir. Yapılan denetimler sonucu erişilebilir olduğu tespit edilen 2.806 bina,

açık alan ve toplu taşıma aracı için erişilebilirlik belgesi düzenlenmiştir (Haziran 2022 verisi).

Farklı kentsel kullanımları içeren pilot alanlar için bilimsel ölçütlere ve TSE standartlarına uygun olarak hazırlanan projelerin valilikler aracılığı ile desteklenmesi ve EYHGM'nin mali ve teknik bilgi desteği ile illerde yapılan çalışmalarla erişilebilirliğin kent ve ülke geneline yaygınlaştırılması amaçlanan Ulaşılabilirlik/Erişilebilirlik Destek Projeleri (UDEP/ERDEP) kapsamında farklı illerde belirlenen okul, belediye hizmet binaları, hükümet konağı, hastane gibi binalarda; kaldırımlar, duraklar, yaya geçitleri gibi açık alanlarda örnek pilot uygulamalar hayata geçirilmiştir. Söz konusu projeler uygulama amaçlı olmakla birlikte, projeler ile bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması ve erişilebilirliğin yaygınlaştırılması da sağlanmaktadır.

Binalarda yapılması gerekenlerin rapor olarak temin edilmesini sağlayacak ve erişilebilirlik belgesi alınmasını teşvik edecek bir formül olan Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü (ERDEM) 2019 yılında kullanıma açılmıştır. Bu sayede Bakanlık web sayfası üzerinden isteyen herkes modülde yer alan soruları öz değerlendirme şeklinde cevaplayarak bir binanın erişilebilir hale getirilmesi için yapılması gerekenleri rapor olarak temin edebilmektedir.

2020 yılında bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması kapsamında mimar ve mühendislerin tasarımın ilk aşamasından son aşamasına kadar başvurabileceği, açıklayıcı metinlerin yanı sıra mimari çizimlerin üç boyutlu görseller ile desteklendiği, aynı zamanda akademisyenler için kaynak niteliğindeki Erişilebilirlik Kılavuzu yayınlanmıştır. Söz konusu Kılavuz kapsamında erişilebilirliği açıklamak için 136 plan, 73 perspektif ile 108 kesit ve görünüş hazırlanmıştır. Söz konusu kılavuz, özellikle planlama ve tasarım aşamasında mimar ve mühendislere rehberlik etmekte, ayrıca üniversitelerde kaynak olarak da kullanılmaktadır. Kılavuz dijital olarak da yayımlanmıştır. Ayrıca Söz konusu Kılavuz baz alınarak kurgulanan, adım adım yapılması gerekenleri görsel olarak açıklayan ve erişilebilir mekânların simülasyonu niteliğinde bir "Erişilebilirlik Animasyonu" hazırlanmıştır.

İmar mevzuatı, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve çeşitli yönetmeliklerle belediyelere yükümlülük olarak verilen erişilebilirlik standartlarını dikkatle uygulamalarına destek olmak amacıyla sahadaki sorunların görüşülmesi, yeni projelerin erişilebilir olarak şekillendirilmesi ve yeni kaldırım, yaya geçidi ve durak inşa edecek veya tadilat yapacak

olan belediyedeki teknik personelin ihale, projelendirme, inşaat ve kontrolörlük süreçlerinde erişilebilirliği sağlamak amacıyla 2021 yılında “Erişilebilirlik Atölyeleri” düzenlenmeye başlanmıştır. Aralık 2022 itibarıyla 36 adet “Erişilebilirlik Atölyeleri: Kaldırımlar”; yedi adet bölgesel düzeyde “Erişilebilirlik Atölyeleri: Yaya Geçitleri” ve yedi adet “Erişilebilirlik Atölyeleri: Duraklar” gerçekleştirilmiş, 2022 yılı sonunda toplamda 50 adet atölye tamamlanmış olacaktır.

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını destekleyecek erişilebilirlik uygulamalarına yönelik farkındalık sağlamak ve toplumsal ve kültürel engellerin önlenmesi amacıyla erişilebilirlik broşürleri hazırlanmıştır. Hazırlanan broşür 2015 yılında 101.000 adet ve 2017 yılında 500.000 adet basılarak 81 ilde bulunan kamu kurumlarında görev yapan personel ile bu binaları ziyaret eden vatandaşlara dağıtılmak üzere valiliklere gönderilmiştir. Söz konusu broşür 2022 yılında, 2021-2023 Karayolu Trafik Güvenliği Eylem Planında yer alan ve ASHB, EYHGM iş birliğinde bulunan performans göstergesi kapsamında güncel olarak tespit edilen engellerle ilgili görsel ve bilgi eklenerek güncellenmiştir. 2022 yılında güncellenen broşür, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından sürücü ve sürücü adaylarına yönelik 1.000.000 adet basılarak dağıtımı yapılmıştır.

Üniversitelere erişilebilirliğin önemini aktarmak ve üniversiteler ile iş birliğini artırmak amacıyla gerçekleştirilen “Erişilebilir Üniversiteler Seminerleri”, bölgesel olarak 2017 yılında dört, 2018 yılında bir seminer olmak üzere toplam beş adet yapılmıştır. “Erişilebilir Üniversiteler Seminerleri” üniversitelerin ilgili rektör yardımcılarının, yapı işleri daire başkanı veya bu birimde görevli teknik personelin ve engelli öğrenci birimi temsilcilerinin katılımıyla düzenlenmiştir. EYHGM tarafından “erişilebilirlik mevzuatı” ve “erişilebilirlik standartları”na ilişkin güncel bilgilerin yanı sıra, “farklı gruplarda yer alan engelli bireylerin yapılı çevredeki gereksinimleri ve yapılması gerekenler”, “erişilebilirlik izleme ve denetleme formları”, “hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri uygulama esasları” ve “uygulama proje örnekleri” ile ilgili sunumlar gerçekleştirilmiştir.

2017 yılında çocuklar tarafından kullanılan bütün açık ve kapalı alanlarda engelli çocuklar başta olmak üzere bütün çocukların bu alanları kullanabilmesine olanak sağlayacak şekilde yapılı çevrenin oluşturulması için erişilebilirlik ölçü ve ölçütlerini içeren Çocuklar İçin Yapılı Çevrede Erişilebilirlik Rehberi hazırlanmıştır. Diğer ülkelere örnek teşkil eden bir doküman niteliğindedir.

Bunların yanı sıra 10-11 Aralık 2021 tarihlerinde “Acil Durum Erişilebilirliği: Standart Ölçütlerinin Geliştirilmesi Çevrimiçi Çalıştayı”; TSE iş birliğinde “Yapı Denetiminde Erişilebilirliği Kontrol Etmeye Yetkili Kişilerin Eğitimi” Sertifika Programı, ilki 28-29 Mayıs 2021, ikincisi 16-17 Mayıs 2022 tarihlerinde olmak üzere “Erişilebilirlik Kütüphaneler Çalıştayını” gerçekleştirilmiştir.

5.2.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Erişilebilirliğine İlişkin Çalışmalar

Web sayfalarının ve mobil uygulamaların erişilebilirliği ile ilgili uluslararası bir standart bulunmaktadır. WCAG 2.1 Web İçeriği Erişilebilirlik Standartları ve Kriteri, EYHGM tarafından Türkçeleştirilmiş ve web sayfasında yayımlanmıştır. Diğer yandan 2006 yılında TÜBİTAK tarafından yürütülen Kamu İnternet Siteleri Rehberi (KAMİS) Projesi ile kamu hizmeti sunan kurumların daha kullanılabilir ve erişilebilir internet sitelerine sahip olmaları için farkındalıklarının artırılması öngörülmüştür. Kamu İnternet Siteleri Rehberi’nde standartlarda bulunan bilgilerin ve ölçüklerin daha kolay anlaşılmasını sağlayacak açıklama ve örnekler yer almaktadır. Alanda bu iki kaynak kullanılmaktadır.

2017 yılında “e-Devlet Hizmetlerinin Erişilebilirliği Çalıştayını” düzenlenmiştir. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yürüten 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında Kamu Hizmetlerinde e-Dönüşümün Sağlanması Stratejik Amacına yönelik düzenlenen Çalıştayda, engellilerin ve yaşlıların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde yaşadığı sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Çalıştayda hazırlanmasına yönelik görüş oluşan “Web erişilebilirliği kontrol listesi-A seviyesi” ilgili kurum, üniversite ve sivil toplum kuruluşların görüşleri alınarak hazırlanmıştır. WCAG 2.1 kılavuzunda yer alan ve 30 kriterden oluşan A Düzeyi İlkeler ile KAMİS Rehberi v.2 Erişilebilirlik İlkeleri A Düzeyi baz alınarak hazırlanan Kontrol Listesi 125 sorudan oluşmaktadır.

Bilgiye erişim alanında Türk İşaret Diline giriş niteliğinde eğitici videolar hazırlanarak 10-16 Mayıs 2020 tarihlerinde Engelliler Haftası boyunca MEB iş birliğinde, uzaktan eğitim programı içinde EBAtv’de yayınlanmıştır. Öğrenciler ve öğretmenlere yönelik hazırlanan videolarda, erişilebilirliğe yönelik farkındalık sağlanması ve işitme engellilerin erişilebilirlik açısından en önemli ihtiyacı olan işaret dili ile iletişim sağlamaya dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. EBAtv yanında eba.gov.tr’de de yayınlanan videolar, MEB tarafından müfredata eklenen işaret dili dersi için başlangıç çalışması olmuştur. Ayrıca tüm

ders videolarının işaret dili ile sunulması için de EYHGM tarafından çeviri desteği verilmiştir.

Pandemi başlangıç döneminde, internet ve diğer iletişim araçları ile topluma sundukları kamu spotları, ilanlar, duyurular ile alınan tedbirlere ilişkin yapılan diğer bilgilendirmelerin; erişilebilir formatta olması gerektiğiyle ilgili olarak tüm bakanlıklara yazı ile hatırlatma yapılmıştır. Ayrıca web sayfası aracılığıyla yapılan bilgilendirmelerin Web İçeriği Erişilebilirlik Standardına uygunluk sağlaması da istenmiştir. Elektronik alışveriş sayfalarının, uygulamalarının ve erişilebilir olmayan sitelerin erişilebilir hale getirilmesi konulu EYHGM yazısı tüm firmalara dağıtılmış, bazı firmalar konuyla ilgili erişilebilirlik düzenlemelerini hayata geçirmiştir.

EYHGM'nin 2021 ve 2022 yıllarında destekleyici ve iş birliği kurum olarak yer aldığı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi ev sahipliğinde ve Türkiye Engelsiz Bilişim Platformu organizasyonu ile gerçekleştirilen “BİLTEVT: Uluslararası Engelsiz Bilişim Kongreleri” bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında erişilebilirliğin artırılması, engelliler için hayatın her alanındaki bilişim teknolojilerinin ulaşılabilir ve kullanılabilirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara katkı sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2020 Erişilebilirlik Ödülleri kategorilerinden biri “Erişilebilir Dijital Uygulamalar” olmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel hizmetleri ve günlük yaşamı ilgilendiren ayaklarından biri akıllı ulaşım sistemleridir. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı'nda yer alan “ASHB tarafından hareket kısıtlılığı olanların hareketliliğinin ve konforunun artırılması için gerekli olan ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçları karşılayacak olan kurumların belirlenmesi” eylemi çerçevesinde 20-21 Aralık 2021 tarihinde geniş bir katılımı ile çevrimiçi “Akıllı Ulaşım Sistemleri Erişilebilirliği Çalıştayı” düzenlenmiştir. Çalıştay sonuç raporu ilgili kurumlara gönderilmiştir.

26/10/2020 tarihinde web içerik yönetim sistemi görevlileri ve birim sorumlusu/şube müdürlerine yönelik kamu kurumlarının web sayfalarının erişilebilir olarak tasarlanması, mevcutların erişilebilir hale getirilmesi ve konu ile ilgili farkındalık oluşturması için ilk “Web Erişilebilirlik Eğitimi” çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimlere 2021 yılında “Erişilebilirlik Atölyeleri” konseptiyle yürütülen farkındalık sağlanması ve bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması çalışmaları kapsamında devam edilmiştir. Web erişilebilirliği

alanında farkındalığın artırılması için 10 Haziran-09 Aralık 2021 tarihleri arasında 10 adet “Web Erişilebilirlik Eğitimleri” gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimlere kamu kurumlarının ilgili personeli katılmış ve kamu kurumlarının web sayfalarının erişilebilir olarak tasarlanması ve mevcutların erişilebilir hale getirilmesi hedeflenmiştir. Eğitimlere, Cumhurbaşkanlığı, TBMM, EPDK, BDDK gibi düzenleyici denetleyici kurumlar, yüksek yargı organları, Bakanlıklar, YÖK ve üniversiteler, valilikler ve il müdürlükleri, belediyeler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile STK’ların da aralarında bulunduğu 750’den fazla kurumdan 3.182 kişi katılmıştır.

2020 ve 2021 yılında düzenlenen temel düzeydeki bu eğitimlerden sonra “Erişilebilirlik Atölyeleri: Web Erişilebilirlik Standartları Eğitimleri” de çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimlere 2021 yılında Düzenleyici Denetleyici Kurumlar ile Bakanlıkların ilgili personelinin katıldığı teknik olarak ileri düzeyde “WCAG 2.1” ve “KAMIS Erişilebilirlik İlkeleri” standartlarına yönelik 13 Mayıs ve 17 Haziran 2022 arasında eğitim verilmiştir. Eğitimlere Cumhurbaşkanlığı, TBMM, EPDK, BDDK gibi düzenleyici denetleyici kurumlar, yüksek yargı organları, bakanlıklardan oluşan 60’dan fazla kurumdan, uygulama yapılması amacıyla belirli sayıda oluşturulan gruplarda toplam 142 kişi katılmıştır.

5.2.3. Ailem Engelsiz Erişim Merkezi

Sözel dili kullanamayan ve iletişim dili olarak işaret dilini tercih eden işitme engelli bireyler eğitim, sosyal hayata katılım, çalışma hayatı, çevre ile etkileşim, yasal hakları öğrenme ve bunları kullanma, kamu hizmetlerinden yararlanma vb. süreçlerinde iletişime, hizmete ve bilgiye erişim sorunu ile karşılaşmaktadırlar. ASHB tarafından işitme engelli bireylerin bu sorunlarını azaltmaya yönelik uzaktan görüntülü olarak çeviri hizmeti verebilen “AİLEM Engelsiz İletişim Merkezi” projesi uygulanmaktadır. İletişim dili olarak işaret dilini kullanan işitme kayıplı bireylerin, kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili iş ve işlemlerinde; sosyal hayata erişimde, günlük hayatında ihtiyaç duyduğu her an ve durumda merkeze erişim sağlayarak 7/24 iletişim ihtiyacını çözebilmektedir. Merkez sadece işiten bireye erişmek isteyen işitme engelli vatandaşlarımız için değil eşzamanlı olarak işitme kayıplı bireylere yönelik iletişim kurmak isteyen işveren, ev sahibi, öğretmen, aile büyüğü vb. her bireyin kullanımına açıktır. Hem ASHB web sayfası üzerinde kullanıma açılmış olan “web uygulaması” üzerinden hem de mobil uygulama üzerinden hizmet alınabilmektedir.

5.2.4. RTÜK Tarafından Yapılan Çalışmalar

Engellilerin yayın hizmetlerine diğer bireylerle eşit koşullarda erişim sağlayabilmesi amacıyla ilgili yönetmelik 2014'te RTÜK tarafından revize edilmiştir. Bu kapsamda sinema ve televizyon için yapılmış filmler, diziler ile haber programlarında; devlet televizyonu kanallarında üç yıl içinde yüzde otuz, beş yıl içinde elli, ulusal düzeyde yayın yapan özel medya kuruluşları tarafından ise üç yıl içinde yüzde yirmi, beş yıl içinde kırk oranında altyazı uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Revizyon ile yayıncı kuruluşların erişilebilirlik uygulamalarına dair istatistiki verileri yıllık olarak RTÜK'e bildirmeleri öngörülmüştür. Hâlihazırda işaret dili tercümesi ve özellikle web yayınlarında ise sesli betimleme desteği bazı yayıncı kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. RTÜK Stratejik Planı (2016-2020)'nda yer alan kadınlar, yaşlılar, engelliler, göçmenler gibi toplumsal grupların medya görünürlüklerinin artırılması, sağlıklı temsillerinin oluşması ve yayına erişim şartlarının iyileştirilmesi amacıyla görme ve işitme engellilerin medya hizmetlerine erişimlerine yönelik ilgili tarafların katılımı ile bir yönetmelik çalışması yapılması planlanmıştır. Bu kapsamda Aralık 2018'de bir çalıştay düzenlenmiştir. Ayrıca, KDK'nın web sayfası işitme engelliler için uyumlu hale getirilmiştir.

5.2.5. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca Yapılan Ulaşım Erişilebilirliğe İlişkin Çalışmalar

Küresel gelişmeler ve eğilimler doğrultusunda ulaştırma ve altyapı yatırımları hareketlilik, dijitalleşme ve lojistik ekseninde gerçekleştirilmektedir. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hareketlilik odağında geliştirilen strateji ve politikalarda, ulaşım zincirinin tüm halkalarını kapsayacak şekilde, sunulan ulaşım hizmetlerine, toplumun her kesiminin eşit koşullarda, kesintisiz, güvenli ve bağımsız şekilde erişimi önem arz etmektedir.

Ülkemizde ulaştırma alanında gerek 5378 sayılı Kanun ile birlikte hak temelli yapılan düzenlemeler, gerekse de 4736 sayılı Kanunda yapılan düzenlemelerle birlikte, ulaşım sektöründe sunulan hizmetlerin toplumun tüm kesimleri açısından erişilebilirliğinin mümkün kılınması bağlamında, hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin haklarının gözetilmesi, hizmetlerden azami ölçekte faydalanabilmeleri, diğer bireyler ile eşit şartlarda hizmet ve ürünlere erişebilmeleri amacıyla Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından çalışmalar yürütülmektedir.

Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı çalışmaları kapsamında Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda, kamu kurumları, özel sektör firmaları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinin Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı, 2/11/2021 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile resmi olarak yürürlüğe girmiştir.

Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı oluşturulurken, belgeye yön veren üç temel yaklaşım;

- Her yerde, herkes için ve her zaman ulaşımında erişilebilirliğin sağlanması,
- Tüm yeni ulaşım girişimlerinin tamamen erişilebilir hale getirilmesi,
- Erişilebilirlik dikkate alınmadan ortaya konulmuş olan ürün ve hizmetlerin mümkün olan en yüksek ölçüde uyarlanarak erişilebilir hale getirilmesidir.

Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında öncelikli ihtiyaçlar göz önüne alınarak, altı temel stratejik amaç belirlenmiştir:

1. Farkındalığın Artırılması
2. Yönetişim Yapısının Güçlendirilmesi
3. Düzenleme ve Denetlemenin Güçlendirilmesi
4. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi
5. Alt ve Üstyapılar ile Araçların Erişilebilirliğinin İyileştirilmesi
6. Ulaşım Türleri Arası Entegrasyonun Güçlendirilmesi.

Stratejik amaçların gerçekleştirilmesine yönelik belirlenen 14 stratejik hedef;

1. Ulaşımında erişilebilirlik konusunda farkındalığın artırılması,
2. Ulaşımında erişilebilirlik konusunda koordinasyonun güçlendirilmesi,
3. Ulaşımında erişilebilirlik düzenlemelerinde kaydedilen ilerlemenin izlenmesinin ve değerlendirilmesinin yaygınlaştırılması,
4. İhtiyaç duyulan mevzuat ve standartların oluşturulması,
5. Mevzuat ve standartlara uygunluğun sağlanması,
6. Ulaşım hizmetlerinin erişilebilirliği hakkında verilerin bulunmasının sağlanması,
7. Ulaşımında erişilebilirlikle ilgili araştırma-geliştirme kapasitesinin geliştirilmesi,
8. Ulaşım sektöründe erişilebilirlik mesleki ve farkındalık eğitimlerini yaygınlaştırarak sürdürülebilirliğin sağlanması,

9. Erişilebilirliğin, ulaşımda hizmet kalitesi kavramının öncelikli bir unsuru haline getirilmesi,
10. Erişilebilir ulaşımın dijitalleşme, teknoloji ve inovasyonla desteklenmesi,
11. Erişilebilirliği artırmaya yönelik plan ve projelerin tüm ulaşım sistemlerinde yaygınlaştırılarak, erişilebilir ulaşımın evrensel tasarım ve yeniliklerle desteklenmesi,
12. Ulaşım yapılarının (terminal/istasyon vb.) erişilebilirliğinin sağlanması,
13. Erişilebilir ve etkili biletlemenin tüm ulaşım ağında etkin hale getirilmesi,
14. Entegre ulaşım türleri ile kesintisiz ve erişilebilir seyahatin sağlanmasıdır.

Hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak 33 eylem ve bu eylemlere bağlı 90 eylem adımı belirlenmiştir.

Ulaşımında Erişilebilirlik Farkındalık Eğitimleri

Bakanlıkça erişilebilirliği ulaşımaya yönelik tüm uygulamaların odağına koyarak ulaşımda erişilebilirliği sürdürülebilir hale getirmek ve farkındalığı artırmak için erişilebilirlik eğitimleri düzenlenmektedir.

Erişilebilir ulaşımın geliştirilmesi konusunda önemli bir farkındalık çalışması olarak değerlendirilen eğitimlere, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ilgili kurumları, kamu kurumları, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve üniversitelerden katılım sağlanmış olup, eğitimlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik planlama çalışması yapılmaktadır.

Bu alanda herkesin faydalanabileceği bir eğitim materyali, dijital ve herkes için erişilebilir bir formatta hazırlanmıştır. Temel amaç, toplu taşıma araçlarının şoförlerinden mühendislere ve tasarımcılara, ulaşım alanında hizmet sağlayan tüm personel ve idarecilere kadar, ulaşım sektöründe faaliyet gösteren herkesin ulaşımda erişilebilirlik konusunda farkındalığını artırarak erişilebilirlik uygulamalarının erişilebilirlik mevzuat ve standartlarının ulaşımda sorunsuz bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır.

Herkes İçin Hareketlilik Mobil Uygulaması

Herkes için hareketlilik mobil uygulaması, hareket kabiliyeti kısıtlı bireylere erişilebilir, emniyetli bir ulaşım hizmeti sağlanmasını teminen geliştirilen bir mobil uygulama projesidir. Bu kapsamda herkes için hareketlilik mobil uygulaması; seyahat planlamadan biletlemeye, canlı destek modülünden refakatçi modülüne kadar hareket

kabiliyeti kısıtlı bireylerin ulaşım sürecine ilişkin tüm ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bütünsel bir mobil uygulama olacaktır.

Turuncu Masa Hizmet Noktası

Hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin terminallerde güvenli dolaşımını sağlamak amacıyla, gar/istasyon girişindeki hizmet noktası butonunun olduğu noktadan alınarak, trendeki seyahat edeceği koltuğa yerleştirilmesi ve seyahat sonunda trenden alınarak gar/istasyon çıkışındaki hizmet noktası butonunun bulunduğu noktaya kadar ulaştırılması amacıyla oluşturulan “Turuncu Masa Hizmet Noktası” uygulaması, yüksek hızlı tren garlarında 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla uygulanmaya başlamıştır ve yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının Diğer Çalışmaları

BTK'nin koordinatörlüğünde STK'lar dâhil ilgili tarafların katılımlarıyla 2012 yılında oluşturulan Bilgi- İletişim ve Teknolojilerinde Engelsiz Erişim Raporunda yer alan öneriler doğrultusunda erişilebilirlik ve indirimli hizmet sunumu açısından mobil işletmeciler tarafından özellikle görme ve işitme engelli aboneler için 2012-2014 arasında bazı uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Engelli tüketicilere talep etmeleri halinde abonelik sözleşmeleri ve faturaları Braille ya da sesli formatta ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bu husus, ayrıca, Elektronik Haberleşme Sektöründe Tüketici Hakları Yönetmeliği kapsamında da 2017'de düzenlenmiştir. Sosyal Açıdan Desteklenmesi Gereken Kesimlere Yönelik Tedbirlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Kurul Kararı BTK tarafından 2018'de yayımlanmıştır. Bu düzenleme ile engellilerin elektronik haberleşme hizmetlerinden %25 oranında ek indirimle yararlanabilmesinin yanı sıra, görüntülü ve yazılı iletişim merkezlerinin hizmete sunulması, engelli abonelerin çağrı merkezine yaptıkları aramalarda öncelikli hizmet alabilmesi, operatörlerin erişilebilirlik özelliği taşıyan bayilere ilişkin bilgileri yayımlaması, akıllı telefon uygulamalarında engellilerin ihtiyaçlarını dikkate alan uygulamaların 2019'da gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü tarafından işletilmekte olan 49 havalimanından 37'si Erişilebilirlik Belgesi almıştır. Sivas Nuri Demirağ Havalimanı, erişilebilir kamu kurum ve kuruluşları kategorisinde Erişilebilirlik Ödülü almıştır. Balıkesir Kocaseyit Havalimanı ise aynı kategoride ikinci olmuştur.

PTT A.Ş. tarafından sunulan hizmetlere hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin erişiminin geliştirilmesi amacıyla PTTMatik'ler erişilebilir hale getirilmektedir. Engelli müşterilerin aylıkları diledikleri yerde (konut-işyeri) ödenmektedir. “Engelli Dostu Numaralar” projesi ile işitme ve konuşma engelli vatandaşların hizmetlere ulaşabilmeleri sağlanmakta; her türlü talep ve temennileri alınarak hizmetin sürekliliği sağlanmaktadır. PTT hizmetlerinden faydalanan işitme ve konuşma engelli müşteriler için işaret dili bilen çağrı merkezi müşteri temsilcileri ile “ptt.gov.tr” üzerinden çevrimiçi görüntülü görüşme hizmeti sunulmakta ve webchat ortamında yazışma yoluyla hizmetlerden faydalanabilmesi de sağlanmaktadır.

TÜRKSAT A.Ş. Erişilebilirlik Ödülleri'nde erişilebilir dijital uygulamalar kategorisinde birincilik ödülü almıştır. e-Devlet Kapısı, toplumun tüm fertleri tarafından kolay kullanılacak ve kullanıcının ihtiyaç duyabileceği ek ticari yazılımları mümkün olan en alt seviyede tutacak şekilde tasarlanmıştır. Tüm sayfalar ve interaktif içerik engelli kullanıcılar göz önüne alınarak oluşturulmuştur. e-Devlet'te Engel Yok projesi kapsamında gerçekleştirilen Engelsiz Çağrı Merkezi projesi ile, işaret dili bilen e-Devlet Çağrı Merkezi çalışanları ile görüntülü olarak destek alınabilmektedir. İşitme engelli bireyler görüntülü çağrı merkezi hizmeti ile operatörlerle işaret dili veya yazı kullanarak istek, öneri ve şikâyetlerini mobil cihazları üzerinden de kolay bir şekilde aktarabilmektedirler. e-Devlet Kapısı kullanıcısı işitme engelli bireylerin, ihtiyaç duydukları çağrı merkezi hizmetini mobil uygulamalar üzerinden de alabilmeleri için, “e-Devlet Kapısı Engelsiz İletişim Merkezi” hayata geçirilmiştir.

5.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme

Erişilebilirlik; engelli bireyler açısından hem bir hak hem de hakkın kullanılmasını sağlamak açısından temel bir ilkedir. Engelli bireylerin tüm haklarını kullanabilmelerinde erişilebilirliğin sağlanması ya da sağlanamaması o hakkın kullanımını sağladığı gibi hakkın kullanımını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle erişilebilirliğin tüm alanlarda (kamusal alanlarda, ev içi düzenlemelerinde, web siteleri ve mobil uygulamalarda, ulaşım araçlarında vb.) sağlanması haklardan eksiksiz yararlanmanın ve toplumsal yaşama katılımın temelini oluşturur.

Ülkemizde erişilebilirliğe ilişkin öncesinde de mevzuat çalışmaları ve diğer çalışmalar bulunmakla birlikte özellikle Engelliler Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği 2005 yılından bu yana erişilebilirlik konusunda önemli sayıda mevzuat çalışması ve standartlara ilişkin çalışma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2009 yılında ülkemizde bir iç hukuk

belgesi haline gelen erişilebilirliği ayrı bir maddede düzenlemek ve diğer maddelerde hakların kullanımı açısından sıklıkla vurgulamak suretiyle Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, önemli bir yol gösterici olmuştur.

Mevcut durum analizinde detaylı şekilde bahsedildiği üzere; Türkiye’de erişilebilirliğe ilişkin ASHB öncülüğünde ve ilgili bakanlıklar sorumluluğunda/iş birliğinde yapılmış çevre ve ulaşım hizmetlerinin erişilebilirliği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin erişilebilirliği, elektronik haberleşme sektörü ve yayın hizmetlerinin erişilebilirliği konularında çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir/gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapılan ulaşımda erişilebilirliğe ilişkin çalışmalar mevcuttur. Söz konusu alanlara ilişkin mevzuat geliştirme ve uygulamaya dönük çalışmaların yanında farkındalık, bilgilendirmeye ve eğitim çalışmaları da yapılmaktadır.

Erişilebilirlik konusunda çok sayıda mevzuat ve çalışmaya karşın uygulamada yönelik çeşitli sorunlar erişilebilirliğin önünde engeller yaratmaktadır:

Türk mevzuatında 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda temel erişilebilirlik hükümlerinin yer alıyor olması ve özellikle 2014 değişikliği sonrasında erişilebilirlik vurgusunun güçlendirilmiş olmasına karşın erişilebilirlik; çok sayıda kurum ve kuruluşu ilgilendiren farklı kanun ve yönetmeliklerde dağınık biçimde yer almaktadır. Ayrıca 5378 sayılı Kanunda erişilebilirliğe ilişkin hükümleri içeren geçici nitelikte maddeler yer almaktadır. Bu nedenle temel erişilebilirlik ilke ve normlarının hukuki düzlemde belirlenmesi, geçici hükümlerin ortadan kaldırılarak erişilebilirliğin denetime bağlı bir zorunluluk halinin güçlendirilmesi amacıyla tüm tarafların anlaşma sağladığı bir “Erişilebilirlik Kanunu”na ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Erişilebilirliğe ilişkin çalışmalarda yer alan teknik personelin bu konudaki bilgi eksikliği/yetersizliği, son yıllarda yapılan eğitimler ve kapasite güçlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Özellikle engelsiz yapılmış çevreye ilişkin uygulama ve denetim konusunda büyük öneme sahip belediyelerdeki personelin bu konudaki teknik kapasitesinin güçlendirilmesi ve kapasitesi güçlendirilmiş yeterli sayıda personelin bulunması büyük önem taşımaktadır.

Mevcut kamu binalarında erişilebilirliğin yeterli düzeyde sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarının erişilebilirlik düzenlemesine ihtiyaç duyan yapıları için bütçe talebinde bulunmaları ve kendi bütçelerinden harcama kalemi olarak ayırmaları gerekmektedir. Bu açıdan ASHB tarafından

tüm Bakanlıklara ve ilgili kurumlara her yıl bütçe hazırlık döneminde “Erişilebilirlik Ödeneğine Yer Verilmesi”yle ilgili gönderilen bilgilendirme yazısının dikkate alınması ve gerekli tedbirlerin öngörülmesi erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılmasını kolaylaştıran bir unsur olacaktır.

12/07/2012 tarihinde 6353 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeyle getirilen idari para cezası, erişilebilirliğin sağlanması ve denetlenmesi açısından son derece olumlu olmuştur. Ancak bu komisyonlarda yer alan kişilerin değerlendirme ve denetim yapabilecek teknik donanıma sahip olması büyük önem taşımaktadır. Hâlihazırda bu konuda yapılan çalışmalar sürdürülerek yetkinlikleri artırılmalıdır.

Erişilebilirliğe ilişkin ivedilikle adım atılması gereken diğer bir konu, web erişilebilirliğinin sağlanması ve denetlenmesine ilişkin hususlardır. 5378 sayılı Kanunun 7’nci maddesi, bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olmasının sağlanmasına ilişkin hüküm içermekle birlikte denetim ve yaptırıma ilişkin bir mevzuat düzenlemesi yapılmamıştır. Dolayısıyla ülkemizde web sitelerinin ve mobil uygulamaların erişilebilirliğine ilişkin yaşanan sorunların çözümünde etkili bir yasal ve idari mekanizma bulunmamaktadır. Konu ile ilgili olarak hâlihazırda ASHB tarafından yürütülen bilgi işlem birimlerinde çalışan ve yazılım yapan personeline yönelik verilen eğitimler sürdürülerek denetim ve yaptırımı içeren yasal mekanizma kurulmalıdır.

6. EĞİTİM

6.1. Engelli Bireylerin Eğitim Hakkı¹

Engelli bireyler toplumdaki diğer bireylerle birlikte tüm eğitim olanaklarından eşit biçimde yararlanma hakkına sahiptir. Bu hak, her engelli bireyin ayrı ayrı eğitim gereksiniminin göz önünde bulundurularak tasarlandığı, engelli olmayan diğer bireylerle eşit ve ayrımcılık yapılmaksızın eğitim imkânlarının sağlandığı bir sistemi işaret etmektedir.

Engelli bireylerin, engeli olmayan diğer bireylere kıyasla engel durumu özelinde her eğitim tür ve kademesinde farklı eğitimsel ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Eğitimde engelli bireyler açısından eşitliği sağlamak için engelli bireylerin özel durumları, farklı ihtiyaçlarının dikkate alınarak hazırlanmış bir eğitim sisteminin uygulanması gerekmektedir.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye göre eğitim hakkı; fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlayan bir nitelikte olmalıdır. Buna göre sağlanan eğitim hizmetleri, engellilerin; kişilik, yetenek, yaratıcılık, zihinsel ve fiziksel beceri potansiyellerinin en üst derecede gelişimi ve engelli bireyin onur ve değer duygusunun güçlendirilmesini sağlayan bir yapıda olmalıdır.

Ülkemizde de son yıllarda eğitim anlayışında engelli bireylerin ayrıştırılarak eğitim verilmesi anlayışından engelli olan/olmayan çocukların birbirlerinin farklılıklarına saygı göstererek bir arada yaşama anlayışlarını geliştirmeye evrilen bir anlayış önem kazanmıştır. “Kapsayıcı eğitim” olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre; engelli bireylerin eğitim hakkı, izole edilmiş eğitim ortamı anlayışı değil, akranlarıyla birlikte tüm çocukların gereksinimlerine cevap verecek biçimde program, eğitim öğretim yöntemleri, eğitim materyalleri, eğitim personeli ile eğitime erişimin düzenlendiği ve diğer gerekli fiziksel düzenlemelerin yapıldığı eğitim ortamlarının yapılandırılması olarak ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, öğrencinin okula değil, okulun öğrenciye uyum sağlaması gerekmektedir.

Engelli bireylerin eğitim sürecinde kritik öneme sahip diğer bir konu da ailelerin ve engelli bireyin kendisinin karar alma süreçlerine etkin katılımlarını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesinin sağlanmasıdır. Eğitim süreçlerinin tamamında engelli bireylerin ve ailelerinin eğitim hakkına ilişkin yeterli bilgi sahibi

¹ Literatür ile uluslararası ve ulusal mevzuatta “engelli birey”, “engelli öğrenci” ve “özel gereksinimli birey” kavramları birlikte kullanıldığından Raporun eğitim bölümünde de kavramlar karma olarak kullanılmıştır.

olmalarının sağlanması ve karar alma mekanizmalarına dâhil edilmeleri hakkın kullanılması açısından son derece önemlidir.

6.2. Türkiye’de Engelli Bireylerin Eğitimine İlişkin Mevzuat

1982 Anayasasının “eğitim hakkı”nı düzenleyen 42’nci maddesine göre; “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” Bu hükme göre herkes, eğitim alma hakkına sahiptir ve hiçbir gerekçeyle bu hakkın kullanımını engellenemez.

Aynı maddede; “Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır. Bu hükümle de engelli bireylere yönelik eğitim hakkı “özel eğitim” kavramıyla anayasal güvence altına alınmıştır.

1973 tarihli 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun “Genellik ve eşitlik” başlıklı 4’üncü maddesine göre “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır.” maddede engellilik ibaresi açıkça yer almıştır. Aynı Kanun’un “Fırsat ve imkân eşitliği” başlıklı 8’inci maddesinde “Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.” hükmü ile engelli bireylerin gereksinim duyduğu eğitim ihtiyaçlarının sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

Engelli bireylerin eğitim hakkını kapsamlı biçimde ele alan ilk düzenleme, 1997 tarihli 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamedir. 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile özel eğitim gerektiren bireyler ile onlara doğrudan veya dolaylı olarak sunulacak eğitim hizmetlerini; bu hizmetleri sağlayacak okul, kurum ve programları kapsayan detaylı hükümleri ile engelli bireylerin eğitim hakkına kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı getirilmiştir. “Özel eğitim” ve “kaynaştırma” kavramları tanımlanmış, özel eğitimin temel ilkeleri ortaya konmuştur. Bireyin eğitsel performans düzeyinin belirlenmesi, gelişim alanlarındaki özellikleri değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonuçları dikkate alınarak eğitim amaçları ve hizmetleri planlanması ve en uygun eğitim ortamına yerleştirilmesine karar verilmesini hükme bağlamış, tüm eğitim tür ve kademelerine ilişkin (erken çocukluk dönemi eğitimi, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim) özel eğitim uygulamaları açıklanmıştır.

Kararname, özel eğitim ve özel eğitim gerektiren bireyi tanımlayan, erken çocukluk dönemi eğitimi ile okul öncesi eğitimi örgün eğitim aşamaları arasında sayarak kapsamlarını

açıklayan ilk yasal düzenlemedir. Kararnamenin engelli hakları açısından önemli bir diğer özelliği, tanısı konmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunlu kılmış olmasıdır. Kararnamede, özel eğitimin genel eğitim sistemi içinde yer aldığına dair açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, genel eğitim sisteminden ayrı ve tamamen farklı bir eğitim olduğuna dair hükme de rastlanmamaktadır. Aksine, özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimlerinin, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda akranları ile uygun kaynaştırma modelleri esas alınarak sürdürüleceği belirtilmiştir (Çağlar, 2009).

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükümünde Kararnameye dayanılarak özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin milli eğitimin genel amaç ve ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarından yararlanabilmelerini sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenleyen Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 2006 yılında çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğin günün değişen ihtiyaçları ve sunulan hizmetlerdeki gelişmeler doğrultusunda güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkmış, bu kapsamda çalışılan ve güncelleme çalışmaları tamamlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 07/07/2018 tarih ve 30471 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yeni Yönetmelik, özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için erken çocukluktan başlayarak eğitim kademelerinin tamamını kapsayan ve kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları ile eğitsel tanılama ve değerlendirme süreçlerini de içeren konularda hükümler içermektedir. Buna göre kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları; özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla bu bireylere destek eğitim hizmetleri de sunularak akranlarıyla birlikte tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğitim olarak tanımlanmıştır.

Yönetmelikte özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması sağlanarak daha kapsayıcı bir eğitim yaklaşımı benimsenmiştir. Özel Eğitim Öğretim Programlarının etkili ve verimli bir şekilde sunulmasına yönelik düzenlemeler, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin mümkün olan en erken yaşta eğitime dâhil edilmelerine yönelik düzenlemeler içermektedir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun engelli bireylerin eğitim hakkını düzenlemekteydi. 2014 yılında Engelliler Hakkında Kanun olarak ismi değiştirilen Kanunda

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile uyum sağlanması açısından kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin eğitim hakkını düzenleyen 24'üncü maddesi engelli bireylerin eğitimini son derece detaylı biçimde ve açıkta hiçbir alan kalmayacak şekilde düzenlemiştir. Sözleşmedeki eğitim hakkının içeriğinde aşağıdaki temel esaslar yer almaktadır:

- Eğitim sisteminin eşitlik temelinde tasarlanması ve ayrımcılık yapılmaması,
- Eğitim sisteminin engelli bireylerin; kişilik, yetenek, yaratıcılık, zihinsel ve fiziksel beceri potansiyellerinin en üst derecede gelişimi ve engelli bireyin onur ve değer duygusunun güçlendirilmesini sağlayacak şekilde olması,
- Eğitim sisteminin engelli bireylerin ihtiyaç duydukları özel tedbirlerin alındığı, bütünleştirici ve hayat boyu öğrenim imkânı sağlayan bir yapıda olması,
- Engelli bireylerin engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamaları, parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamaları,
- Engelli bireylerin yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime erişebilmeleri,
- Engelli bireylerin eğitim ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılması,
- Braille, işaret dili ya da alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılması gerekmektedir.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun 15'inci maddesi engelli bireylerin eğitimi açısından hiçbir koşul ve açıklığa yer bırakmayacak şekilde net bir hükümlerle engelli bireylerin eğitim hakkını tanımaktadır. Buna göre; hiçbir gerekçe ile engellilerin eğitim almasının engellenemeyeceği, engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanacağı belirlenmiştir.

2014 yılında kapsamlı değişiklikler yapılan Engelliler Hakkında Kanunun eğitim hakkına ilişkin maddesine de “bütünleştirme” vurgusu güçlendirilerek eklenmiştir. Buna göre genel eğitim sistemi içinde engelli bireylerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verileceği belirtilmiştir. Yani Sözleşmedeki anlamını içerecek biçimde engelli bireylerin eğitiminde eğitim sisteminin tümünün engelli bireyleri içerecek şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Engelliler Hakkında Kanun ile gelen başka bir önemli düzenleme ise üniversite öğrencilerinden engelli olanların öğrenime etkin katılımlarını sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu koordinasyonunda, yükseköğretim kurumları bünyesinde, engelli bireylere uygun araç-gereç ve ders materyallerinin, uygun eğitim, araştırma ve barınma ortamlarının temini ile eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunların çözümü gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulmasına ilişkin hükümdür. Bu hükme dayanılarak 2006 yılında Yükseköğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği çıkarılmış, 2010 yılında ise söz konusu Yönetmelikte yeniden düzenlemeler yapılarak Yüksek Öğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği olarak yeni bir Yönetmelik çıkarılmış, bu Yönetmelikte ise Engelliler Hakkında Kanunda yapılan değişikliklerle paralel olarak 2014 yılında kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.

Engelliler Hakkında Kanunla gelen diğer bir yenilik işitme engelli bireylerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk işaret dili (TİD) sistemi oluşturulmasına ilişkin çalışmaların yapılmasını öngören hükümdür. Bu kapsamda 2006 yılında işitme, dil ve konuşma bozukluğu olan bireylerin iletişim ihtiyaçlarını desteklemek için işaret dilinin dil bilimi yönünden çözümlemesi ve değerlendirmesini yapmak, yazılı ve görsel eğitim araç ve gereçlerini hazırlamak, TİD sistemini oluşturmak, işaret dili tercümanları ile öğreticilerini yetiştirmek ve bu konuda farklı uygulamaları önlemek üzere usul ve esasları düzenleyen Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik çıkarılmıştır.

6.3. Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Eğitim Uygulamaları²

Türk milli eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, ülkemizdeki tüm özel eğitime ihtiyacı olan bireyler genel ve mesleki özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Özel eğitim hizmetlerinin planlanması, sürdürülmesi, erişimin artırılmasına yönelik tüm çalışmalar MEB’ce yürütülmektedir.

MEB 2021-2022 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre ülkemizde 1573 okul/kurum/sınıfta 472.686 özel eğitim gereksinimi olan birey eğitim almaktadır (MEB, 2021-2022).

² Türkiye’de özel eğitim kurumlarında okul, öğrenci, öğretmen ve derslik sayısına ilişkin okul tür ve kademelerine göre ayrıştırılmış veriler MEB Örgün Eğitim İstatistikleri (2021-2022)’de detaylı biçimde yer almaktadır.

Ülkemizde özel eğitim gereksinimi olan bireylerin eğitim sürecinin başlangıcı, eğitsel tanılamanın yapılmasıdır. Ancak eğitsel tanılama sürecinde birey için uygun eğitim ortamına yönlendirilmesi amaçlı başvurularda gerektiğinde ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında hizmet sunan kurumlarda destek eğitim hizmeti almak üzere yapılan başvurularda Engelli Sağlık Kurulu Raporu talep edilmektedir. 18 yaşından küçük engelli bireylerin tanılanması, 2019 yılında çıkarılan Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (ÇÖZGER Yönetmeliği), 18 yaşından büyükler için ise Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (ESKR Yönetmeliği) kapsamında yapılmaktadır.

Bireylerin eğitsel değerlendirilmesi ve tanılanması ile ilgili iş ve işlemler Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM)'nde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bireylerin eğitsel değerlendirilmesi ve tanılanmasıyla ilgili ilk başvuru; okul yönetimi, veli ya da zihinsel engeli olmayan 18 yaşından büyük bireyin kendisi tarafından; resmî kurumlarda bakım ve barınma hizmetinden yararlanan bireyler için kurumun resmi yazı ile görevlendireceği personel tarafından RAM'a yapılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama uygun ortamda, bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla gerçekleştirilmekte, sağlık sorunları nedeniyle RAM'a gelemeyecek durumda olanların eğitsel değerlendirme ve tanılanmasıyla ilgili iş ve işlemler bu bireylerin bulunduğu ortamlarda yapılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda özel eğitim ihtiyacı olduğu tespit edilen bireyler, Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu düzenlenerek uygun eğitim ortamına ve özel eğitim hizmetine yönlendirilmektedir. Bu yönlendirme, resmî özel eğitim okuluna, özel eğitim sınıfına, tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitime veya 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında hizmet sunan özel eğitim kurumlarında destek eğitim almak üzere yapılmaktadır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama süreci ile ilgili yapılacak iş ve işlemlerde bireyin veya velinin görüşü alınmaktadır.

MEB 2021-2022 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre ülkemizde 278 RAM bulunmaktadır ve ilgili yılda RAM'a 519.847 birey başvurmuştur (MEB, 2021-2022).

Tüm eğitim kademelerindeki engelli bireyin eğitimine katkı sağlamak ve rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini içeren bir eğitim olan aile eğitimi de okul ve kurumlarca sağlanmaktadır. Aile eğitim hizmetleri, rehberlik ve araştırma merkezleri, özel eğitim okul ve kurumları, kaynaştırma uygulamaları yapılan okullar tarafından hazırlanmakta ve yürütülmekte, ihtiyaç halinde bu hizmet evlerde de verilebilmektedir.

6.4. Türkiye’de Sunulan Özel Eğitim Hizmetleri

6.4.1. Özel Eğitim Okulları/Özel Eğitim Sınıfları

Ülkemizde engel türlerine yönelik olarak açılan ayrı özel eğitim okullarında (görme, işitme, zihin engellilere, otizmli bireyler ve süregen hastalığı olanlar için hastane ilköğretim okulları) engelli bireyler eğitim alabilmektedirler.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerini kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla sürdürmeleri esas olmakla birlikte bu bireylere yönelik özel eğitim kurumları veya özel eğitim sınıfları da açılabilir. Aynı zamanda engelli bireyler kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerini akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı veya özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak sürdürebilmektedir.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin devam ettiği özel eğitim okulları ve özel eğitim sınıflarında Bakanlıkça hazırlanan ilköğretim veya mesleki ve teknik eğitim programları ile öğrencilerin eğitim ihtiyaçları ve özelliklerine göre hazırlanmış özel eğitim programları uygulanmaktadır.

Resmî özel eğitim okullarında öğrenim gören özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için örgün eğitim saatleri dışındaki zamanlarda tamamlayıcı eğitim faaliyetleri düzenlenebilir. Tamamlayıcı eğitimden anlaşılması gereken, resmî özel eğitim okullarında örgün eğitim saatleri dışında hafta içi veya hafta sonu öğrencilerle yürütülen eğitim faaliyetleridir.

Özel eğitim sınıfları, Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu doğrultusunda ayrı bir sınıfta eğitim almalarına karar verilen özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için resmî ve özel okullarda il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun teklifi doğrultusunda Valilik Oluru ile açılmaktadır.

Okullar bünyesinde açılan özel eğitim sınıflarına ek olarak, evde eğitim ve hastane sınıfları açılması yoluyla eğitim imkânı da bulunmaktadır:

Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle en az on iki hafta süreyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayacağı ya da yararlanması durumunda sağlığı açısından risk oluşturacağı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporunda belirtilen öğrencilere velinin yazılı talebi ve Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu ile il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun planlaması doğrultusunda ders yılı içinde evde eğitim hizmeti verilebilmektedir.

Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri için hastaneler bünyesinde il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun teklifi ve Sağlık Bakanlığının uygun görüşü üzerine Valilik Olur'u ile hastane sınıfları açılmaktadır. Hastane sınıflarında eğitimlerini sürdüren öğrencilere kayıtlı buldukları sınıfta uygulanan öğretim programları uygulanmaktadır.

Evde ve hastanede eğitim hizmetinden yararlanan öğrencilere verilen eğitim hizmetleri, bilişim teknolojileri de kullanılarak desteklenmektedir.

6.4.2. Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Özel Eğitim

Ülkemizdeki özel eğitim uygulamalarında özel gereksinimi olan bireylerin ayrı okullarda/sınıflarda eğitim görmelerine yönelik uygulamalar olmakla birlikte kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim almaları esastır. Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimin amacı; özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmaları, eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerinin sağlanmasıdır. Bu amaçla bu bireylere destek eğitim hizmetleri de sunulmaktadır. Engelli bireyler, eğitsel tanılamanın ardından Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu doğrultusunda her tür ve kademedeki eğitimlerini kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla sürdürebilmektedirler.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için her birinin eğitim gereksinimlerinin ve ilerlemelerinin ayrı ayrı değerlendirilebilmesi amacıyla Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) geliştirilmekte, eğitim programları bireyselleştirilerek uygulanmaktadır. Bu nedenle kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim yapılan okullarda BEP geliştirme birimi oluşturulması zorunludur.

Aynı zamanda tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim yapılan okullarda özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için uygun ortam düzenlemeleri yapılmakta ve ihtiyaç duydukları alanlarda destek eğitim hizmetleri verilmesi için düzenlenmiş ortamı ifade eden destek eğitim odaları açılmaktadır.

6.4.3. 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu Kapsamında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri (Destek Eğitim Hizmetleri)

Türkiye’de örgün eğitim kapsamında verilen eğitim hizmetleri yanında gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişilerce açılan özel öğretim kurumlarında da özel eğitim hizmetleri verilmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi olarak adlandırılan bu kurumlarda, özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duysal, sosyal, duygusal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır.

Özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda, destek eğitimine ihtiyacı olduğu belirlenen engelli bireylere destek eğitimi verilmesi konusunda yönlendirme yapılmaktadır. Ancak özel eğitim giderlerinin Devletçe karşılanabilmesi amacıyla 18 yaşından küçük engelli bireylerin, ÇÖZGER Yönetmeliği, 18 yaşından büyüklerin ise ESKR Yönetmeliği kapsamında alınmış sağlık kurulu raporlarının %20 ve üzerinde olması gerekmektedir. ÇÖZGER kapsamında alınan raporlarda bu oran “özel gereksinimi vardır” ibaresine (ÖGV’ye) denk gelmektedir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, özel eğitim değerlendirme kurulu raporunda destek eğitim almaları uygun görülen bireylere bireysel, bireysel ve grup veya grup eğitimi verilmekte, ayrıca engelli bireylerin eğitimine aktif bir şekilde katılımını sağlamak için aile eğitimi ve danışmanlığı hizmeti de sunulabilmektedir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden engelli bireylerin aylık destek eğitimi giderleri, Hazine ve Maliye Bakanlığınca belirlenmekte ve MEB bütçesine bu amaçla konulan ödenekten engelli bireye bir ayda sekiz ders saati bireysel ve/veya dört ders saati grup eğitimi verilmesi şartıyla kurumlara ödenmektedir.

MEB 2021-2022 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre ülkemizde 3118 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi bulunmakta olup 471.378 birey bu merkezlerden yararlanmaktadır (MEB, 2021-2022).

6.5. Yükseköğrenime Yönelik Düzenlemeler

YÖK bünyesinde engelli üniversite öğrencilerinin eğitiminde fırsat eşitliği sağlamak ve eğitime erişimlerini kolaylaştırmak için çalışmalar yapılmakta ve YÖK Genel Kurulunda kararlar alınmaktadır.

19/12/2013 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

19/12/2013 tarihli Genel Kurul toplantısında özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlarda engelli öğrenciler için (bedensel engelli, görme engelli, işitme engelli, otizm), engelli olduklarını belgelemeleri kaydıyla ilgili yıldaki TYT puanlarından biri 100 ve üzerinde olanların, özel yetenek sınavlarına kabul edilmesine karar verilmiştir.

25/09/2014 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

Engelli Öğrenci Komisyonunun görüşü dikkate alınarak, engelli öğrencilerin (bedensel engelli, görme engelli, işitme engelli, otizm) özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlara TYT puanları değerlendirmeye katılmadan (ÖSYS Kılavuzlarında yer alan formül kullanılmadan) yetenek sınav sonucuna göre değerlendirilerek, yetenek sınavını kazanan öğrencilerin kayıtlarının yapılmasının uygun olduğuna karar verildi.

30/03/2017 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

Özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlarda engelli öğrenciler için (bedensel engelli, görme engelli, işitme engelli, MR (mental retardasyon) ile “yaygın gelişimsel bozukluklar” (otizm spektrum bozuklukları, Asperger sendromu, RETT sendromu, dezintegratif bozukluklar, sınıflanamayan grupta yer alan yaygın gelişimsel bozukluklar)) durumlarını “engelli sağlık kurulu raporu” ile belgelemeleri kaydıyla ilgili yıldaki TYT puanlarından biri 100 ve üzerinde olanların özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlara adayların başvurmaları halinde TYT puanları değerlendirmeye katılmadan (ÖSYS Kılavuzlarında yer alan formül kullanılmadan) kendi aralarında yapılacak ayrı bir yetenek sınav sonucuna göre değerlendirilerek, yetenek sınavını kazanan öğrencilerin kayıtlarının yapılması” şeklinde değiştirilmesi uygun görülmüştür.

20/07/2017 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

Özel yetenek sınavı ile öğrenci kabul eden programlara öğrenci seçilmesi ve yerleştirme işlemlerinde engelli öğrencilerin TYT puanının, özel yetenek sınavlarında puan hesaplamasına katılmadığı, sadece sınava başvurabilmek için TYT 100 puanının bir baraj

olduğu dikkate alınarak; sadece bu öğrencilere mahsus özel yetenek sınavlarında TYT puanının 2017 ÖSYS’den itibaren uygulanmak üzere 2 yıl süreyle geçerli olması konusu 20/07/2017 tarihli Yükseköğretim Genel Kurulu toplantısında görüşülmüş ve Engelli Öğrenci Çalışma Grubunun görüşü de dikkate alınarak, 2547 sayılı Kanun’un 2880 sayılı Kanun’la değişik 7/d-2 maddesi uyarınca “Engelli öğrencilerin (bedensel engelli, görme engelli, işitme engelli, mental retardasyon ile “yaygın gelişimsel bozukluklar” (otizm spektrum bozuklukları, Asperger sendromu, RETT sendromu, dezintegratif bozukluklar, sınıflanamayan grupta yer alan yaygın gelişimsel bozukluklar) durumlarını ilgili yılda ÖSYS başvurularında ÖSYM’ye başvuruda “engelli sağlık kurulu raporu” ile belgelenmeleri ve özel yetenek sınavı başvurularında ilgili yıla ilişkin engelli sağlık kurulu raporunu başvuru yapacakları yükseköğretim kurumuna sunmaları kaydıyla TYT puanının sınavın yapıldığı yıl dâhil 2 yıl süreyle geçerli olmasına karar verilmiştir.

8/02/2018 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

Sadece özel yetenek sınavı ile öğrenci alan programlar için geçerli olmak üzere, Yükseköğretim Kurulu tarafından uygun görülerek ilgili yılın ÖSYS Kılavuzunda yayımlanan her bir programın kontenjanının:

- %10’unun engelli öğrenciler için ayrılmasına (Örneğin, 30 kontenjanın 3’ünün engelli öğrenci için ayrılmasına, 27’sinin ise diğer adaylar için ayrılmasına),
- Kontenjanı 10’un altında olan programlar için başvuru olması durumunda kılavuzda yayımlanan kontenjana ek olarak 1 engelli öğrenci kontenjanı ayrılabilmesine,
- Özel yetenek sınavını kazanan ancak engelli öğrenciler için ayrılan kontenjana yerleşemeyen adayların, engelli kontenjanı için yedek öğrenci olarak belirlenmesine,
- İlgili programa başvuran engelli öğrenci kontenjanının ayrılan kontenjandan fazla olması durumunda, özel yetenek sınavını kazanan ancak ayrılan kontenjana yerleşemeyen adayların, ÖSYS Puanının değerlendirmeye katılan diğer öğrenciler ile birlikte ÖSYS puanlaması dâhil edilerek değerlendirmeye tabi tutulmasına,
- İlgili programda engelliler için ayrılan kontenjanın dolmaması halinde, bu kontenjanın diğer öğrenciler için ayrılan kontenjana eklenebilmesine

karar verilmiştir.

12/08/2021 tarihli YÖK Genel Kurul Kararı

Temel ve ortaöğretimde yabancı dil dersinden muaf olup öğretim dili Türkçe olan yükseköğretim programlarında kayıtlı işitme engelli öğrencilerin, talep etmeleri halinde yabancı dil dersi yerine, üniversitelerinin ilgili kurullarının belirleyeceği eşdeğer kredide bir dersin verilmesine ilişkin karar; 30/12/2021 tarihli Yükseköğretim Genel Kurul toplantısında yeniden değerlendirilmiş olup söz konusu kararın temel ve ortaöğretimde yabancı dil dersinden muaf olup öğretim dili Türkçe olan yükseköğretim programlarında kayıtlı engelli öğrencilerin, talep etmeleri halinde yabancı dil dersi yerine, üniversitelerinin ilgili kurullarının belirleyeceği eşdeğer kredide bir dersin verilmesi şeklinde değiştirilmesi uygun görülmüştür.

6.6. Sınav Düzenlemeleri

08/03/2022 Tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Engelli Bireylere Yönelik Sınav Uygulamalarında ve Engelli Kontenjanında Aranacak Sağlık Şartlarına Dair Yönetmelik yükseköğretime geçişte ÖSYM Başkanlığı tarafından yapılan merkezi sınavlar ve yükseköğretim kurumları tarafından yapılan özel yetenek sınavları ile yükseköğretim programlarındaki ders geçmeye yönelik sınavlarda engelli bireylere yönelik sınav uygulamalarına yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Söz konusu sınav uygulamalarını tek bir yönetmelikte düzenlemiş olması önemli bir gelişmedir.

ESKR veya ÇÖZGER’de, Sağlık Bakanlığı ICD-10- TRM Hastalık ve Sağlık Girişimi Sınıflandırma kodlarına göre belirlenmiş engel gruplarında çeşitli sınav tedbirleri alınmıştır:

- Okuyucu ve/veya işaretleyici veya büyük puntolu soru kitapçığı yardımı,
- Ek süre yardımı,
- Engelli bireyler için ayrılmış salonda sınava alınma,
- Sağlık/engel durumu nedeni ile sınav güvenliğini zedeleyecek nitelikte olan alet, araç, gereç ve cihaz kullanmak durumunda olan adayların her türlü kablolu-kablosuz iletişimi kesilmiş salonlarda sınava alınma,
- Sağlık/engel durumu nedeni ile asansörü olan bina ve/veya giriş kat engelli sınav salonunda sınava alınma,

- İşitme engelli bireyler için işaret dilinde, görme engelli bireyler için sesli program yüklü bilgisayarlarla uygulanan bilgisayar destekli sınav yapılması şeklinde sınav tedbirleri uygulanmaktadır.

6.7. Engelli Bireylerin Eğitimine İlişkin Ülke Örnekleri

6.7.1. Finlandiya

Bütünleştirici eğitim uygulamasının en iyi örneklerinden birisi Finlandiya’da yürütülmektedir. Tüm öğrencilerin özel gereksinimlerinin genel eğitim sistemi içerisinde gözetilmesi yoluyla oluşturulan eğitim sisteminde engelli öğrenciler bütünleştirici eğitim sistemi içinde eğitim almaktadırlar.

Finlandiya eğitim sisteminde yerinden yönetim, esnek müfredat, öğretmen yetiştirme, öğrenme ortamı, destek mekanizmaları, erken müdahale, aile-okul iş birliği ve öğretimin değerlendirilmesi konuları öne çıkmaktadır. Finlandiya’da okulların tüm öğrencilerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde geliştirilmesi hareketi 1970’lerde başlamış, 1990’larda en etkili dönemine girmiştir. (Tohum Otizm Vakfı, Eğitim Reformu Girişimi, 2011; Halinen, I. ve Järvinen, R., 2008).

Bütünleştirmeye ilgili hükümetlere yüksek hedefler koyan Salamanca Bildirgesi’ni imzalayan ülkeler arasında olan Finlandiya’da, hazırlanan Fin Temel Eğitim Kanunu (1998) ve Temel Eğitim için Temel Ulusal Müfredat (2004) belgelerinde bildirgenin etkileri görülmektedir. Her iki belgede de, her çocuğun en yakın genel eğitim okulunda eğitim görme ve bireysel destek alma hakkının olduğu; bir öğrencinin sorunlarına odaklanmaktansa, tüm okulun ve öğrenme ortamının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Her çocuğun güçlü olduğu alanların, gelişimsel ve eğitimle ilgili gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiğinin, eğitimin temel amacının özgün kişiliklerin mümkün olan her yönüyle geliştirilmesi olduğunun altı çizilmektedir. Salamanca Bildirgesi gibi, herkes için eğitim hareketi ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme de Finlandiya’da bütünleştirme politikalarının geliştirilmesinde etkili olmuştur. Finlandiya’da tüm çocukların sadece %2’sinden azı özel eğitim okullarında eğitim görmekte, tüm çocukların %96’dan fazlası okul öncesi eğitim almaktadır (Tohum Otizm Vakfı, Eğitim Reformu Girişimi, 2011).

Finlandiya’da gerektiği yerlerde okulların özel eğitim öğretmenlerine erişimlerinin olması gereklidir. Finlandiya’da okulların çoğunluğunda en az bir kadrolu özel eğitim öğretmeninden destek alınmaktadır. Bu öğretmenler değerlendirmeler yapmakta,

bireyselleştirilmiş eğitim planları geliştirmekte, hizmetleri koordine etmekte ve örgün eğitim kurumlarındaki öğretmenlere rehberlik sağlamaktadırlar (DSÖ, 2011).

6.7.2. Amerika Birleşik Devletleri

ABD’de 1975 yılında kabul edilen Tüm Engelli Çocukların Eğitimi Yasası (Education of All Handicapped Children Act) okul çağındaki engelli çocukların uygun eğitimsel hizmetlerden yararlanmasını amaçlayan kapsamlı bir yasadır. ABD’de kabul edilen bu yasada engellilerin eğitimine ilişkin çeşitli önemli kararlar alınmıştır (Kargın, 2004).

ABD’de 1975 yılında kabul edilen yasanın ardından, engelli çocukların engel durumlarına bakılmaksızın en az kısıtlayıcı çevre içinde, ücretsiz eğitimden yararlanmalarına ilişkin hakları daha da genişletilerek yine ABD’de 1990 yılında kabul edilen Engelli Bireyler Eğitimi Yasasında (Individuals with Disability Education Act-IDEA) ve daha sonra da 1997 yılında çıkan yasada vurgulanmıştır (Kargın 2004; Stainback ve Stainback, 1996). 1997 yılında kabul edilen yasada, özel gereksinimli öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerin de ekibin bir parçası olarak kabul edilmeleri ifade edilmiştir (Kargın, 2004).

Engelli Bireyler Eğitim Yasası (IDEA), ülke çapında engelli çocuklara yönelik ücretsiz ve kamusal eğitimi sağlayan, özel eğitim ve bununla ilgili hizmetleri sağlayan bir yasadır. IDEA, eyaletlerin ve kamu kurumlarının 7,5 milyondan fazla (2020-21 öğretim yılı itibarıyla) engelli bebelere, çocuklara ve engelli gençlere erken müdahale, özel eğitim ve ilgili hizmetleri nasıl sağladığını yönetmektedir. IDEA’ya göre engellilik, insan deneyiminin doğal bir parçasıdır ve hiçbir şekilde bireylerin topluma katılma veya topluma katkıda bulunma hakkını kısıtlamaz. Engelli çocuklar için eğitim sonuçlarının iyileştirilmesi, engelli bireyler için fırsat eşitliği, tam katılım, bağımsız yaşam ve ekonomik olarak kendi kendine yeterliliği sağlamak ulusal politikanın temel bir unsuru olarak kabul edilmiştir (IDEA/About, 2023).

1975’ten bu yana, yaklaşık 1,8 milyon engelli çocuk devlet okullarından yararlanmış, 2020-2021’de 7,5 milyondan fazla engelli çocuğa bireysel ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle özel eğitim ve ilgili hizmetler sağlanmıştır. 2020-2021’de engelli çocukların %66’sından fazlası okul günlerinin %80’i veya daha fazlasını genel eğitim sınıflarında geçirmektedir. 363.000’den fazla bebeğe, engelli çocuğa ve ailelerine erken müdahale hizmetleri sağlanmaktadır (IDEA/History, 2023).

ABD Eğitim Bölümü, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetleri Ofisi, Tüm Engelli Çocukların Eğitimi Yasasının kabul edilmesinin 35. yılında, bu alanda yaşanan gelişmeleri paylaşmak üzere bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre okul öncesinde daha çok sayıda özel gereksinimli çocuk kaliteli erken müdahale hizmetlerinden yararlanmaktadır. 0-2 yaş arası yüksek kaliteli erken müdahale hizmetlerinden yararlanan özel gereksinimli çocukların sayısı 1995 yılında 177.281 iken, bu sayı 2007 yılında 321.894'e erişmiştir. 3-5 yaşa yönelik erken müdahale hizmetlerinden yararlanan özel gereksinimli çocukların sayısı ise 1995 yılında 548.588 iken, bu sayı 2007 yılında 710.371'e çıkmıştır. Daha çok sayıda özel gereksinimli öğrenci yakınlarında bulunan genel eğitim okullarında eğitim almakta ve geniş bir yelpazede akademik becerilerini geliştirmektedirler. ABD'de 2008 yılında özel gereksinimli öğrencilerin %95'i yaşadıkların yerin yakınındaki genel eğitim okulunda eğitim almıştır. Aynı zamanda, özel gereksinimli öğrencilerin okuma becerilerinde artışlar kaydedilmiş, bu artışlar özel gereksinimli öğrencilerle diğer öğrenciler arasındaki akademik farkın genel anlamda küçülmesini sağlamıştır. Lise seviyesinde de gelişmeler sağlanmış, 14-21 yaş arası liseyi bitiren özel gereksinimli öğrenci sayısı 1996-1997 yılından 2007-2008 yılına kadar %16 artarak 217.905 öğrenciye ulaşmıştır (Tohum Otizm Vakfı, Eğitim Reformu Girişimi, 2011; U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services, 2010).

6.7.3. İsveç

İsveç'in Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 35'inci maddesi uyarınca BM Engelli Hakları Komitesi'ne sunduğu ülke raporunda yer alan bilgilere göre;

- İsveç eğitim sistemi kaynaştırma ilkesine dayanmaktadır. Engelli çocukların ve gençlerin çoğu, eğitimlerini genel eğitim sistemi çerçevesinde alırlar.
- Çocukluk ve gençlik çağı eğitimindeki tüm öğrencilerin sadece %1,7'si, eğitimlerini genel eğitim biçimlerinin dışında, yani zihinsel engelli öğrenciler ve diğer bazı engel gruplarındaki çocuklar için hizmet veren özel eğitim okullarında almaktadır.
- Eğitim Yasasına göre tüm çocuklar ve gençler, coğrafi yerleşim yerleri ve sosyal ve mali durumları ne olursa olsun, ulusal okul sisteminde eğitime eşit erişim hakkına sahiptir.

- Eğitimde çocukların ve öğrencilerin farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklara ve öğrencilere mümkün olduğu kadar gelişmeleri için destek ve teşvik sağlanmalıdır.
- İkamet edilen belediye, zorunlu ilkokuldaki ve belirli koşullar altında lisedeki öğrencilere ücretsiz okul ulaşımı sağlamaktan sorumludur.
- Zihinsel yetersizliği nedeniyle zorunlu ilkokul için gereken bilgi gerekliliklerini sağlayamadığı düşünülen çocuklar, zihinsel engelli öğrenciler için hizmet veren okula kabul edilebilir. Bu öğrenciler aynı zamanda zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için bir liseye devam edebilirler. Bu okullarda verilen eğitim, öğrencilerin özel durumlarının dikkate alındığı özel yönlendirme belgelerine dayanmaktadır. Bu eğitim aynı zamanda zorunlu ilköğretim veya liselerle entegre edilebilir özelliğe sahip olabilmektedir.
- Devlet tarafından yönetilen üç ulusal ve beş bölgesel özel eğitim okulu da bulunmaktadır. Özel okullar yaklaşık 500 öğrenciyi kapsamaktadır. Bölge okulları işitme engelli çocuklar için zorunlu ilkokula eşdeğer bir eğitim sunmaktadır. Bölge okullarında, eğitim iki dilli bir ortamda verilmektedir: İsveççe ve İsveççe işaret dili. Bununla birlikte, işitme engelli öğrencilerin çoğu genel eğitime devam etmektedir.
- Ulusal özel eğitim okulları, diğer fiziksel engellerle birlikte görme bozukluğu olan öğrenciler, işitme-konuşma engelli öğrenciler ve gelişimsel bir engeli olan öğrenciler için tasarlanmıştır. Bu okullarda, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre İsveççe konuşma, İsveççe işaret dili ve alternatif iletişim biçimleriyle eğitim verilmektedir (Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention, Sweeden, 2011).

6.8. Sorunlar ve Genel Değerlendirme

Ülkemizde özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim hizmetlerine ilişkin hakları başta Anayasa olmak üzere kanunlarla ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Ulusal mevzuat, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim haklarına ilişkin oldukça kapsayıcı hükümler içermektedir. Engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerinin temel çerçevesini ortaya koyan 573 sayılı KHK, kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına yönelik hükümler içermesi, bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlanması ve ailelerin tüm süreçlere aktif katılımına yönelik hükümler içermesi ve özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için

okul öncesi eğitimin zorunlu olmasına yönelik hükümler içermesi bakımından özel eğitim alanında önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir. Ancak 1997 yılında çıkarılan 573 sayılı KHK'nın eskide kalması nedeniyle ve engelli bireylerin güncel eğitim gereksinimlerine tam olarak yanıt verilebilmesi amacıyla toplumun geniş kesimlerinin katılımı ile yeni bir "özel eğitim kanunu" çalışılması ya da söz konusu KHK'da kapsamlı bir revizyon yapılması gündeme getirilmelidir.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim hizmetlerinden en üst düzeyde yararlanabilmeleri en erken şekilde eğitim hizmetlerine erişebilmeleri ile mümkündür. MEB tarafından erken çocukluk dönemine ilişkin bir program çerçevesinde erken çocukluk dönemi hizmeti verilmekle birlikte, bu dönem zorunlu eğitim kapsamında olmadığından öğretmen görevlendirmesi, taşıma hizmetlerinden yararlanamama gibi nedenlerden ötürü sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu kapsamda söz konusu KHK erken çocukluk döneminin zorunlu eğitim kapsamına alınmasına yönelik genişletilmeli ya da 573 Sayılı KHK yerine yapılacak yeni mevzuat düzenlemesinde yerini almalıdır.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim hizmetlerinden daha etkili ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi için bilimsel kanıtlara dayalı uygulamaların belirlenmesi ve uygulamaya yansıtılması kritik öneme sahiptir. Kanıt temelli uygulamalarla ilgili çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların mevzuat kapsamına alınmasının uygulamaları belirlediği ve artırdığı görülmektedir. Ülkemizde eğitim alanında sunulan hizmetlerin dayanağı olan mevzuat, kanıt temelli uygulamaların belirlenerek yansıtılmasına zemin hazırlaması açısından önemlidir. Bu nedenle, söz konusu KHK'de ya da 573 sayılı KHK yerine yapılacak yeni mevzuat düzenlemesinde okullarda kanıt temelli uygulamaların belirlenerek uygulamaya yansıtılması ve öğretmenlerin bu doğrultuda bilgi ve yeterliliklerinin artırılmasına yönelik düzenleme yapılabileceği hususları içerilmelidir.

Ülkemizde engelli bireyler açısından eğitim hakkının gerçekleşmesine yönelik ulusal ve uluslararası temel mevzuat bulunmaktadır. Ancak eğitim hakkının gerçekleşmesine yönelik uygulamada çeşitli sorunlar olduğu bilinmekte, akademik çalışmalarda da sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bağlamda, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun eğitim hizmetlerine erişimlerinin sağlanıp sağlanmadığının tespit edilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için etkin bir izleme denetleme mekanizmasının tesis edilmesi gerektiği düşünülmektedir. MEB tarafından tasarlanabilecek söz konusu izleme ve denetleme mekanizması; engelli öğrencilerin eğitsel tanınması, okul

ve kurumlara yerleştirilmesi, eğitim alması, değerlendirilmesi ve kademeler arası geçişinin sağlanması, sınav başarıları, eğitimde kalma süreleri, yükseköğrenime yerleştirilme oranları vb. süreçlerin tamamının bütüncül ve koordine bir biçimde takibine ve analizine izin veren bir şekilde oluşturulması önerilmektedir. Etkili bir izleme ve denetleme yapılabilmesi için MEB tarafından tüm eğitimsel süreçlere ilişkin verilerin tutulması ve paylaşılması önem taşımaktadır. MEB tarafından tüm eğitim kademelerinde ve özel eğitim uygulamalarında örgün eğitim istatistikleri tutulmakta ve paylaşılmaktadır. Ancak, engel grupları, yaş, cinsiyet temelinde ayrıştırılmış olarak kademeler arası geçişleri, kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına geçişleri yapan öğrencilere yönelik olarak da verilerin bulunması, analiz edilmesi ve paylaşılması, izleme ve denetleme mekanizmasının işletilmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Özel eğitim alanında yaşanan en önemli konulardan birisi de kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim uygulamalarının etkililiğidir. Genel eğitim okullarında görev yapan öğretmenler ve idarecilerin engelli bireyler hakkındaki bilgi ve becerilerinin sınırlı olması, engelli öğrenciyi sınıfında ya da okulunda istemeyen veli, öğretmen, idareci vb. bulunması, öğrenci hakkında gerekli bilgi ve becerilerin öğretmenlere okul yöneticilerine, diğer öğrencilere ve velilere kazandırılmasına ve farkındalık ve olumlu tutum geliştirme çalışmalarına yönelik okullarda çalışmaların yapılması gerekliliği, kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim uygulamalarının etkili şekilde yürütülebilmesi için gerekli ek tedbirler konusunda yaşanan sıkıntılar/yetersizlikler (yardımcı/gölge öğretmen uygulamasında yaşanan sorunlar, engelli bireye göre özelleştirilmiş eğitim materyali konusundaki eksiklikler vb.), öğretmen niteliğinde yaşanan sorunlar (alan değişikliği yoluyla özel eğitim alanına geçmiş ya da ücretli öğretmenlik uygulaması yoluyla özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere yönelik eğitim hizmeti sunan öğretmenler) vb. nedenler, kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim hizmetlerinin niteliğini olumsuz etkilemektedir. Bu noktada; kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarında; öğrenci hakkında gerekli bilgi ve becerilerin öğretmenlere okul yöneticilerine, diğer öğrencilere ve velilere kazandırılmasına, farkındalık ve olumlu tutum geliştirme çalışmalarına yönelik okullarda “özel eğitim servisleri”nin kurulmasının kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim hizmetlerinin verimliliğini artırmada önemli rol üstleneceği değerlendirilmektedir. Bu servislerde özel eğitim danışmanlığı için bir özel eğitim öğretmeni ile öğrencilere sınıf içi ve sınıf dışı destek olmak üzere yardımcı personelin/usta öğreticilerin bulunmasının özel

eğitim ihtiyaçı olan öğrencilerin eğitimlerinin niteliğini artırmak için son derece olumlu olacağı öngörölmektedir.

Özel eğitim servislerinin kurulması, aynı zamanda kolaylaştırıcı kişi uygulamasında yaşanan sıkıntıların çözümlüne de katkı sağlayabilecektir. Kolaylaştırıcı kişi uygulaması, MEB tarafından çıkarılan 04/01/2020 tarihli ve 230243 sayılı Makam Onayı ile tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için ailenin teklifi, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı geliştirme biriminin kararı doğrultusunda kolaylaştırıcı kişinin sınıf içi ve sınıf dışında öğrenciye yardımcı olmak üzere okulda bulunmasına yönelik olarak başlatılmıştır. Ancak diğer engel grubunda olan bireyler ve aileleri tarafından da aynı hizmet talep edilmektedir. Ayrıca yasal bir dayanağı olmadığı için süreçte sıkıntılar yaşanmaktadır.

RAM'ların özel gereksinimli öğrencileri izleme görevleri ilgili mevzuat ile düzenlenmiştir. Ancak RAM'lar iş yoğunluğu nedeniyle tüm öğrencileri tek tek izleyememekte, daha çok okuldaki öğretmenlere müşavirlik hizmeti vermektedirler. Özel Eğitim Servislerinin kurulmasının bu nedenle de kaynaştırma/bütünleştirme kapsamındaki öğrencilerin eğitim hizmetlerinden daha etkili ve verimli bir şekilde yararlanmalarını sağlayıcı bir politika olacağı değerlendirilmektedir.

7. SAĞLIK HİZMETLERİ

7.1. Tanılama

Bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla dünyada ve ülkemizde derecelendirme, sınıflandırma ve tanılama yöntemleri kullanılmaktadır. Türkiye’de engelli bireylerin hak ve hizmetlerden yararlanabilmesi için engellilik durumlarının ve derecelerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Engelliler Hakkında Kanunun “Engellilik Durumu” başlıklı 5’inci maddesine göre bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel ihtiyaçlarını belirleyen derecelendirme, sınıflandırma ve tanılamalarda uluslararası temel yöntemler esas alınacağı ve bunun yönetmelikle düzenleneceği belirlenmiştir.

Tanılama ve derecelendirme ile engellilik değerlendirmelerini standart hale getirmek üzere 1981 yılından başlayarak engelliler için sağlık kurulu raporu yönetmelikleri hazırlanmıştır. 1998, 2006, 2010, 2012 ve 2013 yıllarında yapılan yönetmelik değişiklikleri ile engellilerin hak ve hizmetlerden yararlanmalarında karşılaştıkları sorunların çözülmesi ve uygulamaların kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

2019 yılında yürürlükte olan 30/3/2013 tarihli ve 28603 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik kapsamında kazanılmış hakların korunması amacıyla geçiş hükümlerini içermek suretiyle; 20/02/2019 tarihli ve 30692 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak ÇÖZGER Yönetmeliği ve ESKR Yönetmeliği olmak üzere çocuklar ve yetişkinler için iki ayrı yönetmelik hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

Çocukluk çağı engellilik değerlendirmelerinde kimi hastalık ve sendromların engel oranları cetvelinde yer almaması, bebek ve çocukların ağır engelli olup olmadıklarının belirlenmesinde standart bir yaklaşımın olmaması, çocuklara özgü ihtiyaçların gözetilmesinde kimi kısıtların olması gibi sorunlar tespit edilmiştir. Benzer şekilde yetişkinlerin engellilik değerlendirilmesinde bazı hastalık ve sağlık koşullarının engel oranları cetvelinde kapsanmaması sorunu, ağır engellilik değerlendirilmesi ve itiraz sürecinde güçlükler yaşanması yönetmelik değişikliği çalışmalarının yapılmasına neden olmuştur.

Özellikle ÇÖZGER Yönetmeliğinde engel kavramı ya da oranı içerilmemekte, çocukların “özel gereksinim” düzeyleri belirlenmektedir. Söz konusu Yönetmelikte “özel

gereksinimi vardır (ÖGV), hafif düzeyde ÖGV, orta düzeyde ÖGV, ileri düzeyde ÖGV, çok ileri düzeyde ÖGV, belirgin özel gereksinimi vardır, özel koşul gereksinimi vardır” kararları alınabilmektedir. Özel gereksinim düzeyleri özür oranları ile ilişkilendirilmiş olup ÇÖZGER Ek-3’te belirlendiği üzere özel gereksinimi vardır (20-39), hafif düzeyde ÖGV (40-49), orta düzeyde ÖGV (50-59) , ileri düzeyde ÖGV(60-69,) çok ileri düzeyde ÖGV(70-99) belirgin özel gereksinimi vardır (80-89), özel koşul gereksinimi vardır (90-99)” engel oranı aralıkları ile karşılanmıştır.

ÇÖZGER Yönetmeliği ile;

- Yönetmelikte hiçbir biçimde “engelli”, “özürlü” gibi ifadeler kullanılmamıştır. Yönetmelikte “özel gereksinim” tanımlanmış olup “çocuğun toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı sağlık, eğitim, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere gereksiniminin olması” biçiminde ifade edilmiştir.
- Özellikle 0-3 yaş aralığında olan bebeklerin değerlendirilmesi açısından bir sistem geliştirilmiştir. Ayrıca ağır engelli olma durumu nedeniyle bakım hizmetlerinden yararlanmada ön plana çıkan ağır engellilik durumu, Yönetmelikte “Çok ileri düzeyde ÖGV”, “Belirgin ÖGV” ve “Özel koşul gereksinimi var (ÖKGV)” ifadeleri ile sağlanmıştır.
- Çocukların özel gereksinim raporu alma sürecinde kendi hekimleri ya da bir çocuk hekimi tarafından izlenmesi bu Yönetmelik ile sağlanmıştır.
- Erişkinlerden farklı alt alan hastalık tanı ve değerlendirme ölçütleri belirlenerek özel gereksinim değerlendirme alanı genişletilmiştir.
- Yönetmeliğin değerlendirme cetveli çocukluk çağı hastalıkları ile oluşturulmuştur.
- Raporun elektronik ortamda hazırlanması ve kurumlar arasında elektronik ortam ile paylaşılmasının sağlanması için alt yapının oluşturulması hükme bağlanmıştır.

ESKR Yönetmeliği ile;

- Kullanılmakta olan cetvel uygulama birliği sağlamaya ve anlaşılmaya daha elverişli hale getirilmiş, önceki cetvelde olmayan hastalıklar kapsama alınmıştır. (Akondroplazi gibi)

- Önceki Yönetmelikte yer alan “ağır engelli” tanımı değiştirilmiş bunun yerine “kısmi bağımlı” ve “tam bağımlı” ibareleri yer almıştır.
- Raporun elektronik ortamda hazırlanması ve kurumlar arasında elektronik ortam ile paylaşılmasının sağlanması için alt yapının oluşturulması hükme bağlanmıştır.

7.2. Engelli Bireylere Sağlık Hizmeti Sunumundaki Düzenlemeler

Engelli bireyler, diğer bireylerle eşit biçimde ve nitelikli sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahiptir. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ye göre engelli bireyler, engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkına sahiptir. Sağlık hakkının gerçekleşebilmesi için parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlık bakımı ve programlarının, engelli bireylere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanması gerekmektedir.

Engelliler Hakkında Kanunda sağlık hakkı ayrıca düzenlenmemiş olup 11’inci maddede erken tanı ve koruyucu hizmetlerin Sağlık Bakanlığınca yürütülmesi hükme bağlanmıştır. Buna göre; yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duysal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve engelliliğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, engelliliğin önlenmesi, var olan engelliliğin şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığınca planlanmakta ve yürütülmektedir.

Türkiye’de sağlık hizmetlerine yönelik mevzuat oluşturulması, politika geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu olan Sağlık Bakanlığı, engelli bireylere ilişkin sağlık hizmetlerinin yürütülmesinden de sorumlu olup engelli bireylere ilişkin düzenlemeler ilgili Bakanlıkça yerine getirilmektedir.

Türkiye’de engelli bireylere yönelik engelli olmayan bireylerden farklı olarak pozitif tedbirlerin uygulandığı düzenlemeler şunlardır:

- 2010/73 sayılı Poliklinik Hizmetlerinde Öncelik Sırasına ilişkin Sağlık Bakanlığı Genelgesi kapsamında engelli bireylerin, sağlık hizmeti alırken öncelikleri bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı kayıtlarında “öncelikli” kaydı bulunan engelli bireyler kendilerine ayrılmış olan kontenjandan faydalanarak randevu alabilmektedir.

- 2010/79 sayılı Özürlü Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Sağlık Bakanlığı Genelgesi ile engelli bireylere yönelik sağlık hizmetlerinin verildiği sağlık kuruluşlarının iç ve dış mekânlarının mimari ve çevresel düzenlemelerinin engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olması, engelli hastalara hizmet alımlarını kolaylaştıracak, işlemlerinde yardımcı olacak refakatçi personel temin edileceği, işitme engelli hastalarla iletişimi sağlamak üzere işaret dili bilen personel istihdam edileceği, evde bakım hizmetleri kapsamında her ilde ihtiyaca cevap verecek sayıda engelli nakil aracı temin edilerek hizmete sunulacağı ve engelli bireylere sunulan sağlık hizmetleri konusunda ilgili personel hizmet içi eğitim programları düzenleneceği belirtilmiştir.
- Hasta Taşıma Hizmeti hakkında 2010/20 sayılı Genelge ile uzman tabip tarafından belirlenen tedavi planı kapsamında belirli aralıklarla, ayakta günü birlik tedavi uygulanması gereken kişilerin ev ile sağlık kurumu arasındaki nakillerinin engelli bireylere uygun hasta nakil araçları ile sağlanacağı belirlenmiştir.
- Engelli birey, uygun rapor alındığında, engel durumuna göre devlet hastanelerinde fizik tedavi hizmeti alabilmektedir. Fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamalarının kurumca ödenebilmesi için;
30 seansa kadar (30. seans dâhil) olan fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları için fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekimince,
Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) eki “Bölge/Seans Kontrolüne Tabi Olmayan Tanı Listesi”nde yer alan tanılarda 30 seans sonrası devam edilecek tedaviler için;
31-60 seansa kadar (60. seans dâhil) olan fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları için en az bir fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekiminin yer aldığı (sağlık hizmeti sunucusunda birden fazla fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekimi bulunması durumunda sağlık kurulu bu hekimler tarafından oluşturulacaktır) sağlık kurumu sağlık kurulunca (ayaktan tedavilerde resmi sağlık kurulunca),
60 seans üzeri olan fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları için en az bir fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekiminin yer aldığı (sağlık hizmeti sunucusunda birden fazla fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekimi bulunması

durumunda sağlık kurulu bu hekimler tarafından oluşturulacaktır) uğuncu basamak sağlık kurumu sağlık kurulunca, sağlık raporu duzenlenmesi gerekmektedir.

- Engelli bireyler için gerekli olan yardımcı araç-gereçler, tıbbi malzeme, sarf malzemeleri, ortez-protez gibi malzemelerin bedelleri 5510 sayılı Kanun ve Genel Sağlık Sigortası İşlemleri Yonetmeliği huukumleri çeręevesinde duzenlenen SUT ile belirtilen şekilde karşılanmaktadır.
- Ağız ve diş sağliğı tedavi hizmeti kapsamında koordinasyon sağlanamayan bedensel veya zihinsel engeli bulunan kişiler için ameliyathane ortamında genel anestezi veya sedasyon altında anestezi uzmanı, anestezi teknisyeni ve diş hekimi eşliğinde gerekli tedavi hizmetleri yapılabilmektedir.
- İşitme engelli bireylerin acil durumlarda sağlık hizmetlerine etkin ulaşımını sağlamak için Sağlık Bakanlığı tarafından Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi (ESİM) oluşturulmuştur. İğişleri Bakanlığı tarafından ise 112 Acil Servis hattında ozel alan oluşturularak Turk İşaret Dili Tercuমানları goevlendirilmiş ve akıllı telefonlarda kullanılabilecek uygulamalar geliştirilerek işitme engelli bireylerin tek bir tuşla engelsiz erişimi sağlanmıştır. Bu kapsamda işitme engelli bireyler, telefonlarına ucretsiz olarak indirebildikleri mobil uygulamalar aracılığıyla sız konusu çağrı merkezlerine ulaşabilmekte; ihbar, acil durum, vb. talep ve şikayetlerini Turk İşaret Dili Tercuமானları aracılığı ile yapabilmektedir.

Ambulans, yangın, hırsızlık vb. acil durumlarda 112 Acil Servis hattını arayan bireylere goeruntulu goeruşmenin yanında anlık mesajlaşma hizmeti de alternatif olarak sunulmaktadır. Diğer yandan, ESİM uygulaması ile işitme engelli bireyler butun sağlık hizmetlerine Turk işaret dili tercümanı eşliğinde erişebilmektedir. GPRS ile konumunu ifade edemese bile arayan engelli bireyin adres bilgilerine hemen ulaşılabilmekte ve ambulans talebinde 112 Acil Servis hattı ile koordine olarak acil destek hizmeti sağlanmaktadır.

Bunun yanında, Merkezi Hekim Randevu Sisteminden randevu alma işlemleri ile muayene, tetkik ve tedavi sırasında hekim ile hizmet alan kişi arasında iletişimin sağlanması vb. sağlık hizmetleri kapsamında geręekleřtirilen butun sureğlerde işitme engelli bireye tercüman eşliğinde engelsiz sağlık hizmeti verilmektedir.

7.3. Sorunlar ve Genel Değerlendirme

Engelli bireyler, yaşamı boyunca mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarından yararlanarak sağlık ve iyilik halinde olma hakkına sahiptir. Temel olarak engelli bireylerin genel sağlık hizmetlerinden herkesle birlikte ve erişilebilir şekilde yararlanması esastır. Engel bireyler açısından toplumsal içermenin sağlanmasında kritik önem taşıyan haklardan biri olan sağlık hakkı; kaliteli, uygun maliyetli, zamanında ve erişilebilir sağlık hizmetlerine erişimi içermektedir. Bu hak aynı zamanda sağlık hizmetlerinin ücretsiz ve erişilebilir biçimlerde sağlanmasını da kapsamaktadır. Bu durum, genel sağlık hizmetleri kapsamında muayene ekipmanının erişilebilir olması ya da işaret dili desteği sağlanması gibi çeşitli tedbirlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra; engelliliğin barındırdığı çeşitlilik nedeniyle, engelli bireyler kimi zaman kendi özgün koşullarının gerektirdiği bazı durumlarda özelleştirilmiş sağlık hizmetlerine de ihtiyaç duyabilmektedir. Önlenebilir ikincil engellilikler ya da ek hastalıklarla karşılaşma riskleri de dâhil sağlık açısından daha riskli durumda olan engelli bireylere yönelik kapsamlı bir tedavinin sunulması ve takibinin sağlanması gerekmektedir (ASHB, 2021).

Türkiye’de engelli bireyler dâhil olmak üzere tüm bireylere sağlık hizmeti (tanı, tedavi ve takip süreçleri ile koruyucu ve önleyici hizmetler) sunulmaktadır. Ancak sağlık hizmetinin sunumunda engelli bireylerin özel gereksinimlerinden dolayı pozitif tedbirlerin uygulandığı Sağlık Bakanlığınca yürütülen sağlık düzenlemeleri bulunmaktadır. Poliklinik hizmetlerinde engelli bireylere öncelik sağlanması, sağlık kuruluşlarında ihtiyaç halinde refakatçi personel temin edilmesi, işitme engelli hastalarla iletişimi sağlamak üzere işaret dili bilen personel istihdam edilmesi, ev ile sağlık kurumu arasındaki nakillerin engelli bireylere uygun hasta nakil araçları ile sağlanması, işitme engelli bireylerin acil durumlarda sağlık hizmetlerine ulaşımını sağlamak amacıyla ESİM hizmetinin sunulması vb. uygulamalar mevcuttur. Sağlık alanında engelli bireylere sunulan bu hizmetlerin etkililiğinin, engelli bireylerin memnuniyet düzeylerinin ve yeni düzenlemelere ihtiyaç durumunun tespit edilmesine yönelik çalışmaların/araştırmaların yapılmasının engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden nitelikli şekilde yararlanmasını açısından olumlu olacağı değerlendirilmektedir.

Ülkemizde sağlık alanında üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi, erken müdahale, gelişimsel gecikme ya da yetersizliğe karşı gebelik öncesinden itibaren yeni doğan ve küçük çocukların risk durumlarının belirlenerek bu riskleri ortadan kaldırmaya

yönelik koruyucu tedbirler alınmasını ve erken tanı, erken sağlık, erken eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin sistemli bir müdahale zincirinde sunulmasını sağlamaktır. Çünkü erken dönemde tespit edilen risklere ve ikincil engellilik durumlarına ilişkin müdahaleler, ilerideki tüm yaşamının belirleyicisi olma özelliği taşımaktadır. Bu dönemde tasarlanan, planlanan ve uygulanan çalışmalar, engelli çocukların şimdiki ve gelecekteki yaşamlarında verilmesi gereken hizmetlerin planlanması açısından da son derece önemlidir.

Down Sendromu, Otizm ve Diğer Gelişim Bozukluklarının Yaygınlığının Tespiti ile İlgili Bireylerin ve Ailelerinin Sorunlarının Çözümü İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporuna göre; özel gereksinimli bireylerin erken tanı ve müdahale sürecinde pek çok kez gündeme gelen temel sorunların büyük bir kısmını farkındalık konusundaki eksiklikler, birinci basamakta erken tanının yetersizliği, sağlık kuruluşlarına geç başvuru, alan uzmanlarının sayıca yetersizliği, erken müdahale sağlayabilecek merkezlerin yetersizliği ve transdisipliner ekiplerin olmaması gibi hususlar oluşturmaktadır. Aynı Raporda riskli gebelik, erken doğum ve yoğun bakım öyküsü olan ya da yaşamının erken dönemlerinde beyin hasarı yaşamış çocukların yaşitlarına göre daha fazla gelişimsel risk taşıdıklarına dikkat çekilerek bu konuda erken tanıya, gelişimin izlenmesi ve desteklenmesine yönelik mevcut bebek/çocuk izlemlerinin yeterli olmadığı dile getirilmiştir. Hastanelerde transdisipliner sağlık ekibinin bir arada yer aldığı ve gelişim takibinin yapıldığı “Erken Tanı ve Müdahale Merkezleri”nin kurulması gerekliliği vurgulanmıştır (TBMM Araştırması Komisyonu Raporu, 2020). Sağlık Bakanlığınca doğuştan veya sonradan oluşabilecek engellilik riski taşıyan alanlarda ilgili kurumlarla iş birliği sağlanarak koruyucu ve önleyici çalışmaların artırılması ve yeni çalışmaların yürütülmesi, erken tanı programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Çalışma Grubunda gündeme gelen diğer bir husus, Sağlık Bakanlığının son dönemlerde ruhsal engellilik alanında toplum temelli uygulamalara geçişi amaçlamasının yansıması olarak açılan ve ülke genelinde yaygınlaştırılan Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM)’dir. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumuna bağlı sağlık tesisleri bünyesinde psikiyatri kliniği veya ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı bulunan sağlık tesisi ve üniversitelere bağlı olarak, ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı sorumluluğunda faaliyet göstermek üzere açılan bu merkezler faaliyet göstermektedir. TRSM’lerin amacı, ruh sağlığı sorunları bulunan kişilere ve bu kişilerin yakınlarına buldukları toplum içinde kolayca erişebilecekleri sağlık hizmeti ve destek sağlamak suretiyle, hastaneye yatış riski taşıyan

bireylerin hastaneye kabullerini ve hastanede kalış sürelerini azaltmaktır (Sağlık Bakanlığı, 2021).

Ruhsal engelli bireylerin toplum temelli rehabilitasyonlarına yönelik olarak önemli bir rol üstlenen TRSM'lere ilişkin yaşanan sorunları giderilmesine yönelik adımların atılması önem taşımaktadır. Sağlık Bakanlığı 2020-2023 Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planına göre; hâlihazırda iki il dışındaki tüm illerde aktif bir şekilde hizmet sunan toplam TRSM'lerin birey odaklı hizmet sunulabilmesi için personel sayısının artırılması ve eğitim almış personelin yer değişikliğinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Şehir hastaneleri kuruluş döneminde olduğu için bu hastanelerin ruh sağlığı birimlerinin, TRSM'ler ile çalışma bağlantıları henüz netleşmemiştir. Buna ek olarak birinci basamak sağlık bakım hizmeti ile TRSM ilişkisinin güçlendirilmesi için sevk algoritmaları hazırlanması ve birinci basamak sağlık personelinin TRSM'ler konusunda bilgilendirilmesi önem taşımaktadır. Hâlihazırda TRSM'ler; işleyişi, asgari fiziki şartları ile bulundurulması gereken araç, gereç ve personel standardı, ilgili personelin görev, yetki ve sorumlulukları, uygulamanın denetimine ilişkin usul ve esasları belirleyen "Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge" doğrultusunda hizmet vermektedir. Ancak belirtilen hususları kapsamlı ve standart şekilde ele alan TRSM'lerin işleyişi, personelin çalışma yöntemleri ve standartları, rehabilitasyon yöntemleri vb. ile ilgili konuları bir mevzuat çalışmasının yapılması sağlanmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2021).

Çalışma Grubunda "Sağlık" başlığında gündeme gelen önemli konulardan bir diğeri engelli sağlık kurulu raporlarına ilişkindir. 2019 yılında çıkarılan iki Yönetmelikle engelli yetişkin ve çocukların engellilik derecelendirilmesi ayrıştırılmıştır. ÇÖZGER Yönetmeliği ile çocukların yetişkinlerden farklı gereksinimlerine yani çocukların özel gereksinimlerine odaklanılmış, çocuğun toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı sağlık, eğitim, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere erişimi açısından engellilik değerlendirilmesi ayrı düzenleme ile sağlanmaya başlanmıştır. ÇÖZGER'de özel gereksinimi olan çocuklara ilişkin değerlendirme çalışmalarında, sınıflandırma sistemi olarak Çocuklar İçin İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF-CY), ESKR Yönetmeliğinde ICF kullanılmaktadır.

Mevcut durum analizinde ifade edildiği üzere 2019 yılında çıkarılan iki Yönetmelik önceki düzenlemelerdeki eksikliklerin giderilmesi ve ICF bakış açısının yansıtılmaya

çalışılması açısından olumludur. ICF bilindiği üzere Vücut İşlevleri ve Yapıları ile Etkinlikler ve Katılımı içeren İşlevler ve Yetiyitimi ve Çevresel Etmenler ile Kişisel Etmenleri içeren Bağlamsal Etmenleri kapsamaktadır. İşlevsellik, tüm vücut işlevlerini, etkinlikleri ve kişinin katılımını kapsayan geniş bir terimdir; benzer şekilde, yetiyitimi işlev veya yapı bozuklukları, etkinlik sınırlılıkları veya katılım kısıtlılıkları için geniş kapsamlı bir terimdir. ICF’de ayrıca tüm bu yapılarla etkileşimi olan çevresel etmenler de sıralanmıştır. Esasen ICF insanları değil, ancak her bir insanın içinde bulunduğu sağlık veya sağlıkla ilgili alanlardaki konumunu tanımlamaktadır. Ayrıca tanımlama, her zaman kişinin içinde bulunduğu çevresel ve kişisel etmenler bağlamında yapılmaktadır (WHO, 2004).

Yönetmeliklerde ICF modelinin temel alındığı belirtilmekle birlikte özellikle ESKR Yönetmeliği’nin ICF’in çok boyutlu, kapsamlı, özellikle de çevresel etmenleri içeren tüm gereklilikleri ile uygulanması konusunda değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Engelli bireylerin tanılanmasının yapılmasının yanı sıra toplumsal yaşama katılımdaki sınırlılıklar ve gereksinimler noktasında sosyal boyutu da içeren multidisipliner bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bu açıdan tanılamada ve bireylerin engellilik durumları ile gereksinimlerinin tespitinde, sosyal boyutun göz ardı edilmemesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Sağlık Bakanlığınca ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği sağlanarak sağlık kurullarında hekimlerin yanı sıra engelli bireyin durumuna uygun olan disiplinlerden uzmanların da yer almasına yönelik tedbirler geliştirilmelidir.

Sağlık kurulu raporlarına ilişkin uygulamaya ilişkin değerlendirilmesi gereken durumlardan bir diğeri de önceki Yönetmelikte yer alan “ağır engelli” tanımının yerine ESKR Yönetmeliğinde bakım ihtiyacını da farklı seviyelerde belirleyen “kısmi bağımlı” ve “tam bağımlı” ibarelerinin getirilmesidir. Buna göre kısmi bağımlı engelli birey, doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısına bağlı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesi gereken fonksiyonel bağımsızlık ölçeklerine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım alarak gerçekleştirebileceğine karar verilen bireyi, tam bağımlı engelli birey ise engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzeri olduğu tespit edilenlerden doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısı bağlantılı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım almasına rağmen kendi başına gerçekleştiremediğine karar verilen bireyi ifade etmektedir. Yeni düzenlemeyle bakım gereksinim hususunda bir kademelendirme yapılarak uygun bakım modelinin belirlenmesinin amaçlanmış olduğu anlaşılmakla birlikte mevcut mevzuat uyarınca engelli

bireylerin bazı hak ve hizmetlerden yararlanmaları bu kıstaslara bağlı olmaktadır. Önceki Yönetmeliğe göre alınan raporlara göre “bakıma muhtaçlık” ölçütünü sağlayan bazı engelli bireylerin yeni düzenlemede “tam bağımlı” olarak tanılanmaması ya da engel oranları düştüğü ifade edilmiştir. Bu durum engel oranına göre tanımlanan hak ve hizmetlerden yararlanamama durumunu doğurabilmektedir. Bu nedenle yeni Yönetmelikte getirilen düzenlemelerin ülkemizde engelli bireylere sağlanan hak ve hizmetlerle birlikte yeniden değerlendirilerek olası hak kayıplarının önlenmesine yönelik Sağlık Bakanlığınca ve ilgili kurum/kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları iş birliğinde çalışmaların yapılması önerilmektedir.

ÇÖZGER’e ilişkin olarak gereksinim düzeylerinin yerel yönetim ve RAM’larda anlaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir. ÇÖZGER’in bu hizmet birimlerinde tam olarak anlaşılammaması gerekli ön hazırlıklar ve eğitimler yapılmadan yürürlüğe girdiğini düşündürmektedir. Sağlık Bakanlığı, ASHB, MEB ile Hazine ve Maliye Bakanlığının özel gereksinim olan çocuklar ve ailelerle ilgili mevzuatları ÇÖZGER Yönetmeliğindeki gereksinim düzeyleriyle uyumlu hale getirilmesi ile sorunlar büyük ölçüde azaltılabilir. Ayrıca sahada çalışan ve çocuklar için özel gereksinim raporu düzenlenmesinde rol alan personele hızla ÇÖZGER eğitimi verilmelidir (Özalp Akın E., Sandıkçı İskenderli H. Atasoy S. C., Yağbasan B., Keleş C., Bingöller Pekcici E. B., 2022).

8. AFET DURUMLARINDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK MEVZUAT VE MEVCUT DURUM

8.1. Mevzuat ve Mevcut Durum

Gerekli ve yeterli tedbirler alınmadığında, doğru müdahaleler yapılmadığında herkes açısından yıkıcı sonuçları bulunan afet durumları açısından hazırlıklı olmak ve afet anında ve sonrasında gerekli müdahaleleri yapmak elzemdir. Afet süreçlerinde toplumsal risk gruplarının ihtiyaçları ve farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Engelli bireyler, afetlerin oluşturduğu risklere en açık ve en çok maruz kalma riski bulunan toplumsal grupların başında gelmektedir. Engelli bireylerin engel grubu ve derecesine göre farklılaşmakla birlikte fiziksel ve/veya zihinsel yetersizlikleri dolayısıyla afet durumunda yaralanma, hayatını kaybetme riski diğer bireylere göre daha yüksek olabilmektedir. Bu nedenle, afet süreçlerinin tamamındaki planlamalarda engelli bireylerin özel gereksinimlerinin dikkate alınması gerekmektedir.

BM Belgeleri: Afet ve acil durumlarda engelliğe hak temelli ve içermeci yaklaşımların temelleri uluslararası belgelerle atılmıştır. BM belgeleri, afet ve acil durumlarda engelli bireylere yaklaşım açısından incelendiğinde, ilk belgelerde engellilere özel olarak yer verilmediği, afet zararlarının azaltılmasında uluslararası iş birliği ve sosyoekonomik şartlara vurgu yapıldığı görülmektedir. BM Uluslararası Doğal Afetlerin Azaltılması On Yılı (1990-1999) ve Yokohama Stratejisi (1994) söz konusu genel yaklaşıma sahiptir. Hyogo Eylem Çerçevesi ile birlikte (2005-2015) afetlerin neden olduğu zararların azaltılması ve ülkelerin afetlere karşı güçlendirilebilmesinde engelli ve yaşlılara özel olarak yer verilmiş ve afet sonrası psikososyal destek programlarının önemine dikkat çekilmiştir.

Asya Pasifik Bölgesi 3. Engelliler Onyılı/Incheon Stratejisi de (2013-2022) afet riski azaltma ve yönetimiyle ilgili göstergelere engelliğin dâhil edilmesini bakımından önem taşımaktadır. BM Afet Riski Azaltma İçin Sendai Çerçevesi'nde (2015-2030) ise afet risklerine yaklaşımın daha insan merkezli olması, özel gereksinimlere yönelik planlar ve önlemlerden oluşması gerektiği, politikaların oluşturulması ve uygulamasında engelli ve yaşlı bireyler ile kuruluşlarının paydaş olarak kritik öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, afet riski azaltılması konusunda erişilebilir, içermeci /kapsayıcı yaklaşım, ayrımcılık yapmama, karar alma süreçlerine tüm tarafların katılımı, afet riskleri azaltılmasında engelliliğin de dâhil olduğu ayrıştırılmış veri toplanması ve evrensel tasarım ilkelerine yer verilmiştir. Geniş kapsamlı ve içermeci yaklaşımıyla Sendai Çerçevesi, BM Sürdürülebilir

Kalkınma Amaçları 2030'un ve BM Engellilik ve Afet Riski Yönetimi Dakka Bildirgesi'nin (2015) referans belgesi olarak yer almaktadır. Dakka Bildirgesi (2015) afet riski yönetiminde engelliliğin tüm yönlerini göz önünde bulunduran bir belge olarak, insan merkezli, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde iş birliğinin güçlendirilmesi; engellilik, cinsiyet ve yaş durumuna göre ayrıştırılmış veri toplanması ve bu verilerin afet riski yönetiminde kullanılması, etkili yönetim, tüm paydaşların katılımı, bilgi paylaşımı ve öğrenmeye yönelik girişimlerin başlatılmasına yer vermiştir.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11'inci maddesi "Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar"ı düzenlemektedir. İlgili maddeye göre Taraf Devletlerin silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dâhil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dâhil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, engelli bireylerin risk ve insani yardım durumlarında özellikle savunmasız olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle söz konusu durumlarda engelli bireyler için gerekli tüm önlemlerin alınması, korunma ve güvenliklerinin sağlanması gerekmektedir. Sözleşmenin bakış açısı; doğal afetlerden ziyade afetlerin insan kararları ile tehlikeli bir hal alabileceğini kabul etmiştir (UNDRR, 2022).

Afet durumunda korunma ve güvenliğin sağlanması herkes için olduğu gibi engelli bireyler için de öncelikli tedbirlerden biridir. Bu kapsamda, engelliler için afet durumlarının ortaya çıkardığı risklere karşı hazırlayıcı ve koruyucu hizmetlere erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması yaşamsal önemdedir. Engelliler; afet öncesi, sırası ve sonrasında karşılaştıkları fiziksel, çevresel ve sosyal engeller nedeniyle genellikle daha ağır kayıplar yaşamaktadır. Bu durum çoğunlukla, engellilerin afet ve acil durumlara ilişkin risk azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme çalışmalarının dışında bırakılmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle afetlere ilişkin tüm planlamaların engelliler açısından içermeci bir anlayışla geliştirilmesinin yanı sıra; veri toplama, risk değerlendirme ve afet riski azaltma planlarının hazırlık çalışmalarında engelli bireyler ve onları temsil eden sivil toplum kuruluşları ile etkili bir iş birliği yapılmasını da gerektirmektedir. Afet ve insani bakımdan acil durumlar öncesindeki bilgilendirme ve planlama çalışmaları ile sonrasındaki yeniden inşa, yeniden yerleşim ve rehabilitasyon çalışmalarının engelli bireylerin özel gereksinimlerine uygun ve erişilebilir biçimde gerçekleştirilmesi, engellilerin toplumun diğer bireyleriyle eşit ve tam

bir şekilde afetlerden ve insani bakımdan acil durumlardan korunma haklarının sağlanmasının temel unsurlarıdır (ASHB, 2021).

Ülkemizde afet, acil durum ve sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin koordine edilmesi ve sunulmasına ilişkin görevler Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'na verilmiştir. AFAD'ın görev ve yetkileri, 15/07/2018 tarihinde yayımlanan 4 No'lu Bakanlıklarla Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatları Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde düzenlenmiştir. Buna göre AFAD'ın görevleri; “afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin ülke düzeyinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve olayların meydana gelmesinden önce hazırlık ve risk azaltma, olay sırasında yapılacak müdahale ve olay sonrasında gerçekleştirilecek iyileştirme çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yurt içinde ve yurt dışında insani yardım operasyonlarının yapılması ve koordine edilmesi ile bu konularda politika önerilerinin geliştirilmesi ve uygulanması”dır. Kararname ile AFAD; görevleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, Türkiye Kızılay Derneği ve konu ile ilgili diğer sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kuruluşlar ile iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla yetkilendirilmiştir.

Afet yönetimine ilişkin mevzuatta engelli bireylere yönelik önlemler içeren özel hükümler bulunmamaktadır. Yalnızca “İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmeliğin 10'uncu maddesinin 4'üncü fıkrasında “İşyerlerinde yaşlı, engelli, gebe veya kreşteki çocuklara tahliye esnasında refakat edilmesi için tedbirler alınır” ibaresi yer almaktadır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporunda afet acil yardım planlarında riskli toplumsal gruplara (çocuklara, yaşlılara, engellilere ve kadınlara) yönelik herhangi bir ilave önlem olmadığı ve afetlerden önce ya da sonra riskli gruplara duyarlı bir politika bulunmadığı belirtilmektedir (Mülga Kalkınma Bakanlığı, 2014). Türkiye On Birinci Kalkınma Planının (2019-2023) “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre” başlıklı hedef ve politikası altında yer alan “Afet Yönetimi” bölümünde, engelli veya kadınlar, yaşlılar, göçmenler gibi toplumsal kesimler özel olarak belirtilmemiştir (SBB, 2019).

AFAD Başkanlığı tarafından oluşturulan Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP-2014) kapsamında afet ve acil durumlara ilişkin müdahale çalışmalarında görev alacak hizmet grupları ve koordinasyon birimlerine işbölümü ve sorumluluklar tanımlanmış, afet

öncesi, sırası ve sonrasındaki müdahale planlamasının temel prensipleri belirlenmiştir. Bir başka deyişle, TAMP kapsamında, afet ve acil durumlar sonrasında hizmet verilecek bireyler engelliler, yaşlılar, çocuklar vb. şekilde özel gruplara ayrılmamış; bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, özel kuruluşlar, STK'lar ve gerçek kişiler arasındaki iş birliği, koordinasyon, yönetsel ve lojistik süreçler tanımlanmamıştır (AFAD, 2014).

Bununla birlikte Başkanlığa bağlı il afet ve acil durum müdürlüklerince, ilgili sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler iş birliği ile münferit projeler yürütüldüğü, rehberler hazırlandığı görülmektedir.

AFAD ve İstanbul Valiliği iş birliğinde hazırlanan “Engelli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Planlama Rehberi”nde afet yönetimi konusunda çalışan uzmanlarca engelli bireyler için afet ve acil durum planlamasının temel aşamaları; Risk Analizi ve Zarar Azaltma, Afet ve Acil Durum Planı Oluşturma, Tahliye Planlaması, Afet ve Acil Durum Tatbikatları, Afet ve Acil Durum Sırasında/Sonrasında Yapılması Gerekenler, Afet ve Acil Durum Sonrası İyileştirme şeklinde belirlenmiştir.³

AFAD Başkanlığı tarafından Çalışma Grubuna iletilen raporda; Eskişehir AFAD tarafından AB Erasmus+Stratejik Ortaklık Projeleri kapsamında erişilebilir uzaktan afet eğitim modülü oluşturan “Afetlere Karşı Engelleri Birlikte Aşalım” (2016-2018), erişilebilir geçici barınma çözümleri tasarlayan “Erişebiliyorsam, Güvendeyim!” (2018-2020), öğrenme güçlüğü çeken bireylere yönelik özel afet eğitim modülü oluşturan “Öğreniyorum ve Sınırlarımı Aşıyorum” (2020-2022), meslek elemanlarının tıbbi cihazlara ve yatağa bağlı bireylere uygun müdahale ve tahliye yöntemlerini içeren “Hayata Birlikte Tutunalım” (2020-2022), alzheimer ve demanslı kişilerin kayıp vakalarında arama kurtarma teknik ve yöntemlerini içeren “Aklımızdasın” (2022-2024) isimli projelerin yürütüldüğü belirtilmektedir.

Ayrıca; AFAD ve İstanbul Valiliği iş birliğinde hazırlanan farklı engelli gruplarını, yakın ilişki içinde oldukları bireyleri (aile, bakım verenler, arkadaşlar, çalışanlar vb.) ve ilgili

³ Engelli bireyler açısından afet sürecinin tamamına yönelik olarak afet konusunda çalışan uzmanlarca hazırlanan sayıları sınırlı da olsa rehberler ve yayınlar bulunmaktadır. Söz konusu aşamalarda alınması gereken tedbirlere ilişkin detaylı bilgiler için bkz: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İstanbul Valiliği. (2014) *Engelli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Planlama Rehberi-İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP)*; İstanbul İl Afet Acil Durum Müdürlüğü, İstanbul İl Özel İdaresi (2009). *Engelliler İçin Depremde İlk 72 Saat*. Tonak, H. A. , Kitiş, A. (2019). *Deprem ve Yangın Afetlerinde Engelli: Anlatımsal Bir Derleme*. Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi 8, 77-84. Türk, A. (2022). *Deprem Özelinde Engelli Bireylere Duyarlı Afet Yönetimi Modeli*. Afet ve Risk Dergisi. 5, 61-77.

kurumları afet öncesinde, sırasında ve sonrasında yapabilecekleri konusunda bilgilendirme ve yol göstermeyi amaçlayan “Engelli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Planlama Rehberi” yayımlanmıştır. Buna ek olarak, İstanbul AFAD ve İstanbul Valiliği İl Özel İdaresi Proje Koordinasyon Birimince yürütülen İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında “Engelliler İçin Depremde İlk 72 Saat” adlı yayın bulunmaktadır.

9. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

9.1. Uzun Vadeli Hedef ve Politikalar

Hedef: Engelli bireylerin diğer bireylerle eşit şekilde toplumsal yaşamın tüm alanlarına bağımsız şekilde katılabildikleri, kendi yaşamları üzerinde söz ve karar sahibi olabildikleri, potansiyellerini gerçekleştirebildikleri içermeci bir toplum inşa etmek.

Politikalar:

- Konutlar da dâhil binaların, açık alanların ve kamu hizmetlerinin, bilgi iletişim teknolojileri ve hizmetlerinin erişilebilir olarak tasarlanması, uygulanması ve sunulması.
- Hak temelli yaklaşımla engelli bireylere hizmet sunan tüm sektörlerde ve toplumun bütün kesimlerinde tutum ve davranışların dönüştürülmesi.
- Önleme ve erken müdahale hizmetlerinin geliştirilmesi, engelli bireylerin kapsayıcı, karşılanabilir ve erişilebilir sağlık hizmetlerine erişiminin güçlendirilmesi.
- Tüm eğitim tür ve kademelerinde kapsayıcı eğitimin güçlendirilmesi.
- Engelli bireylerin meslek edinme olanaklarına ve çalışma hayatına eşit, üretken ve kendine yeter bireyler olarak katılımlarının güçlendirilmesi.
- Topluma bağımsız bir şekilde katılımı güç olan, bakıma ve diğer desteklere ihtiyaç duyan engelli bireylerin bağımsız yaşama geçişini destekleyen ve kurum temelli hizmetlerden toplum temelli hizmetlere geçişi hedefleyen niteliğe sahip hizmet modellerinden var olanların geliştirilmesi ve yeni modellerin hayata geçirilmesi.
- Engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmeleri için yaşamın tüm süreçlerinde ihtiyaç duydukları destekleri karşılamak üzere kapsayıcı ve sürdürülebilir bir finansman sisteminin hayata geçirilmesi.
- Afet ve acil durumlarda engelli bireyleri içermeci bir anlayışla ele alan afet yönetimi süreçlerinin uygulanması.

9.2. On ikinci Plan Hedefleri ve Hedeflere Dönük Temel Politikalar

9.2.1. Verilere İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Ulusal Engelliler Veri Bankasında ulusal ihtiyaçları ve uluslararası beklentileri karşılayabilen güncel, kapsamlı ve kaliteli engellilik göstergelerinin üretilmesi.

Politikalar:

- Ulusal Engelliler Veri Bankasındaki kapsam eksikliğini giderilmesine ve veri kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin yürütülen güncelleme çalışmalarının ivedilikle tamamlanması gerekmektedir. Aynı zamanda, kamu kurum ve kuruluşlarındaki engelli bireylere ait idari kayıtların Ulusal Engelliler Veri Bankasına entegrasyonuna yönelik olarak, ileriye dönük bir dizi çalışmaların gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, sağlık kurulu raporları üzerinden Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmanın iş süreçlerinin kısa vadede sonuçlandırılması büyük önem arz etmektedir.
- İdari kayıt sistemlerinde ve araştırmalarda ICF kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla, ilgili kurumlar ve üniversitelerle iş birliği içinde düzenli aralıklarla eğitim faaliyetlerinin ve tanıtım seminerlerinin gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, ulusal eylem planlarında ve stratejik programlarda ICF sınıflamasının kullanımını teşvik edici mevzuat düzenlemelerinin ve teknik çalışmaların dâhil edilmesi önemli derecede katkılar sağlayacaktır.
- Engelli bireylere ilişkin verilerin toplanmasında ve analizinde cinsiyet duyarlı verilerin oluşturulması, engelli kadınlara ve engelli kız çocuklarına ilişkin politika perspektifinin oluşturulmasında önem taşımaktadır.

9.2.2. Bağımsız Yaşama İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Engelli bireylerinin bağımsız olarak toplumsal yaşama katılımlarını sağlamaya yönelik bireysel olarak gereksinim ve desteklerin belirlendiği yaklaşımlara ilişkin çalışmaların yapılması.

Politikalar:

- Dünyada uygulanan bağımsız yaşamı destekleyici modeller ve iyi uygulama örnekleri incelenerek ülkemizde uygulanabilirliği konusunda analizler ve çalışmalar yapılmalıdır. (Kişisel asistanlık modeli, kişisel bütçe uygulaması vb.)
- Engelli bireylerin gereksinim duyduğu bakım ve destekleri bireysel bazda bütüncül değerlendiren ve birey merkezli planlamaların yapılabildiği yöntem ve politikalara ilişkin çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Hedef 2- Sosyal Güvenlik Kurumunca ve ilgili kurumların iş birliğinde bir bakım finansman modeli geliştirilerek sosyal güvenlik sistemi içerisinde yerini almasına yönelik çalışmaların yapılması.

Politikalar:

- Sosyal Güvenlik Kurumunca ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla ülkemizin özgün koşullarını dikkate alan sürdürülebilir bir bakım finansman modelinin belirlenmesine yönelik mevcut durum analizi, ihtiyaç analizi ve uygulanmasına yönelik mevzuat çalışmalarını içeren çalışmaların yapılması gerekmektedir.
- Engellilik durumlarına ilişkin bir bakım güvence sistemi kurgulanmalıdır.
- Herhangi bir sosyal güvenliğe ve/veya istihdam olanağına sahip olamayan engelli bireye evde bakım sağlayan kişilerin sosyal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmalıdır.

Hedef 3- Bağımsız yaşama katılım ve bakım hizmetlerine yönelik sosyal hizmet sunumunda nitelik ve niceliğin artırılması.

Politikalar:

- Engelli bireylerin bağımsız biçimde toplumsal yaşama katılımı, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ilişkin ASHB, Sağlık Bakanlığı ve belediyeler iş birliğinde kurumlar arası koordinasyon sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Evde sağlık ve sosyal hizmet komisyonlarının illerde etkin bir şekilde faaliyet göstermesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Gündüz hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve ülke geneline yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Geçici misafir bakım hizmetinin kapasitesi artırılarak bu hizmetin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Evde bakıma destek hizmetlerine yönelik yasal mevzuatın gözden geçirilerek uygulamaya yönelik ikincil mevzuatın düzenlenmesi gerekmektedir.
- Evde bakıma destek hizmetleri çeşitlendirilerek yaygınlaştırılmalıdır.

Hedef 4- Bakım hizmetleri alanında görev alan insan kaynağının nitelik ve niceliğinin artırılması.

Politikalar:

- Bakım hizmeti veren kuruluşlardaki bakım personelinin mesleki yeterlilik standartlarının belirlenmesi sağlanmalıdır.

- Bakım personeline yönelik yapılacak sınavların yetkili kuruluşlarca bakım personeline yönelik hazırlanan mesleki yeterlilik standartları doğrultusunda yapılmasına ilişkin çalışmalar yapılmalıdır.
- Bakım kuruluşlarında görevli meslek gruplarına yönelik ihtiyaç temelli çeşitlendirilmiş eğitim programlarının etkinliği artırılarak sürdürülmelidir.
- Bakım sorumluluğunu üstlenen aile bireyinin engelli bakımı konusunda yetkinliğinin artırılmasına yönelik eğitim, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır/var olan çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır.

Hedef 5- Engelli bireylerin bağımsız yaşama katılımını destekleyen teknoloji ve araç-gereçlerin temininde kolaylık sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılması.

Politikalar:

- Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu destek teknolojileri ve yardımcı araç-gereçler belirlenirken kişinin yaşam gerekleri ve ihtiyaçlarının gözetilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu destek teknolojileri ve yardımcı araç gereçlerin sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Sosyal güvenlik kapsamında karşılanmayan ve engelli bireyin bağımsız yaşamına katkı sunacak destek teknolojisi ile yardımcı araç gereçlere bütçe ayrılması ve kapsam dâhiline alınmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Engellilik alanındaki yardımcı teknolojilerin araştırma, geliştirme ve üretim çalışmalarına yönelik sağlanan destek hibelerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

9.2.3. Engelli Bireylerin İstihdamına İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Engelli bireylerin istihdamında işverenlerin, engelli olmayan diğer çalışanların ve toplum genelinin farkındalığının sağlanması, olumsuz yargıların giderilmesi ve bilgi/bilinç düzeylerinin artırılması.

Politikalar:

- Kamu ve özel sektörde engelli bireylerin istihdamına ilişkin işverenlerin ve engelli olmayan diğer çalışanların engelli bireylere yönelik bilgi ve farkındalık düzeyini

artırıcı çalışmalar ve eğitimler düzenlenmelidir. Bu eğitimlerin içeriği aşağıdaki belirtilen konulara göre kurgulanabilir:

- Engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğu,
 - İşe alım süreçlerinde engelli bireylerin ihtiyaçları özelinde gerekli tedbirlerin alınarak eşit işe giriş fırsatları sağlanması ve işe alımda engelli bireylere yönelik ayrımcılık yapılmaması, bu süreçte belirleyici olması gerekenin yalnızca bireyin işe uygun niteliklerinin olması,
 - İstihdam sürecinde makul düzenlemeler sağlandığında engelli bireylerin nitelikleri ölçüsünde diğer çalışanlarla birlikte üretken olduğu,
 - Engel grupları temelinde işe alım ve terfi süreçlerinde ayrımcılık yapılmaması gerektiği,
 - İş yaşamında terfide bireyin engellilik durumunun değil nesnel ölçütlerin belirleyici olabileceği,
 - Engelli bireylerle engel durumuna göre iletişim yöntemleri,
 - Engelli bireylerin çalışma hayatında yaşadıkları sorunlar ve çözümleri.
- Engelli bireylerin çalışma yaşamında yer almaları ve alınabilecek tedbirlere ilişkin yalnız çalışanlara ve işverenlere yönelik değil kamuoyunda da bilgi ve farkındalık artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. (Sosyal medya, broşürler, kamu spotları vb. yoluyla)

Hedef 2- Engelli bireylerin işyerlerine ulaşımının sağlanması, makul uyumlaştırma tedbirlerinin alınması ve istihdamın erişilebilir olması.

Politikalar:

- İşyerleri erişilebilirliğe uygun olarak tasarlanmalıdır ve denetimleri yapılmalıdır.
- İşyerlerinde engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu makul uyumlaştırmaların yapılması ve engelli bireylerin destek teknolojilerinden yararlanması sağlanmalıdır. Bu açıdan işverenler için makul uyumlaştırma rehberleri ve bilgilendirici içerikler hazırlanmalıdır.
- İşyerlerine servisle ulaşımı sağlanamayan engelli kamu çalışanlarının işyerlerine erişimlerinin sağlanması ya da ulaşım giderlerinin karşılanması için kamu kurumlarının bütçelerinin düzenlenmesi hususunda çalışmalar yapılmalıdır.

- Engelli bireylerin engellilik durumları ve erişilebilirlik gereksinimlerine göre sosyal güvenlik ve kazanılmış diğer tüm hakları muhafaza edilmek koşuluyla çalışma koşullarında farklı düzenlemelerle ilgili çalışmalar yapılmalıdır. (Kısmi zamanlı çalışma, özellikle hareket kısıtlılığı bulunan engelli bireyler açısından evden çalışma vb.)
- Engelli kamu çalışanlarının çalışma sürecinde gereksinim duyduğu destek teknolojilerinin temin edilmesi hususunda kamu kurumlarının bütçelerinin düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Hedef 3- Eğitim/mesleki eğitim ve istihdam bağlantısının güçlendirilmesi.

Politikalar:

- Okul ve meslek yönlendirmelerinde engelli bireylere rehberlik eden rehberlik araştırma merkezlerinin (RAM) engelli bireylere yönelik hizmetlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Mesleki ve teknik eğitimde yer alan engelli bireylerin gerçek iş ortamlarında uygulama yapabilmeleri ve devamında kalıcı istihdamlarını sağlamak üzere İŞKUR ve MEB arasında iş birliği faaliyetlerinin yapılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- İŞKUR tarafından yürütülen mesleki becerileri geliştirmek ve meslek edindirmek amacı güden mesleki eğitim çalışmaları kapsamında yürütülen mesleki eğitim programlarının istihdam bağlantısının güçlü olmasını sağlayıcı tedbirlerin artırılması, engelli bireylerin mesleki eğitim-istihdam ilişkisinin gelişiminin verilerle kayıt altına alınarak engelli bireylere yönelik belirlenecek mesleki eğitim programlarının dinamik bir işlev kazanmasının sağlanması gerekmektedir.
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen engelli bireylere yönelik düzenlenen kursların temel yaşam becerilerini geliştirmek, öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak, işe ve mesleğe hazırlamak amacıyla güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bu kurs programlarının günümüzde istihdam olanağını artırılabilir alanlarda açılması, meslek edinmeye ve istihdama olan katkısının takip edilerek ölçülebilir hale getirilmesi önem taşımaktadır.

Hedef 4- Kota/ceza yönteminin ve İŞKUR tarafından yönetilen idari para cezalarının etkinliğinin ve istihdama katkısının artırılması.

Politikalar:

- Engelli alıştırma yükümlülüğüne uymayan işyerlerine yönelik denetimlerin artırılarak yaptırımların güçlendirilmesi önem taşımaktadır.
- Kota zorunluluğ olmamasına rağmen engelli bireyleri istihdam eden işyerlerini iyi uygulama rneğ olarak kamuoyunda duyurmak da farkındalığı artırarak diğeri işverenlerin istihdam sürecine katkı sağlayacaktır.
- İdari para cezalarının özel sektör projelerinde etkin kullanımının sağlanmasına yönelik bilgilendirme, farkındalık çalışmaları ile proje eğitimlerinin yapılması gerekmektedir.
- İşKUR'un engelli bireylere yönelik hibe desteklerinde, farklı illerde iş kurma/sürdürme maliyetine göre analizlerinin yapılarak hibe miktarlarının illere göre farklılaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Engelli kadınların istihdamlarını artırabilmek amacıyla istihdam politikalarında pozitif tedbirler ortaya konmalıdır. Bu açıdan idari para cezalarından desteklenen projelerde kadınlar tarafından üretilen projelere öncelik verilmesi ya da destekli istihdam uygulanan projelerde engelli kadınların istihdamına öncelik tanınması gibi yöntemler uygulanabilir.

Hedef 5- İşe alım ve çalışma sürecinde danışmanlık, yönlendirme, işbaşı eğitim, iş koluğ hizmetlerinin etkinliğinin artırılması.

Politikalar:

- İşKUR tarafından yürütülen işbaşı eğitimlerinin nicelik ve nitelik olarak artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.
- İşKUR tarafından yürütülen engelli iş koluğ hizmetinin yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütülmelidir.
- İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları (İİMEK), engelli bireylerin istihdamını artırmak amacıyla iller düzeyinde ihtiyaç ve beklentileri tespit edecek analizleri içeren çalışmalar yürütmelidir.
- İş ve meslek danışmanlarının engellilik ve engelli bireylerle iletişim konusunda farkındalıklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- İşKUR'un yürütmekte olduğu danışmanlık ve yönlendirme hizmetleri, engelli bireylere yönelik daha aktif bir şekilde işletilmelidir.

Hedef 6- EK PSS süreci ve engelli kamu çalışanlarının çalışma yaşamında yaşadıkları sorunların giderilmesi.

Politikalar:

- EK PSS uygulamasında ilköğretim öncesi işitme engelli olan bireylere verilen “işitme engelliler testi” ile ilköğretim sonrası işitme engelli olan bireylere verilen “Genel Test”in bu sınıflandırmadaki tüm işitme bireylere uygunluğunun ilgili sivil toplum kuruluşları ile ÖSYM tarafından yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir.
- Kamu kurumlarına atanmış engelli kamu çalışanlarının atanmış oldukları kadrolarda tanımlanan işlerde çalışıp çalışmadığı, iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar vb. konularla ilgili kapsamlı verileri içeren araştırmaların yapılması gerekmektedir.
- Engelli kamu çalışanlarının çalışma yılına bağlı olarak kazanılan haklarda (yıllık izin süreleri, derece ve kademe geçişleri, yeşil pasaporta hak kazanma gibi) erken emeklilik durumları göz önünde bulundurularak bu hakları daha erken elde etmelerine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.
- Engelli kamu çalışanlarının mesaiye başlama ve mesai bitiş saatlerinde engellilik durumları dolayısıyla gündelik yaşam zorlukları göz önünde bulundurularak ilgili mevzuatta düzenleme yapılmasına yönelik çalışmalar başlatılmalıdır.

Hedef 7- Türkiye’de destekli istihdamın mevzuat altyapısının oluşturularak bir istihdam modeli olarak uygulanması.

Politikalar:

- Engelli bireylerin istihdam edilmesinde, destekli istihdam modelinin engelli bireylerin istihdamında yaygın yöntemler arasında olmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. Mevzuatta detaylarıyla birlikte yer alması sağlanmalı ve uygulaması yaygınlaştırılmalıdır.

Hedef 8- Korumalı işyerlerinde istihdam edilen engelli bireylerin açık işgücü piyasasına geçişlerinin teşvik edilmesi.

Politikalar:

- Korumalı işyerlerinde istihdam edilen engelli bireylerin açık işgücü piyasasına geçişlerini kolaylaştıracak tedbirlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tedbirlerden İŞKUR bünyesinde çalışan iş ve meslek danışmanlarının bu süreçte aktif rol alması,

açık işgücü piyasasına geçişleri sağlanan engelli bireyler için işverene sağlanan ücret sübvansiyonunun devam etmesi gibi yöntemler uygulanabilir.

Hedef 9- Engelli bireylerde girişimciliğin teşvik edilmesi.

Politikalar:

- İŞKUR, KOSGEB, ilgili sivil toplum kuruluşları ve özel sektör iş birliğinde engelli bireylerde girişimciliği teşvik etmek amacıyla bilgilendirme, farkındalık çalışmalarının ve girişimcilik eğitimlerinin sayısı artırılmalıdır.
- Sektörel ihtiyaçlar çerçevesinde engelli bireylere yönelik e-ticaret eğitimleri verilmeli ve bu alanda teşvik edilmelidir.

Hedef 10- Engelli bireylerin istihdam sürecinde hak arama kapasitelerinin güçlendirilmesi.

Politikalar:

- İşyerlerinde ayrımcılık ve mobbing iddiasıyla engelli bireylerin hak arama mekanizmalarını kullanabilmelerine yönelik Adalet Bakanlığı, ASHB, Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve sivil toplum kuruluşları iş birliğinde gerekli eğitimler verilmelidir.

9.2.4. Erişilebilirliğe İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Erişilebilirliğe ilişkin kapsayıcı mevzuat çalışmalarının başlatılması.

Politikalar:

- Erişilebilirliği tüm yönleriyle kapsayan ayrı bir erişilebilirlik yasası çıkarılması konusunda ASHB tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının geniş çaplı katılımıyla çalışmalar başlatılmalıdır.
- Tüm bakanlıkların ilgili Kanun ve Yönetmelikleri erişilebilirlik açısından taranarak mevzuat revizyonuna yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Kamu ihalelerinde erişilebilirliğin temel ölçütler olarak yer alması amacıyla gerekli bilgilendirme ve mevzuat düzenlemelerinin yapılması konusunda ilgili Bakanlıklarca çalışmalara başlanmalıdır.

Hedef 2- Erişilebilirliğe ilişkin çalışmaların çeşitli aşamalarında yer alan meslek grupları başta olmak üzere tüm toplumsal kesimin erişilebilirlikle ilgili bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması.

Politikalar:

- Erişilebilirliğin önündeki toplumsal engellerin kaldırılması amacıyla toplumun geniş kesimlerine yönelik farkındalık ve bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. (Kampanyalar, yarışmalar, ödüller düzenlenmesi ya da afiş, kısa film, broşür vb. basılı ve görsel materyaller yoluyla).
- Kamu ve özel sektörde yürütülen her türlü mimari ve kentsel hizmet çalışmalarının erişilebilir bir şekilde hayata geçirilmesi için teknik personelin erişilebilirlik konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin artırılmasına yönelik ASHB tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliğinde sistemli ve sürekli eğitim, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülmelidir.
- YÖK Genel Kurul kararı ile mimarlık, şehir planlama, iç mimarlık ve endüstriyel tasarım bölümlerine eklenen erişilebilirlik derslerinin iletişim fakülteleri, bilgi teknolojileri ve yazılımla ilgili bölümlere de eklenmesi gerekmektedir.
- Eğitim fakültelerindeki derslere erişilebilir eğitim materyalleri konusunda derslerin eklenmesi önerilmektedir.
- İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına erişilebilirlik konusunun eklenmesi gerekmektedir.

Hedef 3- Ulaşım hizmetleri ve kentsel yaşamda erişilebilirliğin sağlanması.

Politikalar:

- Minibüs, gemiler ve şehirlerarası, servis ve turizm taşımacılığı hizmetlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik kalıcı tedbirlerin alınacağı mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.
- Toplu taşıma araçlarının üretim aşamasında erişilebilirliklerinin sağlanması amacıyla mevzuat düzenlemesi yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.
- Mevcut şehir içi toplu taşıma araçlarının standartlara uygun şekilde erişilebilirliğinin sağlanması konusunda belediyelere verilen eğitimler sürdürülmelidir.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yüksek hızlı tren garlarında uygulanmaya başlatılarak yaygınlaştırılmasına devam edilen bir uygulama olan “Turuncu Masa Hizmet Noktası” uygulamasının kullanıcı memnuniyeti doğrultusunda diğer ulaşım türlerinde hizmet veren terminal binalarında yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar başlatılmalıdır.

- Engelli bireylerin trafik ışıklarına yaklaştığında, ışıkların süresinin düzenlenerek daha uzun geçiş süresi tanınmasını sağlayan sistem oluşturulması, Alzheimer gibi hastalığı olan bireyler için mobil uygulama ve çağrı merkezi ile entegre akıllı bileklik uygulaması gibi günlük yaşama katılımı kolaylaştıran uygulamalarının sayısının artırılması önerilmektedir.
- İzleme ve denetleme komisyonlarının denetimleri sonucu mevcut mevzuat kapsamında idari para cezaları uygulanmalıdır.

Hedef 4- Web sitelerinin, mobil uygulamaların ve kamusal hizmetlerin erişilebilir hale gelmesi.

Politikalar:

- Web siteleri ve mobil uygulamaların erişilebilirliğinin sağlanması, mevzuatla güvence altına alınmalıdır. Erişilebilir web siteleri ve mobil uygulama hizmetlerini sağlamayı zorunlu kılan ve “izleme ve denetleme” konularını da içeren mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.
- e-Devlet üzerinden kurumların sayfalarına yönlendirme yapılarak sunulan hizmetlerin erişilebilirlik düzeyinin tespit edilerek ilgili kurumlarla iş birliği içinde çalışmalar gerçekleştirilmelidir.
- Web siteleri ve mobil uygulamaların erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik kamu kurumlarının, belediyelerin, üniversitelerin, meslek odalarının vb. bilgi işlem birimlerinde çalışan yazılım personeline yönelik verilen eğitimler artırılmalı ve düzenli aralıklarla düzenlenmelidir.
- Web sayfalarının erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik ülke çapında bir kampanya çalışması düzenlenmesi önerilebilir. Bu çalışmada öncelikle ülkemiz kaynakları kullanılarak, kamu kurumlarının ve özel sektör işletmelerinin web sayfalarının erişilebilirlik durumunu ortaya koyacak bir uygulama hazırlanarak hazırlanan uygulama üzerinden web sayfalarının hangi erişilebilirlik özelliklerine sahip olduğu/olması gerektiği belirlenebilir ve bir sonraki aşamada güncel web sayfası erişilebilirlik standartları doğrultusunda ilgili tüm tarafların web sayfalarının erişilebilir hale getirilmesi istenebilir.
- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait kurumsal sosyal medya hesaplarının erişilebilir formatlarda sunulması sağlanmalıdır.

- Bankacılık hizmetlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik mevzuatın uygulanma düzeyi belirlenerek gerekli mevzuat revizyonları gerçekleştirilmelidir.
- İşitme engelli bireylere yönelik görüntülü çağrı merkezlerinin yaygınlaştırılması çalışmaları yapılmalıdır.
- Kamu kurumlarında 2006 yılından itibaren Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) ile başlayan süreçte kamu kurumlarının kendi ihtiyaçlarına uygun yazılımların geliştirilmesi ile sürdürülen resmi belge yönetim programlarının çoğu kısmen erişilebilir olduğundan ya da hiç erişilebilir olmadığından bu yazılımların erişilebilirlik standartlarına uygunluğunun denetimlerinin sağlanması gerekmektedir.

Hedef 5- Basılı ve dijital yayınlar ile görsel ve yazılı medya yayınlarının erişilebilirliğini sağlanması.

Politikalar:

- Basılı ve dijital yayınların farklı engel grupları açısından erişilebilirliğini sağlayacak ihtiyaçların belirlenmesi ve bu yayınların desteklenmesine yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı ve engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile çalışmalar yapılmalıdır.
- Görsel ve dijital medya yayınlarının (televizyon, sinema, sosyal medya platformları vb.) engelli bireylerin erişilebilirliğine uygunluğunun sağlanması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK ve BTK'nın çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Altyazı, sesli betimleme gibi yöntemlerin farklı engel durumları için çeşitlendirilerek (ayrıntılı altyazı, sadeleştirilmiş altyazı gibi) yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- İletişim fakülteleri, bilgisayar ve yazılım mühendisliği bölümlerinde web ve medyada erişilebilirliğe ilişkin dersler eklenmelidir.

Hedef 6- Erişilebilirliğe ilişkin ürün ve hizmetler ile erişilebilirlik düzenlemelerine ilişkin teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi.

Politikalar:

- Erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik ürün ve hizmetlerin ülkemiz Ar-Ge merkezlerinde geliştirilmesine yönelik teşvik çalışmaları yapılması, Ar-Ge projelerinin üniversite, kamu, teknoparklar ve özel sektör Ar-Ge merkezlerinde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

- Gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılması gereken erişilebilirlik düzenlenmelerinin teşvik edilmesi amacıyla çeşitli mekanizmalarının tartışılması sağlanmalıdır. Vergi indirim ve istisnaları, düşük faizli kredi sağlanması vb. teşvik uygulamaları değerlendirilmelidir.

9.2.5. Engelli Bireylerin Eğitime İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerini düzenleyen temel mevzuatın güncel gereksinimleri karşılayan içermeci bir anlayışla revize edilmesi.

Politikalar:

- 0-3 yaş özel gereksinimli çocukların eğitim gereksinimleri ile bilimsel kanıt temelli uygulamaların da içerildiği güncel eğitim gereksinimlerine tam olarak yanıt verebilen yeni bir “özel eğitim kanunu”na yönelik çalışmaların yapılması ya da 573 sayılı KHK’nın kapsamlı revizyonunun yapılması konusunda çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Hedef 2- Engelli bireylerin eğitim hakkının ayrımcılığa karşı korunması.

Politikalar:

- Eğitim mevzuatı engelliliğe dayalı ayrımcılık açısından belirli periyotlarla gözden geçirilmeli ve ayrımcı olan içeriklerin müfredattan çıkarılması sağlanmalıdır.

Hedef 3- Engelli bireylerin eğitim hakkına yönelik eğitimin her tür ve kademesinde görev alan tüm personelin ve toplumun diğer kesimlerinin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi.

Politikalar:

- Özellikle okul öncesi dönemi kapsayan yayınlarda engelli çocuklara ve birlikte yaşama bilincine yönelik yayınların sayısı artırılmalıdır. MEB ile Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğinde çalışmalar yapılarak bu yayınların teşvik edilmesi ve desteklenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Kapsayıcı eğitim konusunda toplumun tüm kesimlerinin bilgi ve bilinç düzeyini artırmak ve toplumsal kabulü sağlayabilmek amacıyla geniş kitlelere ulaşabilen farkındalık çalışmaları yapılmalıdır (kamu spotları, kampanyalar, kısa filmler, yazılı ve görsel diğer bilgilendirici materyaller vb. aracılığıyla).
- Eğitimin her tür ve kademesinde (erken çocukluk eğitimi dâhil) görev alan tüm personelin (idari personel, eğitim personeli ve bakım personeli) engellilik ve

engellilikle bağlantılı konularda güçlendirilmesi için engellilik, engelli hakları, kapsayıcı eğitim, engelli bireylerle iletişim vb. konularında sürekli, sistemli ve sonuçları ölçülebilen hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.

- Engelli öğrencilerin eğitim kurumlarına güvenli ve erişilebilir şekilde ulaşımının sağlanmasına yönelik servis şoförleri ve yardımcı personele düzenli eğitimler verilmelidir.
- Özellikle okul öncesi dönemden başlamak üzere her tür ve kademedeki engellilik konusunun müfredatta yer alması sağlanmalıdır.
- Üniversitelerin eğitim fakültelerinde engelliliğe ilişkin içeriği bulunan dersler engellilik, engelli hakları, kapsayıcı eğitim, engelli bireylerle iletişim vb. konularını da içerecek şekilde zenginleştirilmelidir.

Hedef 4- Engelli bireye sahip ailelerin erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklarını eğitime yönlendirme ve destekler konularında bilgilendirilmelerinin ve eğitimlerinin sağlanması.

Politikalar:

- Engelli çocuğu olan ailelerin engellilik durumlarını öğrendikleri andan itibaren talep etmeksizin psiko-sosyal destek ve aile danışmanlığı süreçlerinin ASHB ve MEB iş birliğinde yürütülmesi gerekmektedir.
- 0-6 yaş engelli çocuğu olan ailelere yönelik; çocuk bakımı, çocuk gelişimi ve sağlığı, beslenme, sosyal destek ve yardım, engelli hakları, kapsayıcı eğitim vb. konularında eğitimler düzenlenmelidir.
- 0-6 yaş engelli çocuğu bulunan ailelere yönelik sunulan özel eğitime erken başlanması konusunda bilgi ve bilinç düzeyini artıran bilgilendirme ve danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Engellilik riski taşıyan ve engelli çocuğu olduğu tespit edilen ailelere yönelik erken eğitim konusunda bilgilendirme ve yönlendirme hizmetinin verilmesi için ASHB il müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri'ndeki meslek personeline yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.
- Özellikle zihinsel engelli ve yaygın gelişimsel bozukluğu bulunan çocuğu olan ailelere yönelik cinsel sağlık ve cinsel gelişim konularında eğitimler verilmelidir.

- Engelli ebeveyne sahip engelli olmayan çocukların eğitim ve sosyal hayata katılıma ilişkin ihtiyaç duydukları sosyal ve eğitim desteklerine yönelik ASHB ile MEB iş birliğinde çalışmalar yürütülmelidir.

Hedef 5- Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarının etkin ve verimli yürütülmesi ve bir model önerisi olarak “özel eğitim servisleri”nin kurulması.

Politikalar:

- Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarının daha sağlıklı yürütülmesi, öğrenci hakkında gerekli bilgi ve becerilerin öğretmenlere okul yöneticilerine, diğer öğrencilere ve velilere kazandırılmasına ve farkındalık ve olumlu tutum geliştirme çalışmalarına yönelik okullarda “Özel Eğitim Servisleri”nin kurulması, bu servislerde özel eğitim danışmanlığı için bir özel eğitim öğretmeni ile öğrencilere sınıf içi ve sınıf dışı destek olmak üzere yardımcı personellerin/usta öğreticilerin bulunması, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitimlerinin niteliğinin artırılması açısından önem taşımaktadır.
- Özel gereksinimi olan çocukların akranlarıyla birlikte eğitimin her kademesine katılımının sağlanması amacıyla, eğitimde özel gereksinimi olmayan diğer öğrenciler ve ailelerine yönelik ön yargıları aşmaya yönelik düzenli eğitimler verilmelidir.
- Özel eğitim okul ve sınıflarından kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına geçiş yapan öğrencilere yönelik verilerin MEB tarafından kayıt altına alınması ve paylaşılması politikaların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.
- Kaynaştırma/bütünleştirme uygulaması yapılan tüm okullarda standartları belirlenmiş şekilde destek eğitim odalarının yer alması sağlanmalıdır.
- Kaynaştırma/bütünleştirme uygulanan okullarda yardımcı öğretmen/gölge öğretmenlik/kolaylaştırıcı uygulamaları konusunda yaşanan sıkıntıları gidermek ve bu hizmetin giderlerinin devlet tarafından karşılanmasını sağlamak amacıyla mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.
- Özel eğitim okulları ve özel eğitim sınıflarında uygulanmakta olan ücretsiz taşıma uygulamasının kaynaştırma öğrencilerini de kapsayacak şekilde düzenlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılmalıdır.
- Özel okullara engelli öğrencilerin kaydedilmesinde yaşanan sıkıntıların giderilmesi için MEB tarafından denetimlerin artırılarak ve yaptırımların uygulanması gerekmektedir.

- Örgün eğitimin yanı sıra gereksinim duyan engelli bireylere tüm illerde ASHB il müdürlükleri bünyesinde oluşturulan rehabilitasyon merkezlerinde ya da MEB bünyesinde (destek eğitim odalarında, evde eğitimle vb.) gündelik yaşam becerileri ve bağımsız yaşam eğitimleri yaygınlaştırılarak sürdürülmelidir.

Hedef 6- Özel eğitimin her tür ve kademesinde sisteminde etkin bir izleme, denetleme ve değerlendirme mekanizmasının tesis edilmesi.

Politikalar:

- MEB tarafından engelli öğrencilerin eğitsel tanınması, okul ve kurumlara yerleştirilmesi, eğitim alması, değerlendirilmesi ve kademeler arası geçişinin sağlanması süreçlerinin tamamında mevcut mekanizmaların gözden geçirilerek etkili bir izleme, takip ve denetim mekanizmasının kurulması gerekmektedir.
- Örgün eğitim kademelerine ilişkin MEB tarafından tutulan verilerin özel eğitim okulları ve kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim verilen kurumlardaki özel gereksinimli bireylere ilişkin eğitimin verimliliği, mezun olan engelli öğrencilerin sınav başarıları, kademe geçişleri, eğitimde kalma süreleri vb. konular açısından karşılaştırmalı olarak detaylı analizlerinin yapılarak eğitim politikalarının belirlenmesinde etkili olması sağlanmalıdır.
- Engelli kız çocuklarının eğitimde kalma süresinin artırılmasına yönelik MEB tarafından ek politika tedbirleri geliştirmelidir.

Hedef 7- Engelli öğrencilere yönelik nitelikli tanılama, yönlendirme ve rehberlik hizmeti sunulması.

Politikalar:

- Eğitimin her tür ve kademesinde rehberlik hizmetlerinin özel gereksinimi olan çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak ve gelişimini izleyebilecek şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Özel gereksinimli bireyleri tanılama ve yönlendirmeye ilişkin kilit bir noktada bulunan RAM'ların fiziki ve insan kaynağı kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. RAM personeline sürekli ve sistemli hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.
- Özel eğitime gereksinimi olan öğrencilerin kademeler arası geçişlerini teşvik etmek, doğru yönlendirme ve destek sağlamak üzere; Milli eğitim il müdürlüklerinde, RAM'larda ve okullarda görevli personele yönelik bilgilendirme, yönlendirme,

rehberlik, hazırlık, sınav düzenlemeleri vb. konularında çalışmalar (odak grup çalışmaları, eğitimler, yayınlar, raporlar, çalıştaylar vb.) yapılmalıdır.

Hedef 8- Engelli bireylerin eğitiminde görev alan öğretmenlerin yeterliliklerinin ve artırılması.

Politikalar:

- MEB ve YÖK iş birliğinde Türkiye’de özel eğitim öğretmenlerinin yetiştirilmesinde nitelik artışının sağlanması, yeterli sayıda bölüm açılması ve kontenjan belirlenmesi konularında çalışmalar yapılmalıdır.
- Alan değişikliği yoluyla özel eğitim alanına geçmiş ya da ücretli öğretmenlik uygulaması yoluyla özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere yönelik eğitim hizmeti sunan öğretmenlerin özel eğitime yönelik bilgi ve becerilerinin artırılması için çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin özel eğitimde kanıta dayalı uygulamalar hakkında bilgi ve becerilerinin artırılmasına yönelik öğretmen eğitimleri gerçekleştirilmelidir.

Hedef 9- Engelli öğrencilerin eğitime ve eğitim materyallerine erişimlerinin erişilebilir şekilde sağlanması.

Politikalar:

- Eğitim kurumlarının tamamının erişilebilir hale getirilebilmesi için erişilebilirlik izleme ve denetleme faaliyetlerinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Zorunlu eğitim materyallerinin engellilik durumuna göre erişilebilir formatta tüm engelli öğrencilere ücretsiz sağlanması gerekmektedir.
- Engelli öğrencilerin eğitiminde erişilebilir teknoloji kullanımını ve bu yolla engelli öğrencilerin ihtiyacına göre tasarlanan eğitim materyallerine engelli öğrencilerin ücretsiz erişimini sağlamak için MEB’in yeterli tutarda bütçe ayırması sağlanmalıdır.
- Günümüzde yaygın biçimde kullanılan uzaktan eğitim uygulamalarının engelli bireyler açısından erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- Evde eğitime gereksinim duyan engelli öğrencilerin evde eğitimine ilişkin öğretmen görevlendirme konusunda yaşanan sorunların giderilmesi açısından gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile MEB iş birliğinde engelli bireylerin eğitiminde kullanmak amacıyla teknolojik ürünlerin tasarlanmasını ve üretilmesini amaçlayan

projelerin/tasarımların desteklenmesi ve teşvikinin sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır.

- MEB tarafından sertifikalandırılan işaret dili tercümanlığı sertifikalarının yeterliliğinin kullanıldığı alanlara göre sorgulanarak belirlenmesi gerekmektedir. 120 saatlik 1. seviye işaret dili kursunun ardından 200 saatlik olarak verilen ve işaret dili eğitmenliği ve tercümanlığı yeterliliği ile sertifikalandırılan kursun, mesleği yerine getirme konusunda yeterliliği değerlendirilmelidir. Özellikle adliyelerde, mahkemelerde, tapuda vb. işlemlerde çevirmenlik yapabilmek için nitelikli çevirmenlik yapabilmek son derece özellikle nitelikli çeviri yapılması gereken hassas hizmetlerde Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından kabul edilerek yayımlanan ve İşaret Dili Çevirmeni (Seviye 6) Ulusal Yeterliliğinin referans alınması önem arz etmektedir.

Hedef 10- Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin nitelikli sunulmasının sağlanması.

Politikalar:

- Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin MEB tarafından verilen eğitim hizmetlerinin niteliği açısından değerlendirme ve denetiminin sağlanması, merkezlerin niteliğinin denetiminin sıklaştırılarak düzenli olarak raporlanması önem arz etmektedir.

Hedef 11- Yükseköğretim kurumları bünyesinde bulunan engelli öğrenci birimlerinin etkililiğinin artırılması.

Politikalar:

- Yükseköğretim kurumları bünyesinde kurulan engelli öğrenci birimlerinin her yükseköğretim kurumunda benzer verimlilikte çalışması ve yararlı olmasını sağlamak amacıyla bütçe ve personel tahsisi yoluyla etkili hale getirilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılabilir.

9.2.6. Sağlık Hizmetlerine İlişkin Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Doğuştan ya da sonradan oluşabilecek engellilik durumlarına ilişkin koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılması.

Politikalar:

- Doğuştan veya sonradan oluşabilecek engellilik riski taşıyan alanlarda koruyucu ve önleyici çalışmalar yürütülmelidir. (Riskli gebelikler ve akraba evliliğinin riskleri ilgili

çalışmalar, bebek ve çocuk takibi sistemi, yeni doğan tarama programları, ailelere yönelik bilgilendirme, danışmanlık, rehberlik, psiko-sosyal destek ve yönlendirme vb.)

- Sağlık Bakanlığınca erken tanı programlarının yaygınlaştırılması ve aynı zamanda erken müdahale programlarının oluşturulması gerekmektedir. (Bebek ve çocukların zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin takibi, ileri tetkik ve tedavilerinin sağlanması, eğitim, psikolojik rehabilitasyon ve sosyal destek hizmetlerinden yararlanma, tarama programları, bulaşıcı, kronik, genetik hastalıkların taranması ve kontrolü vb.)

Hedef 2- Kronik hastalıkların erken tanı, teşhis ve tedavisine ilişkin program ve yatırımların artırılarak birinci basamak sağlık hizmetlerinde kronik hastalıkların takibine yönelik etkinliğin artırılması.

Politikalar:

- Engellilik değerlendirmesinde önemli bir yer tutan kronik hastalıkların Sağlık Bakanlığınca erken tanı, teşhis ve tedavisine yönelik programlar ve yatırımlarının artırılarak kronik hastalıkların yönetimi ve olguların izlenmesi amacıyla, ulusal sağlık hizmeti içinde birinci basamak sağlık hizmetleri ve hastaneler arasındaki iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Hedef 3- TRSM'lerin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması.

Politikalar:

- TRSM'lerin sayıları artırılarak fiziki koşulları iyileştirilmelidir. TRSM'lerde görevlendirilen psikiyatrist, psikolog gibi personelden sabit personel olarak görevlendirilenlerin sayısı artırılmalıdır.
- TRSM'lerde uygulanan rehabilitasyon programlarının Sağlık Bakanlığınca standardize edilmesi, bu programların standart olarak ülkedeki bütün TRSM'lerde uygulanması ve sonuçlarının periyodik raporlarla izlenmesinin sağlanması önem taşımaktadır.

Hedef 4- 2019 yılında çıkarılan ESKR ve ÇÖZGER Yönetmeliği ile ilgili yaşanan sorunların giderilmesine yönelik olarak gerekli çalışmaların yapılması.

Politikalar:

- 2019 yılında çıkarılan ESKR ve ÇÖZGER Yönetmeliği ile ilgili yaşanan sorunların Sağlık Bakanlığınca konunun tüm taraflarının (ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları) bir araya getirilerek yeniden değerlendirilmesinin sağlanması ve Yönetmeliklerde gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.
- Sağlık Bakanlığınca ICF modeline göre düzenlendiği belirtilen ESKR Yönetmeliğinin ICF'nin tüm gereklilikleri ile uygulanması konusunda yaşanan sorunların giderilmesi gerekmektedir. Engellilik tanınması ve oranının belirlenmesinde ICF'nin öngördüğü şekilde multidisipliner bir yaklaşım benimsenerek tıbbi boyutun yanı sıra sosyal boyutun göz ardı edilmemesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Bu açıdan sağlık kurullarında hekimlerin yanı sıra engelli bireyin durumuna uygun olan disiplinlerden uzmanların da yer alması önerilmektedir.
- 2019'da çıkarılan ESKR Yönetmeliğinde "kısmi bağımlı", "tam bağımlı" tanımlamasından kaynaklı olarak olası hak ve hizmetlerde yaşanabilecek hak kayıplarını önlemek, var olanları gidermek amacıyla Sağlık Bakanlığınca bağımlılık ölçütlerinin yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir.
- Raporlama sürecinde engelli bireyin hak kazanımında mağduriyet yaşamaması ve mümkün olan en az uğraşla raporu elde edebilmesi açısından Sağlık Bakanlığınca raporlama sürecinin kısaltılmasına yönelik önlemler alınmalıdır.
- Sağlık Bakanlığınca sağlık kurulu raporlarının engelli bireylere hizmet sunan kamu kurumları ile sistemli ve düzenli bir şekilde elektronik paylaşılması, rapor tekrarının önüne geçilmesi, engelli bireylerin bu konuda sorun yaşamaması açısından Sağlık Bakanlığınca gerekli önlemlerin alınması sağlanmalıdır.

Hedef 5- Engelli bireylerin engellilik durumlarından dolayı gereksinim duyduğu medikal malzemelere erişimlerinin kolaylaştırılması.

Politikalar:

- Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında engelli bireylerin gereksinim duyduğu araç-gereç, tıbbi malzeme, sarf malzemeleri, işitme cihazı, ortez-protez vb. temininde güncel piyasa şartlarının göz önünde bulundurularak bu giderlerin karşılanması amacıyla çalışmalar yapılmalıdır.

- Yurtdışından ithal edilen yüksek maliyetli tıbbi ürün ve cihazların (Ör: koklear implant) Türkiye’de üretilmesine yönelik olarak ilgili Bakanlıklardan onay ve üretiminde mali desteklerin sağlanması önem arz etmektedir.

Hedef 6- Sağlık kuruluşlarının engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olmasının sağlanması.

Politikalar:

- Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ile hizmet binalarında engellilerin erişilebilirliği ile ilgili olası engellerin en baştan itibaren ortadan kaldırılması veya minimize edilmesi için yeni inşa edilecek sağlık kuruluşlarında projelendirme aşaması ve bina yapım sürecinde “Binalar İçin Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formlarında” belirlenen standartlara uygun olarak binaların inşa edilmesinin sağlanması gerekmektedir.
- Mevcut binalardaki erişilebilirliğe yönelik eksikliklerin giderilmesi için ilave bütçe ayrılmasının sağlanması önem arz etmektedir.

Hedef 7- Sağlık profesyonellerinin engelli bireylere hizmet sunumunda doğru iletişim geliştirmelerine, bilinç ve farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması.

Politikalar:

- Sağlık Bakanlığınca engelli bireylerin cinsel ve üreme sağlığı dâhil sağlık hakkı ile mahremiyet hakkını kapsayan hasta hakları konusunda engelli bireylerin ve sağlık profesyonellerinin farkındalığının artırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar farklı engel grupları, yaş ve cinsiyet farklılıkları göz önüne alınarak planlanmalıdır.
- Sağlık hizmeti sunumunda engelli bireylere yönelik doğru iletişim yöntemleri geliştirmek, doğru tutumlar geliştirmek, bilgi ve farkındalık düzeyini artırmak amacıyla tüm sağlık çalışanlarına engellilik konusunda eğitimler verilmelidir.

9.2.7. Afet Durumlarında Engelli Bireylere Yönelik Hedef ve Politikalar

Hedef 1- Ulusal politika belgelerinde ve afet ve acil durumlarda engellilik konusunun ayrı ve ayrıntılı olarak yer alması önem taşımaktadır.

Politikalar:

- Afet ve acil durumlarda engelli bireylere yönelik kamu kurumları ve STK'lar, tarafından çeşitli çalışmalar ve projeler yürütülmektedir. Ancak, ulusal anlamda bütüncül, sistematik ve engel gruplarının özel gereksinimlerine yönelik çalışmalar yetersizdir. Ulusal politika belgelerinde ve afet ve acil durumlarda engellilik konusunun ayrı ve ayrıntılı başlıklar olarak yer alması önem taşımaktadır.

Hedef 2- Afet yönetimi politikalarının engelli bireylere yönelik içermeci bir anlayışla düzenlenmesi.

Politikalar:

- Afet yönetimi aşamalarının ivedi olarak engelli bireylerin özel gereksinimlerinin kapsandığı bütüncül afet yönetim modeli/modelleri geliştirilerek uygulanmalıdır. Bu nedenle afet yönetim sürecine ilişkin mevzuat gözden geçirilerek engelli bireylerin gereksinimlerini de kapsayacak biçimde, içermeci olarak düzenlenmelidir.
- Farklı engellilik durumlarını yaşayan engelli bireylere, ailelerine ve yakınlarına yönelik farklı afet durumlarında afet öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılması gerekenlere ilişkin detaylı rehberler artırılmalı, yaygınlaştırılmalı ve eğitimleri verilmelidir.
- Afet yönetim sürecinde rol oynayan AFAD ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları personeline söz konusu kurum/kuruluşun görev alanı bağlamında afet öncesinde, sırasında ve sonrasında engelli bireylere yönelik yapılması gerekenlere ilişkin rehberler ve eğitim içerikleri oluşturulmalı, eğitimler düzenlenmelidir.
- Afetlerde görev alan sivil toplum kuruluşlarına farklı afet durumlarında afet öncesinde, sırasında ve sonrasında engelli bireylere yönelik yapılması gerekenlere ilişkin detaylı rehberle artırılmalı, yaygınlaştırılmalı ve eğitimleri verilmelidir. STK'ların bu konudaki kapasiteleri artırılmalıdır.
- Afet bölgelerinde tahliye planı, tatbikat planı ve afet sonrası yenilenme planlarında engelli bireyler açısından kurumlara düşen görevlerin net olarak belirlenmesi ve kurumlar arası koordinasyonun daha etkin sağlanması gerekmektedir.
- Coğrafi ve sosyoekonomik gruplandırma yapılarak kurumlar arası veri paylaşımının desteklenmesi ve afet bölgelerinde yaşayan engelli bireylerin sayısı ve sağlık durumlarının paylaşılarak belirli periyodlarla güncellenmenin yapılması önem arz etmektedir.

- Yeniden yapılanma kapsamında oluşturulacak kentsel planların ve tüm yapılaşma çalışmalarının, erişilebilirlik kriterleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Afet sonrası engelli bireylerin bu süreçte kendilerine sunulan hizmetler konusundaki görüşlerinin ve farklı ne tür ihtiyaçlara sahip olduğunun görüşmeler ve anketler yoluyla öğrenilerek bunların analizinin yapılmasının yol gösterici olacağı değerlendirilmektedir.
- Kamu kurumlarınca afetlerden etkilenen bireyler için verilen çevrimiçi hizmetlerin ve bilgilendirmelerin erişilebilir olarak sunulması gerekmektedir.

9.2.8. Çalışma Grubunda Gündeme Gelen Diğer Öneriler

Çalışma grubu kapsamında ana başlıklar altında toplanan analizler ve önerilerin dışında gündeme getirilen hususlar aşağıda belirtilmektedir:

- Engelli bireylerin haklarına ilişkin Engelli Bakanlığının kurulması veya engelli bireylere hizmet sunan kurum ve kuruluşlarda engelli birimlerinin oluşturulması,
- Belediyeler bünyesinde belediye başkanlarına bağlı çalışabilecek engellilere ilişkin bütçesi ve yetkisi bulunan yapılanmaların oluşturulması (birim, müdürlük vb.),
- Büyükşehir belediyeleri bünyesinde kanunla oluşturulabilecek bütçesi ve yetkisi olan daire başkanlıklarının kurulması,
- Özel tüketim vergisi muafiyeti kapsamında %90 ve üzeri engel oranı olan engelli bireylerin araç alımlarında, aracı engelli birey için kullanabilecek kişilerin tayininde akraba dışında da engelli bireylerin belirleyebileceği birden çok kişinin belirlenebilmesine olanak tanınması, usulsüz kullanımların denetimlerinin yapılarak müeyyidelerin uygulanması,
- İşitme engelli bireylerin özel tüketim vergisi muafiyetinden yararlanarak araç alımlarının sağlanabilmesinin değerlendirilmesi,
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında Türkiye’de yaşayan geçici koruma altındaki ve diğer yasal statüdeki yabancıların/göçmen toplumun içinde yer alan engelli nüfusun ve bu nüfusun engel durumlarına göre gereksinimlerinin, yaşanan sorunların tespitine ve çözümüne yönelik çalışmaların yapılması,

- Engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının teşvik edilmesi ve eşit fırsatlarla katılımlarının sağlanmasına yönelik gerekli altyapı ve idari tedbirlerin alınması; engelli bireylerin kamu ve özel sektöre ait yüzme havuzu, spor salonu vb. kamuya açık ücretli/ücretsiz spor hizmetlerinden yararlanmasını kısıtlayan uygulamaların ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmaların yürütülmesi.

9.3. Plan Hedef ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla İlişkisi

Bilindiği üzere BM tarafından 2015’te New York’ta BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu süreç sonunda üzerinde uzlaşa sağlanan Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) (2030 Agenda for Sustainable Development) 193 ülkenin imzasıyla kabul edilmiştir.

Eşitsizliklerin giderilmesi, ekonomik büyümenin ve istihdamın güçlendirilmesi, şehirler ve yerleşim alanlarının iyileştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, okyanusların ve ekosistemlerin korunması, enerjinin daha sürdürülebilir biçimde üretilmesi ve tüketilmesi, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketimin geliştirilmesi ve insan haklarının güçlendirilmesi hedeflerini benimseyen SKA’lar, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin başarısı ve ilerleme ivmesini temel alan bir zemin üzerine inşa edilmiştir. SKA’ların temel amacı; 2015-2030 dönemi boyunca, “kimseyi geride bırakmama” sloganı ile hiçbir ülkenin ve hiç kimsenin kalkınma sürecinde geride bırakılmaması için çalışılmasıdır (SBB, 2019).

Bu çerçevede engellilik, toplumsal ve sürdürülebilir kalkınmada özel ihtiyaçlara sahip bir toplumsal grup olarak önemli bir yer tutmaktadır. Engelli bireylerin tam ve üretken istihdam ve insana yakışır iş olanaklarına erişmesi, nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanması, hak ve hizmetlerin engelli bireylere erişilebilir olarak sunulması, kısaca toplumsal yaşam içinde eşit biçimde bağımsız olarak yer alabilmelerinin sağlanması önemli kalkınma göstergeleridir ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkilidir.

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) Engelli Hizmetlerinin Geliştirilmesi Çalışma Grubu Raporunda ortaya konan ve On İkinci Kalkınma Planının (2024-2028) engelli bireyler açısından oluşturulan hedeflerine katkı sunmayı amaçlayan hedefler ve politika önerileri, sürdürülebilir kalkınma amaçları ile yakından ilgilidir:

SKA 1: Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek.

SKA 8: İstikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek.

Raporun “istihdam” başlığında sunulan hedefler ve politika önerileri temel olarak engelli bireylerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını içermesine, diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına, istihdam haklarını kullanmalarında da destek verilerek güçlendirilmelerine yönelik tedbirlere ilişkindir.

Özellikle; engelli bireylerin işyerlerine ulaşımalarının sağlanması, makul uyumlaştırma tedbirlerinin alınması ve istihdamın erişilebilir olması, işe alım ve çalışma sürecinde danışmanlık, yönlendirme, işbaşı eğitim, iş koçluğu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, Türkiye’de destekli istihdamın mevzuat altyapısının oluşturularak bir istihdam modeli olarak uygulanması, engelli bireylerde girişimciliğin teşvik edilmesi, engelli bireylerin istihdam sürecinde hak arama kapasitelerinin güçlendirilmesi hedefleri ve bu hedeflere yönelik belirlenen politika önerileri SKA 8’de amaçlanan tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemenin engelliler açısından uygulanması ile doğrudan ilgilidir. SKA 8’deki alt amaçlardan birisi doğrudan engelli bireylere atıf yapmakta ve “2030 yılına kadar gençler ve engelliler dâhil tüm erkek ve kadınlar için tam ve üretken istihdam ve insana yakışır işlere erişmek ve eşit işe eşit ücret sağlamak” ifadesi yer almaktadır.

Bunun yanı sıra; bilindiği üzere engelli bireyler yoksulluk ve sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan toplumsal gruptan birini oluşturmaktadır. Engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerle eşit şekilde çalışma yaşamının içinde yer almaları, doğrudan engelli bireyler ve aileleri açısından yoksulluğu azaltıcı etkidir.

SKA 3: Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak

SKA 3’te yer alan “Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak” ana amacı ve belirlenen alt amaçlar herkesin temel sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlama, salgın hastalıklarla mücadele, çevresel kaynaklı sağlıksız koşulların oluşumunun engellenmesini ve koruyucu/önleyici sağlık hizmetlerine erişimi içermektedir.

Raporun “sağlık” başlığında hem engelli bireylere yönelik sağlık hizmetlerinin etkin ve erişilebilir şekilde sunulmasına hem de herkese yönelik koruyucu/önleyici çalışmalara ve

ikincil engelin oluşmasını önlemeye yönelik hedef ve politika tedbirleri bulunmaktadır. Özellikle doğuştan ya da sonradan oluşabilecek engellilik durumlarına ilişkin koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılması, kronik hastalıkların erken tanı, teşhis ve tedavisine ilişkin program ve yatırımların artırılarak birinci basamak sağlık hizmetlerinde kronik hastalıkların takibine yönelik etkinliğin artırılması, engelli bireylerin engellilik durumlarından dolayı gereksinim duyduğu medikal malzemelere erişimlerinin kolaylaştırılması, sağlık kuruluşlarının engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olmasının sağlanması hedefleri sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkili politika tedbirleri içermelidir.

SKA 4: Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek

SKA 4: Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek ana amacının iki alt amacında doğrudan engelli bireyler yer almaktadır; 2030 yılına kadar eğitimdeki cinsiyet eşitsizliklerine son vermek ve engelliler, yerliler ve savunmasız çocuklar da dâhil olmak üzere tüm özel gereksinimli kesimlerin her seviyede eğitime ve mesleki kurslara eşit erişimini sağlamak; çocuk, engelli ve cinsiyet duyarlı eğitim tesisleri inşa etmek ve niteliklerini yükseltmek; herkes için güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamları sağlamak.

Raporun “eğitim” başlığında yer alan hedefler ve politika tedbirleri çok sayıda olup detaylı biçimde ele alınmıştır. Bu başlıktaki hedef ve politika önerilerinin tamamı, eğitim sisteminin eşitlik temelinde tasarlanması, engelli bireylerin ihtiyaç duydukları özel tedbirlerin alındığı, bütünleştirici ve hayat boyu öğrenim imkânı sağlayan bir yapıda olması ve ayrımcılık yapılmamasına ilişkindir.

SKA 5: Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek

Raporun çeşitli bölümlerindeki hedefler ve hedeflere dönük politika önerilerinde engelli kadınlara ve kız çocuklarına yönelik öneriler yer almaktadır. Engelli bireylere ilişkin verilerin toplanmasında ve analizinde cinsiyet duyarlı verilerin oluşturulması, engelli kadınların istihdamlarını artırabilmek amacıyla istihdam politikalarında pozitif tedbirler ortaya konması, kendi işini kurmak için desteklenen projelerde kadınlar tarafından üretilen projelere öncelik verilmesi ya da destekli istihdam uygulanan projelerde engelli kadınların istihdamına öncelik tanınması, engelli kız çocuklarının eğitimde kalma süresinin artırılmasına yönelik MEB tarafından ek politika tedbirleri geliştirilmesi, engelli bireylerin cinsel ve üreme sağlığı ile mahremiyet hakkını kapsayan hasta hakları konusunda engelli

bireylerin ve sağlık profesyonellerinin farkındalığının artırılması için çalışmalar yapılması ve bu çalışmaların farklı engel grupları, yaş ve cinsiyet farklılıklarının göz önüne alınarak planlanması tedbirleri engelli kadınlar ve kız çocuklarına yöneliktir.

SKA 11: şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak

SKA 11: şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak ana amacının iki alt amacında engelli bireylere doğrudan atıf yapılmıştır: 2030 yılına kadar herkes için, özellikle özel gereksinimleri bulunan insanların, kadınların, çocukların, engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına özel önem gösterilerek, yol güvenliğinin artırılması, başta toplu taşıma sisteminin geliştirilmesiyle herkesin güvenli, ekonomik olarak karşılanabilir, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişimini sağlamak; 2030 yılına kadar, özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için güvenli, kapsayıcı ve ulaşılabilir, yeşil ve kamusal alanlara genel erişim sağlamak.

Erişilebilirlik, hakkın kendisi ve haklara/hizmetlere erişimde temel ilkelerden birisidir. Bu nedenle Raporda, hem “erişilebilirlik” başlığında engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve bağımsız olarak katılımlarının sağlanması açısından hem de ilgili bölümlerde ele alınan başlıklar temelinde erişilebilirlik (eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişilebilirlik vb.) hedef ve politika nerileri yer almaktadır. Söz konusu erişilebilirlik hedefleri, yapılı evre ve ulaşım hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin erişilebilirliğini kapsamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Engellilik, günümüzde yalnızca bireysel bir durum değil, toplumsal gelişmişliğin ve hak temelli sosyal politikaların önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Dünya genelinde engelli bireylerin sayısının artması, bu gruba yönelik politikaların daha sistematik ve kapsayıcı bir çerçevede ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye de bu küresel gelişmelere paralel olarak son yıllarda engelli bireylerin haklarını tanıyan, koruyan ve güçlendiren önemli adımlar atmıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Kanun, engelli bireylerin yaşamın tüm alanlarına eşit katılımını hedefleyen temel bir hukuki dayanak oluşturmuştur. Devamında, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ve anayasal düzeyde eşitlik ilkesinin güçlendirilmesi gibi düzenlemeler, engelliliğe yönelik anlayışta önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Uluslararası standartlara uyum sağlanmış, engelliliğin insan hakları temelinde değerlendirilmesi ve bu hakların iç hukukta güvence altına alınması yönünde kararlı adımlar atılmıştır.

On İkinci Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde oluşturulan Engelli Hizmetlerinin Geliştirilmesi Çalışma Grubu, engellilik alanındaki mevcut durumu çok boyutlu olarak analiz etmiş; hukuki çerçeveden hizmet sunumuna, kurumsal yapıdan engelli bireylerde örgütlenmeye, istihdamdan eğitime kadar birçok alanda sorunları ve gelişim alanlarını tespit etmiştir. Ayrıca, bu tespitleri uluslararası örneklerle kıyaslayarak politika yapım süreçlerine veri sağlamıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen çözüm ve politika önerileri, engelli bireylerin hayat kalitesini artırmaya ve toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik somut adımlar içermektedir. Söz konusu öneriler, yalnızca bir sosyal sorumluluk değil, aynı zamanda hak temelli bir yaklaşımın gereği olarak Türkiye'nin kalkınma vizyonuna katkı sunacak şekilde rapora yansıtılmıştır. Bu çerçevede, engelli bireylerin eşit, bağımsız ve onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için kapsayıcı ve sürdürülebilir kamu politikalarının hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2004). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İstanbul Valiliği. (2014) *Engelli Bireyler İçin Afet ve Acil Durum Planlama Rehberi-İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP)*, <https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/AFET-ENGELLI-BIREYLER-BROSUR.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2015). *BM Engelli Hakları Komitesine Sunulan Türkiye Ulusal Raporu*. https://www.aile.gov.tr/media/12323/ulusal_rapor_taslak.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015). *Kamuda Engelli İstihdamının Analizi*. <https://www.aile.gov.tr/media/5649/kamuda-engelli-istihdaminin-analizi-son.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *2030 Engelsiz Vizyon*. https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)*. https://www.aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2023 Sayısı*. https://www.aile.gov.tr/media/134536/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_23.pdf
- Askheim, O. P. (1999). *Personal Assistance for Disabled People - The Norwegian Experience*. *International Journal of Social Welfare*, 8(2), 111–120.
- Christensen, K., Guldvik, I. ve Larsson, M. (2013). *Active Social Citizenship: The Case Of Disabled Peoples' Rights To Personal Assistance*. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(S1), 19-33.
- Cimera, R. E. (2012). The Economics of Supported Employment: What New Data Tell Us. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(2), 109-117.
- Çağlar, S. (2009). *Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dolu, E. (2019). *Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Engellilere Yönelik Bakım Politikaları ve Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Dünya Bankası. (2011). *Dünya Engellilik Raporu*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara: Anıl Matbaa.
- Federal Public Service. (2013). *Disabled Persons Policy in Belgium: A Survey*. Social Security, Directorate General Disabled Persons. <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/disabled-persons-policy-belgium-en.pdf>
- Halinen, I. ve Järvinen, R. (2008). *Towards Inclusive Education: The Case of Finland*.

Prospects, 38 (1), 77-97.

İstanbul İl Afet Acil Durum Müdürlüğü, İstanbul İl Özel İdaresi (2009). *Engelliler İçin Depremde İlk 72 Saat*. <https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Engelliler-icin-Depremde-Ilk-72-Saat-1.pdf>

Karaaslan, L. (2020). *Geçmişten Günümüze Engelli İstihdamı: Engelliler için Nitelikli İstihdamda Yeni Yaklaşımlar*, Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt 1, Özel Sayı, (46-58).

Kargın, T. (2004). *Kaynaştırma: Tanımı, Gelişimi ve İlkeleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5 (2) 1-13.

Meclis Araştırması Komisyonu. (2020). *Down Sendromu, Otizm ve Diğer Gelişim Bozukluklarının Yaygınlığının Tespiti ile İlgili Bireylerin ve Ailelerinin Sorunlarının Çözümü İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, Mart 2020. <https://shgmnadirdb.saglik.gov.tr/Eklenti/37614/0/tbmm-down-sendromu-otizm-ve-diger-gelisim-bozukluklar-meclis-arastirma-raporupdf.pdf>.

Milli Eğitim Bakanlığı. *MEB Örgün Eğitim İstatistikleri (2021-2022)*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2021_2022.pdf

Mladenov, T., Pokern, Y. ve Cojocariu, I.B. (2019). *PA Checklist – A Tool for Assessing Personal Assistance Schemes*. European Network on Independent Living.

(Mülga) Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması* (2. Baskı). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

(Mülga) Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2004). *WHO, İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_tur.pdf.

(Mülga) Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Afet Yönetiminde Etkinlik, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu-Kalkinma-Plani-Afet-Yonetiminde-Etkinlik-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu.pdf>.

Okyayuz, A. Ş. (2019). *Ayrıntılı Altyazı Çevirisi*. Siyasal Kitabevi.

Okyayuz, A. Ş. (2019). *Görsel-İşitsel Çeviri ve Engelsiz Erişim*. Siyasal Kitabevi.

Opening Doors For Europe's Children. *2018 Country Fact Sheet Belgium*. <https://www.openingdoors.eu/wp-content/uploads/2019/03/country-fiche-Belgium-2018.pdf>

Özalp Akın E., Sandıkçı İskenderli H., Atasoy S. C., Yağbasan B., Keleş C. ve Bingöller Pekcici E. B. (2022). *Engelli Sağlık Kurulu Raporu (ESKR) Olan Çocukların Ailelerinin Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) Sürecinde Bildirdiği Deneyim Farklılıkları*. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi. 55(3), 156-160.

Sağlık Bakanlığı. (2020). *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2021-2023)*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Ruh_Sagligi_Db/yayinlarimiz/URSEP_Bas_ki.pdf

Stainback, W., & Stainback, S. (1996). *Controversial issues confronting special education*

(2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

- The European Council, Council of The European Union (2022). *Infographic, Disability in the EU: Facts and Figure*. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/disability-eu-facts-figures/>
- The European Network on Independent Living-ENIL. (2017). *Personal Assistance*. <https://enil.eu/personal-assistance/>
- Tohum Otizm Vakfı, Eğitim Reformu Girişimi, (2011). *Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimde Dünyadan ve Türkiye'den İyi Örnekler*. https://www.sabancivakfi.org/i/content/4859_2_Kaynastirma_Butunlestirme_Yoluy_la_Egitimde_Dunyadan_ve_Turkiyeden_Iyi_Ornekler.pdf
- Tonak, H. A. , Kitiş, A. (2019). *Deprem ve Yangın Afetlerinde Engelli: Anlatımsal Bir Derleme*. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi* 8, 77-84.
- Türk, A. (2022). *Deprem Özelinde Engelli Bireylere Duyarlı Afet Yönetimi Modeli*. *Afet ve Risk Dergisi*. 5, 61-77
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Hacettepe Üniversitesi. (2021). *Engelsiz Erişim ve İletişim*. https://kulakver.iletisim.gov.tr/uploads/Engelsiz_Eris%CC%A7im_ve_I%CC%87letis%CC%A7im_Kitab%C4%B1_1.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2013). *Nüfus ve Konut Araştırması (2011)*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Türkiye Sağlık Araştırması 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>
- UNDRR. (2022). *Persons With Disabilities in Situations of Risk: A Scoping Study On Article 11 Of The Convention on The Rights of Persons With Disabilities*. <https://sendaiframework-mtr.undrr.org/publication/persons-disabilities-situations-risk-scoping-study-article-11-convention-rights-persons>
- United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (2012). *Implementation Of The Convention On The Rights Of Persons With Disabilities Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention-Sweeden*. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2FC%2FSWE%2F1&Lang=en
- United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (2013). *Implementation Of The Convention On The Rights Of Persons With Disabilities Initial Reports Submitted By States Parties Under Article 35 Of The Convention-Belgium*. <https://www.refworld.org/publisher,CRPD,,BEL,52aed9d44,0.html>

- United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). (2017). *General Comment No. 5 (2017) On Living Independently and Being Included in the Community*. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, <https://digitallibrary.un.org/record/1311739>
- U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services (2010). *Thirty-Five Years Of Progress in Educating Children With Disabilities Through Idea*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED515893.pdf>
- U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services. (2023) *About IDEA*. <https://sites.ed.gov/idea/about-idea/>.
- U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services. (2023) *History of The IDEA*. <https://sites.ed.gov/idea/about-idea/#IDEA-History>.
- WHO, (2023). *Disability*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- Wehman, P., Chan, F., Ditchman, N. ve Kang, H. J. (2014). “Effect of Supported Employment on Vocational Rehabilitation Outcomes of Transition-Age Youth with Intellectual and Developmental Disabilities: A Case Control Study” *Intellectual and Developmental Disabilities*, 52(4), ss. 296–310.

www.sbb.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA

Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-45-8

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.